

idealkent

Kent Fragmanları

Emir Osmanoğlu
Takdim

Yener Baş
Bir Meta Olarak Kent Biçiminin Tasarımı ve Üretimi -Kavramsal Bir Çerçeve
Önerisi-

Asiye Akgün
Ayrışma-Ayrıştırma Temelli Mekansal Pratiklerinin Toplumsal Pratiklerle
İlişkisi Üzerine Bir Çalışma

Berk İlke Dündar
Yeşil Siyasal Düşüncenin Varlık ve Meşrûluk Temellerine İlişkin Eleştirel Bir
Değerlendirme

Hakan Olgun
'Dekomodifikasyon'dan 'Komodifikasyon'a: İsveç Konut Politikasında
Neoliberal Eğilimler

Hasan Taşçı
Kent Meydanının Sosyo-Kültürel Arka Planı

Asım Mustafa Ayten
6360 Sayılı Yasa Uyarınca Türkiye'de Büyükşehir Belediyesi Yapısı Üzerine Bir
Araştırma

Ali Cenap Yoloğlu
Planlama Piyasasının İki Yeni Dinamiği: Parçalama ve Tekelleşme

Emel Birer - Gonca Arık Çalışkan
Mimarlık Eğitiminde Konuşul-a-mayanlar: Politika ve Siyaset

Ayşe Nur Şenel Fidangenc
City Museums in Turkey

₺15

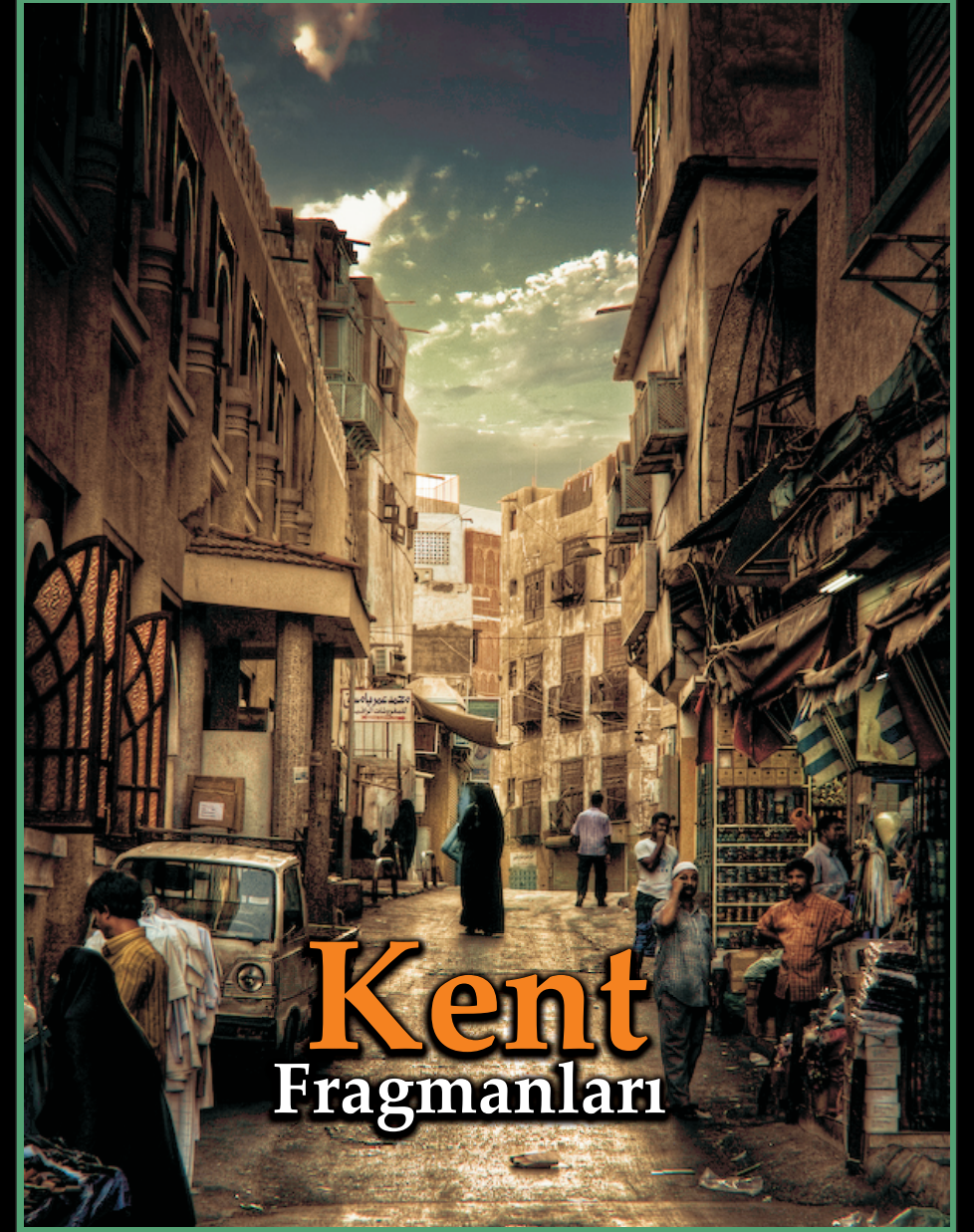
idealkent

sayı
13

Kent Fragmanları

idealkent
kent araştırmaları dergisi Sayı 13 • Temmuz 2014 • ISSN 1307-9905

ULUSLARARASI KENT ARAŞTIRMALARI KONGRESİ

-GÜNÜMÜZ KENTİNDE SORUNLAR-

16-17 Nisan 2015
Eskişehir

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ

idealkent
kent araştırmaları dergisi

www.kentastirmalarikongresi.org
Tel: 0312 285 53 59 Faks: 0312 285 53 99
e-mail: info@kentastirmalarikongresi.org

f kentastirmalari
t KAEnstitu

Kent Araştırmaları Enstitüsü, çok karmaşık nedenlerin ortaya çıkartmış olduğu kentsel sorunların tespit edilmesini ve çözüm önerileri geliştirilmesini en temel misyon olarak benimseyip bu bağlamda çalışmalar yürüten bir düşünce kuruluşudur.

KENT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ PROGRAMLARI

1. KENTLEŞME PROGRAMI
2. KENT VE DEMOKRATİKLEŞME PROGRAMI
3. KENT VE KALKINMA PROGRAMI
4. KENT VE ÇEVRE PROGRAMI
5. KENT, KÜLTÜR VE TARİH PROGRAMI

www.kentastirmalari.org
A. Öveçler Mah. 1312. Sok. 5/1 Öveçler-Çankaya / Ankara
Tel: 0312 285 53 59 Faks: 0312 285 53 99

Kent Fragmanları

Sayı 13 • Temmuz 2014

Sahibi ve Yazı İşleri Müdürü Owner and General Director

ADAMOR Araştırma Danışmanlık Medya Ltd. Şti. adına
Emir Osmanoğlu

Editörler Editors*

Mustafa Altunoğlu • Zafer Çelik • Orçun İmga

Hakem ve Danışma Kurulu Advisory Board*

Ahmet Kemal Bayram (Doç. Dr., Afyon Kocatepe Üniversitesi), L. Funda Şenol Canteke (Prof. Dr., Ankara Üniversitesi), Tayfun Çınar (Doç. Dr., Ankara Üniversitesi), Şebnem Gökçen Dündar (Doç. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi), H. İbrahim Düzenli (Yrd. Doç. Dr., Mardin Artuklu Üniversitesi), Tahire Erman (Doç. Dr., Bilkent Üniversitesi), Şerife Geniş (Doç. Dr., Adnan Menderes Üniversitesi), Kemal Görmez (Prof. Dr., Gazi Üniversitesi), İlhan Kaya (Doç. Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi), Hakan Kaynar (Yrd. Doç. Dr., Hacettepe Üniversitesi), Ruşen Keleş (Prof. Dr., Ankara Üniversitesi), Mehmet Ali Kılıçbay (Dr.), Gökтуğ Morçöl (Doç. Dr., The Pennsylvania State University), Tuncay Önder (Doç. Dr., Gazi Üniversitesi), Metin Sözen (Prof. Dr., Çekül Vakfı Başkanı), Yusuf Şahin (Prof. Dr., Aksaray Üniversitesi), H. Tank Şengül (Doç. Dr., ODTÜ), İlhan Tekeli (Prof. Dr., ODTÜ), Korkut Tuna (Prof. Dr., İstanbul Ticaret Üniversitesi), Mehmet Tunçer (Prof. Dr., Gazi Üniversitesi)

* Soyadına göre alfabetik sırada *In alphabetical order*

Yayın Danışmanı Publishing Consultant

M. Ali Erdem

İletişim Direktörü Corporate Communications

Yusuf SUNAR

Abonelik

Yıllık: 60 TL

Kurumsal Yıllık: 120 TL

ADAMOR Araştırma Danışmanlık Medya Ltd. Şti.

Yapı Kredi Bankası Kızılay Şubesi:

IBAN:TR61 0006 7010 0000 0083 7963 30

Reklam ve Halkla İlişkiler

Bekir Ateş, Büşra Keleş

bilgi@idealkentdergisi.com

idealkent@gmail.com

İletişim Correspondence

A. Öveçler Mah. 1312. Sok. 5/1 Öveçler-Çankaya/ANKARA

Tel: 0312 285 53 59 / Faks: 0312 285 53 99

Web: www.idealkentdergisi.com

E-posta: idealkentdergisi@hotmail.com

Yayın Türü

Üç Aylık, Yerel Süreli Yayın

Baskı: Temmuz 2014

idealkent (Kent Araştırmaları Dergisi) tarafından indekslenmektedir.

idealkent, yılda dört sayı yayımlanan ulusal hakemli bir dergidir. Yayımlanan yazıların sorumluluğu yazarına aittir. © Yayımlanan yazıların telif hakları idealkent'e aittir, yayımcının izni alınmadan yazıların tümü, bir kısmı ya da bölümleri çoğaltılamaz, basılamaz, yayımlanamaz.

İçindekiler

- Takdim** 5 Emir Osmanoğlu
- Makaleler** 8 *Yener Baş*
Bir Meta Olarak Kent Biçiminin Tasarımı ve Üretimi
-Kavramsal Bir Çerçeve Önerisi-
- 28 *Asiye Akgün*
Ayrışma-Ayrıştırma Temelli Mekansal Pratiklerin Toplumsal
Pratiklerle İlişkisi Üzerine Bir Çalışma
- 40 *Berk İlke Dündar*
'Yeşil Siyasal Düşüncenin Varlık ve Meşrûluk Temellerine İlişkin
Eleştirel Bir Değerlendirme
- 57 *Hakan Olgun*
'Dekomodifikasyon'dan 'Komodifikasyon'a: İsveç Konut Politikasında
Neoliberal Eğilimler
- 82 *Hasan Taşçı*
Kent Meydanının Sosyo-Kültürel Arka Planı
- 102 *Asım Mustafa Ayten*
6360 Sayılı Yasa Uyarınca Türkiye'de Büyükşehir Belediyesi Yapısı Üzerine
Bir Araştırma
- 128 *Ali Cenap Yoloğlu*
Planlama Piyasasının İki Yeni Dinamiği: Parçalama ve Tekelleşme
- 152 *Emel Birer - Gonca Arık Çalışkan*
Mimarlık Eğitiminde Konuşul-a-mayanlar: Politika ve Siyaset
- 171 *Ayşe Nur Şenel Fidangenç*
Türkiye'de Kent Müzeleri

Contents

- Editorial***   5   Emir Osmanoğlu
- Articles***   8   *Yener Baş*
Design and Production of Urban Form as a Commodity
-a Proposal for a Conceptual Framework-
- 28   *Asiye Akgün*
Upon the Relationship Between Social Practice with Segregation Based
Spatial Practice
- 40   *Berk İlke Dündar*
A Critical Evaluation of the Presence and Legitimacy Basis of Green
Political Thought
- 57   *Hakan Olgun*
From Decommodification to Commodification: Neoliberal Tendencies
in Swedish Housing Policy
- 82   *Hasan Taşçı*
The Socio-Cultural Background of City Squares
- 102   *Asım Mustafa Ayten*
A Research on Metropolitan City Municipality Structure in Türkiye
According to 6360 Numbered Law
- 128   *Ali Cenap Yoloğlu*
Two New Dynamics of Planning Market: Disintegration and
Monopolization
- 152   *Emel Birer - Gonca Arık Çalışkan*
Taboos in Architectural Education: Policy and Politics
- 171   *Ayşe Nur şenel Fidangenç*
City Museums in Turkey

Takdim

Adına kent ya da şehir dediğimiz olguyu düşündüğümüzde aklımızdan film şeridi gibi bir dizi fotoğraf mutlaka geçer, fragmana dönüşür. Kimisi için kent başta ekonomik dinamiklerin temelidir, kimisi için kültürel odak noktasıdır, kimisi için medeniyetin doğum yeridir, kimisi için ise “gazetenin arkasındaki” tanınmayan yüzdür, kalabalıkta kimseye dokunmadan geçilebilen bir özgürlük alanıdır...

Dolayısıyla kentsel sorunların her biri farklı tartışmalara kapı aralayacak cesamette odak noktası alınabilecek kadar geniş bir ilgi alanını hak eder. Dahası her biri başlangıcı ve bitiminin belki de nerede olduğu tam olarak kestirilemeyecek, vektörel arka plana sahip olmayan gri bir alana temas eder. Örneğin “parsel” denildiğinde sadece bir konutu da aklınıza getirebilirsiniz, kentin bütün ekonomik döngüsünün resmedildiği bir fotoğrafa da göndermede bulunabilirsiniz... Ya da taşları gevşemiş bozuk bir kaldırımında yürürken kentin sakinine sunduğu imkanın insani hakkını da sorgulayabilirsiniz...

*

İdealKent, 13. sayısında sadece bir konuya odaklanmak yerine bir kolaj yapmayı tercih etti. Dosya konusu bağlamında yayın yaparken zaman zaman yayınlamak istediğimiz ancak ilgili dosyalarda yer veremediğimiz değerli çalışmaların da okuyucularımıza ulaşmasının gerekli olduğunu düşünüyoruz.

*

Bu sayımızda ilk olarak “Bir Meta Olarak Kent Biçiminin Tasarımı ve Üretimi -Kavramsal Bir Çerçeve Önerisi-“ başlıklı makalesiyle Yener Baş

Lefebvre'in "ürün-yapıt diyalektiği" kavramlarından yola çıkarak kent mekanının bir meta halinde üretilmesinin kentin tasarımı üzerindeki etkilerini tartışıyor.

Asiye Akgün "Ayrışma-Ayrıştırma Temelli Mekansal Pratiklerin Toplumsal Pratiklerle İlişkisi Üzerine Bir Çalışma" başlıklı makalesiyle ayrışma mekanların temelindeki "ontoloji"yi ele alıyor.

Berk İlke Dünder "Yeşil Siyasal Düşüncenin Varlık ve Meşruluk Temellerine İlişkin Eleştirel Bir Değerlendirme" başlıklı çalışmasında yeşil siyasal düşünce bağlamında değerlendirilebilecek 'ideolojik unsurlar' çerçevesinde doğanın kavranış biçimi ve yaşamın sürdürülebilirliği kaygısı şeklindeki felsefi ve düşünsel temellerin eleştirisini yapıyor.

Hakan Olgun ise "'Dekomodifikasyon'dan 'Komodifikasyon'a: İsveç Konut Politikasında Neoliberal Eğilimler'" başlıklı makalede İsveç'te uygulanan konut politikalarında meydana gelen dönüşümü tarihî bir perspektiften ele alarak İsveç'in, II. Dünya Savaşı'ndan sonra uyguladığı politikalarla konutu bir meta olmaktan büyük ölçüde nasıl çıkardığını ve onu, sosyal refah devletinin en önemli bileşenlerinden biri hâline nasıl getirdiğini ve ardından neoliberal politikalarla piyasanın konut sektörüne etkilerini tartışıyor.

Kentlerin en önemli mekanları olan Kent Meydanı kavramının sosyo-kültürel arka planına ilişkin çalışmasıyla Hasan Taşçı kent meydanıyla kullanıcıları arasındaki ilişkiyi, bir kentsel form olan meydanın biçimi ve onu biçimlendiren öğeler bağlamında ele alıyor.

Asım Mustafa Ayten "6360 Sayılı Yasa Uyarınca Türkiye'de Büyükşehir Belediyesi Yapısı Üzerine Bir Araştırma" başlıklı çalışmasıyla yasanın uygulamadaki durumuna ilişkin değerlendirmeler yaparken Ali Cenap Yoloğlu ise "Planlama Piyasasının İki Yeni Dinamiği: Parçalama ve Tekelleşme" başlıklı çalışmasıyla küçük ölçekli, parçalı ve plan bütünlüğünü bozan plan değişiklikleri çerçevesinde planlama alanının sorunlarını tartışıyor.

Emel Birer ve Gonca Arık Çalışkan "Mimarlık Eğitiminde Konuşulamayanlar: Politika ve Siyaset" başlıklı çalışmasında şehrin sermaye veya mülk sahibi olmayan kullanıcılarının kent üzerinde söz sahibi olmasına engel olan farklı durumlar karşısında mimarların kent hakkını savunucu

rol ve sorumluluklarının mimarlık eğitimine nasıl aktarılabilceğini tartışıyor.

Son olarak Ayşe Nur Şenel Fidangenç “Türkiye’de Kent Müzeleri” başlıklı çalışmasında ise 2000’den günümüze Türkiye’deki kent müzelerine odaklanmakta ve kent müzelerinin politik ve ideolojik olarak yerel-lik söylemi çerçevesinde nasıl araçsallaştırıldığını incelemektedir.

*

İdealKent “yaşadığımız kente” sorumluluk duygusunun bir yansıması olarak yayın hayatına başlamıştı. Beş yıldır olduğu gibi bundan böyle de bu “endişeyle” kente dikkat kesilecek...

Emir Osmanoğlu

Bir Meta Olarak Kent Biçiminin Tasarımı ve Üretimi -Kavramsal Bir Çerçeve Önerisi-

*

Design and Production of Urban Form as a Commodity
-a Proposal for a Conceptual Framework-

Yener Baş

Öz

Bu çalışmada Lefebvre'in "ürün-yapıt diyalektiği" kavramlarından yola çıkılmakta, kent mekanının bir meta halinde üretilmesinin kentin tasarımı üzerindeki etkilerini açıklayan kavramsal bir çerçeve tanımlanmakta ve böylece kentsel tasarımın politik doğasının ortaya koyulması amaçlanmaktadır. Bu doğrultuda "parsel" hem kent biçiminin yapı taşı olarak hem de kent mekanının üretildiği temel birim olarak ele alınmaktadır. Bu bakımdan parselin meta olarak üretiminden doğan iktisadi gerekliliklerin mimar ve kent plancılarının kentsel mekanı biçimlendirmeye yönelik etkinliklerini nasıl belirlediği incelenmektedir. Sonuç olarak parselin kullanım değeri, değişim değeri gibi nitelikleri ile kentsel rant, kentsel planlama ve mimarlık arasındaki ilişkiler çözümlenmektedir.

Anahtar kelimeler: kentsel biçim, kentsel tasarım, meta, ürün, yapıt, parsel, mimarlık, planlama

Abstract

This study, departing from a Lefebvrian conception, that is "the dialectics of work and product", aims to define a conceptual framework, which explains the impacts of commodity production on urban design, and thus states the political nature of urban design process. In this regard, "parcel" is taken up both as the basic unit of urban form and as the basic production unit of urban space. Therefore, it is investigated that how the economic requirements of the production of parcel as a commodity influences the activities of architects and urban planners, who are responsible from the formation of urban space. As a result, the relations between urban rent, urban planning, architecture and the qualities of parcel such as use value, exchange value is analyzed.

Keywords: urban form, urban design, commodity, product, work, parcel, architecture, planning

Giriş

Şairin titizliği aslında biçime ilişkindir; ona malzemeyi dünya zaten bolca vermektedir; içerik ise onun iç varlığından kendiliğinden kaynaklanır; her ikisi de bilinçsizce birleşir, öyle ki sonunda zenginlik hangisine aittir bilinmez.

Goethe, Divan

Hegel, biçim ve içerik arasındaki ilişkinin genellikle dışsal bir bağıntı olarak kavrandığını ve içeriğin biçimden önce gelen bağımsız bir kategori olarak ele alındığını belirtir. Oysa Hegel'e göre, her gerçek "sanat yapıtında", biçim ve içerik birbirinden ayrılmamacasına özdeşleşir; içerik belirli bir biçime sahip olduğu ölçüde kendisi olur. Biçim ve içerik öylesine birleşmiştir ki "sonunda zenginlik hangisine aittir bilinmez".

Okuduğunuz deneme kentsel mekanın (sıradan ürünlerden farklı olarak) 'neredeyse' bir sanat yapıtındaki gibi, içeriğiyle özdeşlik içinde biçimlendiği önermesinden yola çıkar. "Neredeyse" şerhini koymamızın sebebi kentsel mekanın, Lefebvre'in tanımıyla, yalnızca bir *yapıt* olmayıp, aynı zamanda bir *ürün* olmasıdır. Ürün –bireysel etkinlik tarafından belirli koşullarda özgün ve 'biricik' bir nesne olarak *yaratılan* yapıttan farklı olarak– 'yinelenen' bir sürecin çıktısıdır. Ürünler teknoloji, bilgi vb. emek araçları aracılığıyla bir işbölümü içerisinde *üretilir*. Bu *yineleme* zorunluluğu belirli işlevlere hizmet eden *türdeş*[homojen] bir biçim gerektirir. Böylece, yapıtların tersine, ürünlerde içerik ve biçim arasında karşılıklı bir bağıntı yerine saydam bir ayrışma vardır, içerik belirleyici başat öğedir (Lefebvre, 1991: 75). Artık "zenginlik" açıkça içeriğe, üretici etkinliğin kendisine aittir.

Sonuçta Lefebvre kentsel mekanı karşıt süreçlerin iç içe geçtiği bir *ürün-yapıt diyalektiği* içinde ele almaktadır. Kentsel mekanın bir yapıt olarak yaratılma etkinliği, ürün olarak üretimine diyalektik olarak içkindir; diğer deyişle yaratma ve üretme, özgünlük ve yineleme, biricik olanla yeniden üretilebilir olan, karşıtlık içinde ama iç içe gerçekleşir. Bu çalışmanın amacı, bir 'yaratma' etkinliği olarak kentsel tasarımın, bir

metalar diyarı olarak üretilen kapitalist kentte içine düştüğü ekonomik ve politik çelişkileri özetleyen kavramsal bir şema tanımlamaktır.

Amaçladığımız şemanın omurgasını Lefebvre'in kentin biçimlenişini tartışırken değindiği ancak sistemli olarak açmadığı "ürün-yapıt diyalektiği" oluşturuyor ve bu bakımdan metnimiz bir Lefebvre okuması olarak şekillenecektir Lefebvre (1991: 75). bu kavramlaştırmayı kullanırken Venedik şehrinin yetkin bir yapıt olarak yaratılma sürecinden yola çıkar. Bir tablo, bir heykel ölçüsünde özgün, etkileyici, anlamlı bir bütündür Venedik. Ama bu şehir yalnızca bir yapıt değil, ticaret oligarşisinin hakimiyetine dayanan bütüncül bir kodlamanın çıktısıdır; Venedik'te bile toplumsal mekanın üretimi ve yeniden üretimi üretici güçler tarafından belirlenir. Bununla birlikte, Lefebvre'in bir sanat yapıtı olarak nitelediği Rönesans kenti, aynı zamanda ürünlerin egemenliğinin başladığı uğraktır. Bundan böyle ticaretin ölçüleri, sözleşmeleri, kuralları, kodları mekanın oluşumunda giderek daha etkin olacak ve "metaların soyut mekanı" modern kente varan yükselişine başlayacaktır. Artık mekanın biçimlenişinde kenti bir 'yapıt' kılan nitelikler, meta üretiminin türdeşleştirici, ölçülebilir, yinelenen biçimleri yanında silikleşecektir (Lefebvre, 1991: 278).

Buna karşın kentsel mekan sıradan bir ürün gibi üretim bandından geçirilemez ve meta üretiminin gereklilikleri dolaysızca kentlere uygulanamaz. Diğer deyişle, kentsel mekan bir meta olarak üretilse bile sıradan metalden farklı, özel bir metadır, kendine özgü, ayırıcı nitelikleri vardır ve bu nitelikler meta üretiminin gereklilikleriyle çelişki içindedir. Öyleyse (modern) kent biçiminin doğası diğer metalden nasıl ayrılır? Tersinden sorarsak, meta üretiminin doğası kentsel mekanı nasıl biçimlendirir? Denememiz bu sorular üzerinden ilerleyecek ve kentsel tasarımın politik çerçevesini anlamaya yönelik bir kavramsal tartışma olarak yürütülecektir. Öncelikle kent biçiminin öğeleri ekonomi-politiğin kategorileri içerisinde yeniden tanımlanacak ve meta üretiminden doğan çelişkilerin bu öğeleri biçimlendiren kentsel tasarım "ideolojileri" üzerindeki izdüşümleri aranacaktır.

Meta Üretimnin Doğası ve Kentin Biçimi

İktisadi yaşamın para tarafından kışkırtılan hızlanması öne çıktıkça, toprak mülkiyetinin katı biçimine de kendisini dayatmaya başlar. 18. yüzyılda Pensilvanya eyaleti arsa satın alanlara ipotekli kredi sağlamış ve ipotek senetlerinin kağıt para olarak dolaşımına izin vermişti. Benjamin Franklin'e göre bu senetler gerçekte "*toprak sikke*"lerden başka bir şey değildi (Simmel, *The Philosophy of Money*, 2004: 514).

Harvey (1989: 177) kapitalizmde toprağın bir tür finansal araca, bir fiktif sermayeye nasıl indirgendüğünü anlatırken Simmel'in 'Paranın Felsefesi' kitabındaki "toprak sikke" (*coined land*) benzetmesine başvurur. Bu benzetme para ile toprak arasındaki ilişkinin dolaysızca özdeşleşmesine dikkat çekmektedir. Tapu senediyle temsil edilen toprak, tıpkı bir madeni para gibi paranın özel bir 'biçimi', para ise toprağın 'içeriği' olmuştur. Bu bakımdan kapitalizmde kentsel mekanın doğasını "toprak sikkeler" üzerinden kavrayabiliriz ve eğer mekan bir meta muamelesi görüyorsa, metayı bir mekansal birim olarak nasıl ele alabileceğimizi tartışmamız gerekir.

Marx'a göre meta, kapitalist toplumun temel niteliklerini barındıran özsel birimdir. Nitekim Kapital'de kapitalist toplum çözümlemesi şu ifadeyle başlar: "Kapitalist üretim tarzının egemen olduğu toplumların zenginliği, 'muazzam bir meta birikimi' olarak kendini gösterir, bunun birimi tek bir metadır" (Marx, 2004: 47). Kapitalist üretim tarzının toplumsal ürünü olarak ele aldığımız kentsel mekan da, bu durumda yalnızca metaların üretildiği, dolaşıma sokulduğu ve tüketildiği bir kap olmanın ötesinde bizzat "muazzam bir meta birikimi" olarak karşımıza çıkar ve birimi tek bir *parsel*'dir. Başka bir deyişle parsel, kent biçiminin fiziksel birimi olmanın ötesinde, kentsel mekanın üretiliş birimidir. Öyleyse temelde toprak mülkiyeti birimi diye tanımlanabilecek olan "parsel"¹ aynı zamanda, kapitalizmde kentsel mekanı üreten toplumsal ilişki-

¹ Burada "parsel" birimi, fiziksel bir toprak yüzeyini temel almakla birlikte bir mülkiyet birimi olarak ele alınmaktadır. Dolayısıyla parsel toprak yüzeyinin altındaki ve üzerindeki bileşenler (altyapı ve binalar) ile bir bütün olarak tanımlanmaktadır. Nitekim tapu kayıtlarındaki bina (ve

lerin vücut bulduğu temel morfolojik (biçimsel) birim olarak görülebilir. Kapitalist kent "muazzam bir parseller birikimi" olarak üretilir, şekillenir ve dönüşür; kapitalist üretim tarzını taşıyan toplumsal ilişkiler parseller biçiminde mekana kazınır, katlaşır. Bu tür bir kavrayışın sunacağı açıklıkları görmek için parselin bir meta olarak üretiminin mekanın biçimi açısından doğurduğu sonuçlara bakarak devam edebiliriz.

Parselin Meta Olarak Özellikleri

Her meta pazarda satılmak üzere üretilen bir maldır ama bir mal ancak bir ihtiyaca yanıt veriyorsa satın alınır. Bu bakımdan Marx, metaları kullanım-değeri (niteliksel) ve değişim-değeri (niceliksel) olarak iki karşıt niteliği aynı anda barındırması gereken bir emek ürünü olarak tanımlar. Dolayısıyla meta olarak üretilen her parselin bu iki yönü taşıdığı varsayılabilir. Burada parselin bir toprak parçasını, yani doğal bir öğeyi temel alması onun toplumsallığını ortadan kaldırmaz, fakat onu diğer metarlardan farklı kılan özellikler doğurur.

Parselin Kullanım-değeri

Kullanım-değerinin tanımı yalın ve evrenseldir; metanın, kullanıcıların *ihtiyaçlarına* yönelik yararlılığına karşılık gelir ve dolayısıyla temelde metanın fiziksel *nitelikleriyle* tanımlanır. Öyleyse tasarlama (biçim verme) etkinliği aslında metanın kullanım-değerini oluşturan niteliksel özelliklerinin belirlenmesinden başka bir şey değildir. Bununla birlikte parsel metasında söz konusu yalınlığı karmaşıklaştıran kendine özgü yanlar göze çarpar.

Öncelikle bir toprak parçası olarak parsel sabittir; diğer metaların yararlılığı kullanıcılar arasında dolaşıma sokularak sağlanırken, parsellerin kullanım-değerinin gerçekleşmesi kullanıcıların parseller arasındaki dolaşımını gerektirir. Bu bakımdan Scott (1980: 28) toprağın kullanım-değerinin temelde sağladığı *konum* (diğer konumlara göre) olduğunu söyler. Scott'a göre "her toprak parseli –diğer konumlara erişim sağla-

---

içerdiği bağımsız bölümler) de bir mülkiyet 'cinsi' olarak ana mülkiyete tescil edilir, yani toprak parselinin uzantıları olarak kabul edilir ve hisselendirilir.

ması anlamında– bir ‘konum değerine’ sahiptir” ve konumlar aslında toplumsal ilişkilerdir.

İkincisi, bir toprak parseli tam anlamıyla ‘tüketilemez’, bileşenleri (altyapı ve binalar) ise oldukça uzun sürelerde tüketilir. Bu kalıcılık, her binanın bir mimari yapıt olarak ayrı ayrı tasarlanabilmesi için olanak sağlarken, değişen ihtiyaçlar karşısında ise direnç ve çelişiklere yol açar. Fakat aynı kalıcılık, anlamların, sembollerin, anıların birikiminden oluşan bir tarihselliğin de temelini oluşturur. Dolayısıyla belirli bir parsel belli kişilere aitken, kişiler de belirli evlere, sokarlara, mahallelere (nihai olarak parsellerden meydana gelen yerlere) ‘ait’ olabilirler; aslında bu aidiyet duygusunun kendisi bir “kullanım-değeri” olarak görülebilir.

Son olarak, her parsel diğer parsellerle ilişki içinde bir parseldir; ancak bir bağlam içerisinde varolabilir ve bağlamın –bütünün– nitelikleri parselin kendi nitelikleri haline gelir. Başka bir anlatımla, yalnızca içinde yaşayanlarca tüketilmez; önünden geçenler tarafından, hatta tüm kentlilerce tüketilir. Dolayısıyla parselin kullanım-değeri aynı zamanda “kolektif kullanım-değeri”dir, Lojkine’in anlatımıyla “ancak kolektif olarak tüketilebilen bir varlığın, yani kentin bütünleşik bir ögesi haline gelmiştir” (Lojkine, 1976: 135). Gottdiener’e (1985: 101) göre sayısız bireysel etkinliğin toplamı içerisinde oluşan bu kolektif kullanım-değeri nedeniyle, kentsel toprak örüntüsünün (parsellerin) biçimlendirilmesi bir altyapı ve hizmet kurgusuna bağlı olarak devletin müdahalesiyle, yani şehir planlama kurumu aracılığıyla gerçekleşir ve tam da bu nedenle politik bir süreçte biçimlendirilir.

Parselin Değişim-değeri

Marx’ın (2004) açıkladığı gibi, kullanım-değeri bakımından her ürün, belirli işbölümü süreçleriyle bir araya gelen farklı yetenek ve özelliklerdeki bireylerin izlerini taşır ve bu durum her ürüne “bireysel” bir yan kazandırır. Oysa ürünün pazarda bir değişim-değerini temsil etmesi, bütün diğer metalarla belirli bir nicelik oranında değişilebilir olması ve kıyaslanabilmesi anlamına gelir. Tümüyle farklı nitelikteki kullanım

değerlerinin kıyaslanabilmesini mümkün kılan ölçü ise üretimleri için gerekli 'emek zamanı'dır.

Metaların değişim-değerinin içerdikleri emek-zamanı ile ölçülmesi için, farklı türdeki emeklerin tek biçimli, türdeş ve basit emeğe, kısacası tek farkları *nicelikleri* olan aynı nitelikteki emeğe indirgenmesi gerekir... Bu indirgeme bir soyutlama olarak belirir, ama *toplumsal üretim sürecinde her gün gerçekleşen bir soyutlama* (Marx, 2005: 47).

Böylece metanın üreticisinden gelen tüm izleri düzlenir; artık üreticisinin bireysel farklılıkları, hangi koşullarda emeğini harcadığı önemsizdir. Kısacası bütün bireysel ve biçimsel nitelikleri soyutlanarak para cinsinden bir niceliğe indirgenir. Öyleyse Lefebvre'in vurguladığı gibi, bu soyutlama zihinsel bir soyutlama değil, üretim ve piyasanın toplumsal ilişkileri içerisinde her gün gerçekleşen *somut bir soyutlamadır*. İşte Lefebvre'in kapitalizmde mekan üretiminin merkezine koyduğu kavram buradan doğar; soyut emek, karşımıza "soyut mekan" olarak çıkar (Lefebvre, 1991; 307).

Tıpkı soyut emeğin farklı karakterlerdeki bireysel emekleri piyasada değişilen türdeş niceliklere indirgemesi gibi, soyut mekan da bireysel olarak farklı parsellere türdeş[homojen] bir görünüş dayatır. Mekan tarihselliğinden ve özgül yanlarından kopartılarak "toprak sikkelere" indirgenir. Şengül'ün (2002: 15) anlatımıyla, tarihsel ve toplumsal özellikleri bakımından birbirinden tümüyle farklı iki yer, yalnızca pazarda değişilecek soyut parseller veya binalar olarak görülür ve ancak değişim-değerine katkı yaptığı ölçüde bu nitelikler dikkate alınır. Böylece kentsel mekanın karmaşıklığı gerçekte çeşitli, çelişkili ve çok katmanlı biçimler barındırırsa bile, *sermayenin mantığı* mekana "türdeşleştirici bir lensle bakar" ve somut yaşamdan kaynaklanan biçimsel olanakları meta üretiminin süzgecinden geçmeye zorlar (Lefebvre, 1991: 287). Sonuçta sermayenin mantığı kentsel mekanın üretimine hakim olduğu ölçüde, kendisini mekanın tasarımına da dayatır; tasarlanan mekan üretilen mekanın, biçim içeriğinin bir uzantısı olarak şekillenir.

Lefebvre'e göre sermaye mantığının kendisini dayatması toprakta başlayarak yerin altındaki ve üstündeki hacimlere doğru genişler ve böylece mekan bir bütün olarak değişim-değeri ile donatılır. Satın alınan

veya kiralanan şey yalnızca toprak yüzeyi değil, hacimlerdir: odalar, katlar, daireler, apartmanlar (Lefebvre, 1991: 337). Lefebvre üçüncü bonyutun topraktan bağımsızlaşarak 'parsellenmesini' türdeşleştirmenin zaferi olarak tanımlar. Meta üretiminin *kıyaslanabilirlik* ve *değişilebilirlik* [exchangeability] koşulları böylece en yüksek düzeyde sağlanır. Kullanıcının bakışıyla evine gitmek söz konusuysen üretim açısından evler değişilmeye [mübadeleye] uygun hücrelerdir. Elbette bu hücrelerin türdeşlikleri, biçimlerinin önemsenmediği anlamına gelmez; fakat biçimlerinin kentsel yaşamın gereksinimlerine göre değil, değişilebilirliğin-pazarlanabilirliğin sonucu olarak belirlendiği anlamına gelir. Diğer anlamıyla, meta üretiminin gerekleri ve kısıtları, insanların gerçek gereksinimlerine dayanan tasarım normlarıymış gibi sunulur. Lefebvre bunun yalnızca bir pratik olmayıp, bir "ideoloji" olduğunun altını çizer:

...uygulayıcılarının, her adımlarında bu olguyu daha somutlaştırsalar da kendi etkinliklerinin ideolojik doğasından habersiz kaldıkları bir ideoloji. Plancıların sözde çözümleri böylece değişilebilirliğin kısıtlarını gündelik yaşama dayatır; bunları hem doğal (veya normal) hem de teknik gereklilikler olarak sunarlar, çoğunlukla da ahlaki zorunluluklar (kamu ahlakının gerekleri) olarak gösterirler (Lefebvre, 1991: 338).

Sonuçta mekansal değişilebilirliğin sonucu *nicelleşme yönünde güçlü ve kaçınılmaz bir eğilimdir*. Buna karşılık nicelleşme –yani değişim değeri ve soyut mekanın topluma dayatılması– kullanım-değerinin somut mekanından bağımsız değildir. Satış her yerden yapılabilse de tüketim ancak belirli bir yerde gerçekleşebilir. Bu nedenle, kullanım-değeri aslında tek gerçek zenginliği oluşturur ve bu gerçek kullanım-değerinin önemini yeniden kazanmasına yardım eder. Değişim ve kullanım arasındaki karşılık böylece çelişkili bir mekansal süreç haline gelir (Lefebvre, 1991: 342). Harvey bu konuyu şöyle yorumlamaktadır:

Mekanın türdeş yapısı, piyasada serbestçe alınıp satılabilen özel mülkiyet parselleri halinde tamamen 'öğütülmesi' yoluyla sağlanır. Sonuç, mekanın bireysel ve toplumsal amaçlarla kullanımı ile mekanın özel mülkiyet, devlet ve diğer toplumsal ve sınıfsal iktidar biçimleri tarafından tahakküm altına alınması arasındaki kalıcı bir gerilimdir. Bu gerilim türdeş

mekanın daha da parçalanmasını pekiştirir. Artık hem fiziksel hem toplumsal mekan kolayca şekillendirilebilir, fakat bu, yaşam alanlarının somut değerlerinin yok edilmesi tehdidini içerir. Mekan kimin imgesinde ve kimin yararına göre şekillendirilecektir? (Harvey, 1989: 177).

Harvey'in bu sorusuyla birlikte soyut mekanın üretiminde rol alan tasarımcıların, yani mimar ve plancıların ilişkilerine geçebilir ve bunların kent sel mekanın parseller yığını olarak üretilmesindeki rollerini tartışabiliriz.

Mimarlığın Nesnesi Olarak "Parsel"

Lefebvre mimarlığı "arada-kalmış" bir etkinlik olarak değerlendirir. Mimar bir teknisyen olarak tanımlı sınırlar içinde bir "ürün" tasarlamak durumundadır, öte yandan bir sanatçı olarak kullanıcılara duyarlı bir esinle hareket etmek istemindedir ve bu anlamda farklı ve özgün bir "yapıt" tasarlamayı amaçlar. Lefebvre bunu "iki uç nokta arasında gerilmiş, çelişkili bir konum" olarak tanımlar.

İşte bu durum temelde mekanı değişilebilir parseller yığına indirgeyen meta üretiminden kaynaklanır. Mimarın verili referans çerçevesi olarak parsel, basitçe bir toprak parçası değildir; mimar için "özerk" bir erk-alanıdır [*territory*], kent bütünü içinden kesilerek ona sunulmuştur ve mimar bu alan içinde kendi becerilerini, fikirlerini ve tarzını konuşturur. Fakat aslında, çalışılan parsel yalnızca bir mekan parçası olmayıp bir meta birimdir, kapitalizmin ürettiği "soyutlamanın şiddetini" barındırır (Lefebvre, 1996: 396).

Dolayısıyla mimarın erk-alanı ve görece özerkliği aynı zamanda onun sınırlayan bir kafes haline gelir. Mimar yapıtını tasarlarken bunun gerçekte pazarlanabilir, değişilebilir, yeniden-üretilebilir bir meta olmasından kaynaklanan niteliklerini sağlamak zorundadır. Bu nedenle mimarlığın bir sanat boyutu varsa, roman, resim gibi sanat eserlerinin bile meta üretiminin gereklerine tabi kıldığı kapitalizmde bu boyut iktisadi bir cendereye sıkışmıştır. Mimarın emeği de "soyut emek" olarak üretim süreci içerisinde soyutlanır ve tüm diğer metalarla kıyaslanabilir bir paracılığına dönüştürülür, emek ürünü olarak mimari tasarım 'toprak sik-

ke'lerin değerinde eritilir. Böylece mimar parselin (niteliksel) kullanım-değerini gözetiyor olsa da, bu ancak parselin (niceliksel) değişim-değerine hizmet ettiği ölçüde gerçekleşebilir. Parsel (bina ve çevresi) mimarın tasarımın nesnesi olarak görünse de, temelde mimarın tasarım parsel üretiminin nesnesi haline gelir. Böylece sadece tasarımın ürünü olan yapılar değil, tasarımcının kendisi ve etkinliği de değişim-değerinin bir unsuru olarak toplumsal bir soyutlamaya tabi olur.

Bu durumda, Türkiye'deki hakim imar dokusunda olduğu gibi küçük sermayeli kapitalistlerin (yap-satçı) mekanın üretiminde ağırlıklı rol aldığı bir kentsel mekanda (mimarın erk-alanının sıkıştığı) küçük parseller oranında mimarın görece özerkliği de en aza inecektir. Böylece meta üretiminin yinelenebilirlik, türdeşlik, değişilebilirlik gereklilikleri dolaysız biçimde mimarın tasarımına dayatılacaktır. Sonuç Türkiye kentleri için sıkça dile getirilen aynılaşıma, monotonlaşma, kimliksizleşme sorunu olacaktır. Tersine durum ise son dönemde Türkiye'de de artan büyük ölçekli, büyük sermayeli yatırımlarda görülür. Bu tür durumlarda mimarların "erk-alanı" ve özerkliği doruk noktasına çıkabilmekte, her biri bir-cik, farklı "yapıtlar" tasarlanabilmektedir. Fakat artık her parsel bir yapıt olarak biçimlense bile kentin kendisi fiziksel ve toplumsal bir "bütün" olmaktan giderek uzaklaşmaktadır. Sonuçta kent yap-satçı küçük ölçekli üretimin mekanında üretim bandından çıkmış katıksız bir ürün imgesi kazanırken, büyük ölçekli yapılaşmada ise bir "yapıtlar ve imgeler yığını" olarak şekillenmektedir.

Elbette burada değindiğimiz iki uç durum çok daha karmaşık bir içerik taşımaktadır ve pek çok ara durumlar, kombinasyonlar söz konusu olabilir. Fakat her durumda hakim olan meta üretiminin gereklilikleridir ve ortaya çıkan sonuç, meta olarak üretilen parseller birikiminden başka bir şey değildir. Sorun değişim-değeri merkezli bu sonucun toplumsal yaşamda ne kadar içselleştirileceği ve kanıksanacağıdır. Fakat bunu değerlendirebilmek için parselin meta olarak üretiminden gelen özelliklerini daha üst ölçeklere taşımamız ve kentsel planlamanın parsellerin üretimindeki rolüne bakmamız gerekir.

Planlamanın Nesnesi Olarak “Parsel”

Parselin meta olarak üretiminden gelen eğilimlerinin kentsel topraktan üçüncü boyuta doğru genişlediğine yukarıda değinmiştik. Bununla birlikte parselin yalnızca bir mülkiyet birimi değil bir “toprak parçası” olmasından gelen özgün nitelikleri sıralamış ve parselin temel kullanım değerinin kentsel bağlamda sağladığı konum olduğunu ve buna bağlı olarak bir *kolektif kullanım değeri* taşıdığını vurgulamıştık. Bu bakımdan Roweis ve Scott parselin “fiili” üretimindeki özgünlüğe dikkat çeker:

Kentsel toprağın içkin kullanım değerinin –görelî konumsal avantaj– yalnızca bireysel kapitalistlerce değil, aynı zamanda Devletin rolü ve sayısız bireysel ve iktisadi etkinliğin kolektif etkileri yoluyla üretilmesi anlamında, kentsel toprağın bir meta olmadığı açıktır. Kentsel toprak, devletin meta olarak üretilmeye müsait olmayan ana altyapı yatırımlarını ve kamu hizmetlerini karşıladığı karmaşık bir kolektif dinamik içerisinde üretilir (Roweis ve Scott, 1981: 142).

Burada Roweis ve Scott’ın vurguladığı gibi kentsel toprak (dolayısıyla parseller) sıradan metalar gibi bireysel kapitalistin yatırımı ile ortaya çıkmaz, tersine toplumun kolektif ve devletin kurumsal etkinliği ile meydana gelir. Bununla birlikte kentsel toprağı meta-olmayan [*noncommodity*] bir ürün olarak tanımlamalarının, Günay’ın dikkat çektiğı yaygın bir yanlışsamadan kaynaklandığını düşünüyoruz: Mülkiyetin haklar demetinden oluşan bir toplumsal ilişkiden çok, bir nesne olarak görülmesi, dolayısıyla toprak üzerindeki ‘haklardan’ çok ‘toprağın kendisi’ olarak ele alınması (Günay, 1999). Oysa kentsel toprak bir ‘nesne’ olarak kamu yatırımları sonucunda (yollar ve altyapı ile çevrelenen yapı adaları içerisindeki arazi parçaları olarak) üretilse de, bundan önce (üçüncü boyutta *yapılaşma haklarını* da içeren) bir “haklar demeti” olarak üretilir. Bu nedenle, meta üretiminin eğilimleri parseli daha fiziksel olarak üretilmeden önce damgalamıştır; diğer deyişle parsel ve bileşenleri fiziksel olarak tasarlanmadan önce soyut bir “imar hakkı” olarak tasarlanır. Üstelik bu soyut tasarım henüz gerçekleşmemişken, sıradan bir ürünün (söz gelimi bir binanın) tasarımından farklı olarak, kendisini uygulayacak piyasa aktörlerinin ni-

yetleri ve eylemleri üzerinde somut bir etki yaratır ve piyasadaki değeri henüz “üretilmeden” biçilmeye başlanır. Burada üç noktanın açılması gerekir.

Birincisi, plancılar da mimarlar gibi “arada-kalmış” bir konumdadır. Yani bir yandan kenti bir somut yaşam alanı olarak insanların toplumun ihtiyaçlarına göre biçimlendirmeye çalışırlar, ama diğer yandan mekanı piyasada meta olarak muamele görecektir. Parsellere bölmekle yükümlüdürler. Dolayısıyla plancılar mülk sahibi ve yatırımcı konumundaki sayısız aktörün baskısı altında karar üretirler. Planlama kararları piyasanın dayattığı eğilimlerle önceden kısıtlanmıştır ve plancı bu ön-belirlenimin baskısı altında planlama yapar. Piyasa aktörlerinin kararları ise bu planın sınırlayıcı etkisi altında şekillenmektedir. Sonuçta bu etkileşim içerisinde iki tarafın kararlarının da sapsızından oluşan bir durum ortaya çıkar. Tekeli'nin (1991; 52-58) betimlediği bu davranışsal model plan kararlarıyla piyasa dinamikleri arasındaki etkileşimin karşılıklılığını temsil etmektedir.

İkinci olarak, planlama kararlarının parsellerin değerinin ‘kaynağı’ olmadığı, ama içerdikleri tasarıma göre şekillenen “görelî konumsal avantajların”, kent bütününde üretilen *değerin* belirli konumlarda ve belirli oranlarda ‘çökmesini’ sağladığı belirtilmelidir. Gottdiener'in (1985: 178) anlatımıyla, parselin değeri yalnızca o parselin üretiminde harcanan emek miktarı (yani binanın inşaatında üretilen değer) ile değil, aynı zamanda bütün kent yaşamının cereyan ettiği bir *parseller matrisinde*, sayısız kullanım değerinin, etkinliğin ve üretimin ortaya çıkardığı değer içerisinde ele geçirilen bir pay –kentsel rant– ile belirlenir. Bu bakımdan “kentsel rant” kavramına başvurmadan kentsel toprağın değişim değerinin kavranması olanaksızdır.

Kentsel Rantın Kent Biçimi Üzerindeki Etkileri

Harvey (1973: 186) kentsel arsanın değeri ile kentsel mekanın bütünlüğü arasındaki ilişkiye her bir parselin değerinin tüm diğer parsellerin hem

şimdiki hem de gelecekte beklenen değerlerini 'içerdiğini' söyleyerek dikkat çeker. Kentsel rantın farklı biçimleri parsellerin üretiminde farklı eğilimleri öne çıkarır. Tekel rantı, farklılık rantı, mutlak rant gibi rant kategorilerinin kent biçiminin üretiminde ayrı etkileri olacaktır.

İlk olarak *tekel rantı* kentsel doku içerisindeki eşi bulunmayan, merkezi ve özel noktalarda ortaya çıkmaktadır. Bu tür özel ve biricik noktalar kentin tarihsel gelişiminden geliyor olabileceği gibi, kentsel tasarım kurulumları ile özellikle de yaratılabilir. Örneğin, güçlü omurgalar üzerinde yaratılan düğüm noktaları, ışımsal bir kurgudaki merkez noktaları gibi tasarım biçimleri planlama eliyle tekel rantları yaratılmasının önünü açar ve bu durum kent mekanını biçimlendirmekte tasarımcılara önemli bir güç kazandırabilir (Harvey, 1989: 186).

Ayrıca Lamarche'ın (1976) kent mekanın genel kurgusu içindeki konumsal avantajlar dolayısıyla toprak sahibinin yatırımcıların kârından el koydukları gelir olarak tanımladığı *Farklılık Rantı I*, kentin farklılaşan bölgelere ayrışmasını ve dolayısıyla biçimsel açıdan kendi içinde benzerirken diğer bölgelerden ayrılan kent dokularının oluşmasını teşvik eder. Başka bir deyişle kentin morfolojik bölgeler halinde biçimlenmesi eğilimini yaratır.

Buna karşılık, *Farklılık Rantı II* ise parselin iç özelliklerinden kaynaklanır ve yatırımcıların daha büyük parsellerde, farklı kullanımları bir araya getirerek parselin kendi içerisinde konumsal avantajlar yaratma çabalarından doğar. Bu da giderek daha büyük parsellerde daha karmaşık ve lüks mekanların yaratılmasını teşvik eder. Bu bakımdan alışveriş, konut, kültür, eğlence, ofis gibi çok sayıda kullanımı bir bütün olarak harmanlayan büyük sermaye projeleri Farklılık Rantı II'nin sonuçları olarak görülebilir (Lamarche, 1976). Bu tür büyük ölçekli projeler mimarlar için daha büyük erk-alanı ve daha tam bir özerklik demektir. Üstelik bu tür projeler ülkemizde de gittikçe artan rezidans vb. projelerde görüldüğü gibi kendine özgü, eşsiz "yapıtlar" olarak tasarlanır, zira bu tür bir eşsizlik bir tekel rantı olanağı da doğurmaktadır. Böylece mimar kendi özerkliğini yaşarken, aynı zamanda farklı, özgün, çarpıcı biçimler

yaratmaya da şiddetle teşvik edilir. Sonuç, her biri kendi farklı kimliğini sergileme peşinde olan ve kendi içine kapalı büyük kent 'parsellerinden' oluşan, dolayısıyla da çok daha keskin biçimde bölünmüş bir kentsel mekandır.

Türkiye'de yapsatçı yükleniciler eliyle üretilen ve imar planlarının alışılmış apartman dokuları halinde şekillenen küçük parselli yoğun yapılaşmanın, daha çok Farklılık Rantı I'nin konusu olduğunu, 90'lardan itibaren giderek artan büyük sermaye yatırımlarının ise Farklılık Rantı II'nin konusu olduğunu söylemek mümkündür. Bu bakımdan şehir plancılarının kenti biçimlendirmekteki rolünün, mimari tasarımın parsel ve sermaye ölçüleri büyüdükçe giderek genişleyen özerkliği karşısında görece zayıfladığı ve meslek alanları arasındaki ilişkilerin buna bağlı olarak değiştiği de eklenebilir. Ayrıca bu tür rant olanaklarının kentsel planlama ve tasarım kararları üzerinde giderek artan bir politik basınç yarattığı da açıktır.

Bu tür örnekleri çoğaltmak ve meta üretiminin kent biçimi üzerindeki etkilerinin farklı ülkelerde aldığı özgün biçimleri tartışmak bu makalenin sınırlarını aşmaktadır. Burada amaçlanan kapitalist kentlerin biçimlenişinde meta üretiminden gelen temel eğilimleri ve bunların mimarlık ve planlama üzerindeki etkilerini ortaya koymaktır. Bu bakımdan mimar ve plancılarının politik konumları ve ideolojileri, tasarladıkları nesnenin, yani kapitalist kent mekânının dinamikleri tarafından belirlendiği söylenebilir.

Kent Biçiminin Üretiminde Kentsel Planlamanın Rolü

Yukarıdaki alıntılarda görüldüğü gibi, Lefebvre bu konuda olumsuz bir bakış sergiler; mimarlığı arada-kalmış çelişkili bir konumda görürken, özellikle bir devlet kurumu olarak kent planlamayı toplumsal mekânın politik çelişkilerinin üzerini teknik ve bilimsel argümanlarla örten ve böylece soyut mekân – somut mekân çelişkisinde soyut mekânın bekasına hizmet eden bir meslek alanı olarak değerlendirir.

Benzer şekilde Harvey de “Planlamanın İdeolojisini Planlamak” başlıklı makalesinde bu konuyu ayrıntılı olarak çözümler ve planlı kentleri planlamakla kalmayıp planlamanın ideolojisini de planlandıklarını belirtir. Harvey bir yandan planlı kentlerin statükonun mutlak savunucuları olmadığını ve planlama geleneğinin bütün olarak ilerici bir niteliği olduğunu vurgulasa da, diğer yandan bu ilerici duruşun kamu yararı, eşitsizlik gibi dayanaklarının kapitalist düzenin yeniden üretiminin gereklilikleri ile sınırlandığını ve şekillendiğini açıklar. Harvey bu doğrultuda planlama yaklaşımlarını dengeli büyümenin sürdürülmesindeki *işlevsellikleri* bakımından ele alır. Planlama yaklaşımlarının toplumsal çatışmaları azaltacak uygun koşulları sağlamak üzere uyarlandığını ve planlı kentin dünya görüşünün kriz durumuna göre gerekli meşruiyeti sağlayacak ideolojiyle donatıldığını anlatır. Bu açıdan toplumsal çatışma, muhalefet hareketleri ve eşitsizlikler derinleştikçe yoksulları savunan, toplumsal adaleti, çevrenin korunmasını vb. öne çıkaran bir ideoloji güçlenirken, ekonomik kriz dönemlerinde “etkin kullanım, üretkenlik, yatırımların akılcı dağılımı” gibi kavramları merkez alan bir ideoloji ağırlık kazanmakta ve böylece planlama son tahlilde sistemin uzun erimli çıkarlarını sağlayacak ideolojilerle donatılmaktadır (Harvey, 1985).

Buna karşılık Closterman (1985) bu tür bir bakışın planlama pratiğine rehberlik edemeyeceğinin açık olduğunu belirterek, planlı kentlerin doğrudan sermayenin hizmetinde aktörlere indirgeyen araçsalci yaklaşımları eleştirir. Nitekim Şengül’ün (2002) belirttiği gibi Marxist kuramda devleti sermayenin araçsal bir uzantısına indirgeyen işlevselci yaklaşım bir özelleştirme konusu olmuştur ve devletin sermayeyle ilişkisinde “görece özerklik” kavramıyla ele alınması gerektiği görüşü ağırlık kazanmıştır.

Bu kapsamda Fainstein (1985) planlama kurumunun da görece özerk bir hareket alanına sahip olduğu, piyasa mantığının “dar ölçütler” üzerine kurulu, kar odaklı ekonomik rasyonalitesi karşısında planlama kurumunun toplumsal değerleri içeren “genişletilmiş ölçütler” ile hareket edebildiğini vurgulamıştır. Bu bakımdan toplumsal eşitlik kapitalizmin ekonomik rasyonalitesiyle kaçınılmaz olarak çatıştığı için, ancak demokratik etkiler

planlama sürecine güçlü bir şekilde müdahale etmediği durumda, sermayenin dar ölçütleri planlama mekanizmasına dayatılabilmektedir.

Keskinok'a (1997: 94) göre Fainstein'in savları planlamanın sermaye için işlevsel olmayan kararlar alabilme olasılığına yer veren bir çerçeve sağlar. Sermayenin ürettiği çelişkiler nedeniyle planlamanın müdahalesine ihtiyaç duyulması, planlamaya bir hareket alanı sağlamak ve sermayenin mantığına tabi olmayan sonuçlar ortaya çıkabilmesi için zemin yaratmaktadır. Sonuçta *planlamanın genişletilmiş ölçütleri aynı zamanda kentsel tasarımın genişletilmiş ölçütleridir* ve kullanım değerine öncelik veren tasarımlar için meta üretimin dayattığı zorunluluklardan görece özerk bir alan sağlar. Başka bir deyişle, kapitalist sistemin ayakta kalabilmesi için devletin planlama kurumu aracılığıyla müdahalesini kaçınılmaz kılan yapısal koşullar, aynı zamanda bu kurumda rol üstlenen plancı ve mimarların kullanım değerini merkeze alan tasarımlarla kenti biçimlendirmeleri için yapısal bir potansiyel sağlar. Fakat bu potansiyel, Fainstein'in vurguladığı gibi, ancak piyasanın dar ölçütlerine kararlılıkla karşı çıkan politik mücadelelerin varlığında hayata geçebilecektir.

Sonuç olarak, Lefebvre ve Harvey'in kapitalist kentin üretiminde planlamanın sermaye mantığı ve meta üretiminin zorunluluklarına nasıl tabi olduğunu ve bu yönde işlev gördüğünü açıklayan çözümlenmeleri, planlamanın ideolojik sınırlarının ve yanlısalarının anlaşılması bakımından açıklayıcı ve önemlidir; kentsel planlama temelde mekanı özel mülkiyet parsellerinin üretimine uygun biçimde bölmekte ve kapitalizmin değişim değeri merkezli soyut mekanının kentsel yaşamın kullanım değeri merkezli somut mekanı üzerinde hakim olmasına hizmet etmektedir. Buna karşın, parselin sıradan metalden farklı olarak kolektif bir kullanım değerine sahip olduğunu, bir kez üretildikten sonra kalıcı izler bıraktığını ve toplumsal yaşamın örüntüleriyle özdeşleştiğini gördük. Dolayısıyla kentsel mekan bir meta olarak üretilse bile, onun ancak kolektif olarak 'tüketilebilmesi', diğer metalar gibi salt bir ürüne indirgenmesini sınırlamakta, değişim-değerinin dayattığı biçimlerinin mutlak bir tahakküm kurmasının önüne geçmektedir. Daha somut bir anlatımla,

kentlilerin gözünde kent mekanının salt bir tüketim eşyasına indirgenmesi mümkün olmamakta, insanlar yaşam alanlarıyla bağlar kurarak onu kolektif biçimde sahiplenebilmektedir. Bu da kentsel mekanı siyasal mücadelelerin önemli bir kaynağı haline getirir. Bu bakımdan parsellerin üretiminde temel mekanizmanın planlama kurumu oluşu, kentsel planlamayı kritik bir mücadele alanı haline getirmektedir.

Bu bakımdan güncel bir örnek olarak Gezi Parkı olaylarını hatırlamak yeterlidir. Bu olayın piyasa mantığının kentsel mekanı en dar ölçütleriyle metalaştırdığı bir dönemde ortaya çıkmış olması rastlantı sayılmamalıdır. Planlamanın bu metalaştırma sürecinde bir tekel rantı (eşsiz bir konumda bir parsel) üretme görevinde kullanılması da bunun bir parçasıdır. Fakat aynı planlama kurumu içerisinde yargı mekanizması ile verilen mücadele aracılığıyla ve toplumsal muhalefetin bir kent parkının yerinde üretilmek istenen bu 'parsele' büyük bir dirençle karşı çıkması sonucunda, söz konusu dayatma Fainstein'in yukarıda değindiğimiz öngörüsü doğrultusunda başarısız olmuştur.

Aslında mekanın kolektif kullanım değerinden kaynaklanan bu direnç Lefebvre tarafından da vurgulanmaktadır. Lefebvre'in "farklılıkların mekanı" diye adlandırdığı kullanım değeri merkezli mekanın tohumlarının, kapitalizmin soyut mekanı içinde saklı olduğu belirtilmektedir. Fakat burada planlamanın bu tohumların canlandırılması için bir mücadele alanı olarak kullanılabileceği göz ardı edilmektedir.

Sonuç

Bu çalışmada toprağın özel mülkiyetine ve meta üretimine dayalı kapitalist sistemde, kentsel mekanın tasarım ve üretimini belirleyen temel dinamikleri betimleyen bir kavramsal şema oluşturulmuştur. Elbette her şema gibi burada sunulan metin de soyutlama ve indirgenmelere dayanmaktadır ve bu nedenle söz konusu şemanın ele alınan her somut duruma göre uyarlanması gerekir. Dolayısıyla bu şema tüm kapitalist kentleri kapsamak iddiasını taşımamaktadır; bununla birlikte fikirler, sanat yapıtları hatta bedenlerin metalaştırıldığı bir kapitalist dünyada,

herhangi bir kentin somut sorunları hakkında kapitalizmin temel dinamiklerine, dolayısıyla meta üretiminin dayattığı eğilimlere merkezi bir yer vermeyen açıklamaların yeterince doyurucu olamayacağı gösterilmek istenmiştir.

Bu şemanın omurgası olarak nitelediğimiz Lefebvre'in "ürün-yapıt diyalektiği" kavramı, kent mekanının tarihsel olarak hem bir ürün hem de bir yapıt olarak şekillendirildiğini, ancak kapitalizmde kenti şekillendirilen bu iki karşıt eğilim arasındaki ilişkinin değişmesiyle mekanın salt bir ürüne indirgenme eğiliminin hakim duruma geçtiği anlatılmaktadır.

Buradan yola çıkarak kentsel mekanın meta olarak üretilen bir parseller birikimi yoluyla biçimlendiği vurgulanmış ve *kent biçiminin üretimi* meta üretiminden gelen temel eğilim ve zorunlulukların kendilerini kentin her bir parselinde var ettikleri bir süreç olarak tanımlanmıştır. Bu noktada Lucien Seve'in organik bütünlükte bütün ve parça ilişkisini açıklarken Marx'a yaptığı gönderme oldukça açıklayıcıdır.

Organik bütünlük, *bütün/parça ilişkisinin diyalektik olarak kazandığı* biçimdir... Belirli bir anlamda bütün, parçalarının her birinde mevcuttur... Toplumsal oluşuma ilişkin analizinde böyle bir oluşumun organik bütünlük mahiyetine sahip olduğunu öngören Marx, kentsel toplumlarda bir kentin "çok sayıda ayrı evin basitçe bir araya gelmesi" olmadığına işaret etmiştir. "Burada bütünü parçaları oluşturmaz. Bu bir tür özerk organizmadır... *Ekonomik bütünlük ayrı ayrı her evde esaslı bir biçimde mevcuttur*"... Burada bütün, öncelikle, türdeş parçaların basitçe eklenmesi olmaktan çok, *zuhur eden* yeni bir gerçekliktir (Seve, 2011: 127).

Burada Marx'ın bütünlük tanımı, Lefebvre'in meta üretimi aracılığıyla kapitalist kent mekanının aynı anda hem *türdeş* hem de *parçalı ve farklılaşan* bir yapıda biçimlendirildiğini açıklamasıyla örtüşmektedir. Bu kapsamda kapitalizmle birlikte ürün ve yapıt niteliklerinin iç içe varoluşunun sekteye uğraması, kapitalist üretimin muazzam enerjisi altında kent mekanının da bir metalar birikimi olarak (önceki çağlara göre akıl almaz bir hız ve ölçekte) üretilmesi, yıkılması ve yeniden-üretilmesinin kaçınılmaz bir sonucudur.

Metinde “kentsel biçimin üretimi” kavramına “kentsel mekanın üretimi”nden ayrı bir kavram olarak yer vermemiz aslında bu olguya dayanmaktadır. Diğer deyişle bu ayrım yalnızca kavramsal bir soyutlama değil, kapitalizmde sürekli olarak üretilen gerçek bir ayrımdır. Kapitalist üretim kent mekanının “üretimi” ile “biçimlendirilmesi” arasında bir dolayım ortaya çıkarmıştır. Her bir binanın satışa sunulmak üzere değil, kentsel yaşamın ihtiyaçlarının dolaysız bir uzantısı olarak inşa edildiği geleneksel kent mekanında görülen üretim ve yaratım birlikteliği ayrılmış; ürün, yapıt üzerinde mutlak hakimiyetini kurmuştur. Bu şekilde üretim etkinliğinin tasarım etkinliğinden ayrılması ise önce mimarlığın daha sonra da şehir planlamanın ayrı birer meslek alanı olarak belirmesinin kaynağını oluşturmuştur.

Elbette kapitalist üretim ilişkilerinin ortadan kaldırılması kentlerin taş ustaları tarafından ağır ağır şekillendirildiği eski kentlere dönüşü geri getirmeyecektir. Günümüz toplumlarının devasa ölçeği ve devingenliği karşısında mimarlık ve planlama gibi teknik uzmanlıklar kentsel mekanların biçimlendirilmesi ve denetimi için vazgeçilmez görünmektedir. Bununla birlikte meta üretimi ve sermaye mantığının dayattığı eğilimlere karşı çıkarak, kentin kolektif kullanım değerlerine sahip çıkan toplumsal direnç arttığı ölçüde, planlama ve mimarlık meslekleri de yabancılaşmış durumlarını aşacak; toplumsal ürünün aynı zamanda toplumsal bir yapıt olarak biçimlendirilmesi için mesleki becerilerini toplumun hizmetine tam anlamıyla sunabileceklerdir.

Kaynakça

Closterman, R. E. (1985). “Arguments for and against planning”, *Town Planning Review*, 56 (1), Liverpool University Press.

Fainstein, N. ve Fainstein, S. (1985). “Is State Planning Necessary for Capital? The US Case”, *International Journal of Urban Regional Research* Vol. 9 (4); 485- 507.

Gottdiener, M. (1985). *The Social Production of Urban Space*, University of Texas Press.

Günay, B. (1999). *Property Relations and Urban Space*, Middle East Technical University Faculty of Architecture Press, Ankara.

- Harvey, D. (1973). *The Social Justice and the City*, Blackwell Publishers, Oxford.
- Harvey, D. (1989). *The Urban Experience*, The Johns Hopkins University Press, Baltimore.
- Keskinok, H. Ç. (1997). *State and the (Re)production of Urban Space*, Middle East Technical University Press, Ankara.
- Lamarche, F. (1976). "Property development and the economic foundations of the urban question", C. G. Pickvance (ed), *Urban Sociology: Critical Essays*, Tavistock, Kent.
- Lefebvre, H. (1991). *Production of Space*, Blackwell.
- Lojkin, J. (1976). "Contribution to a Marxist Theory of Capitalist Urbanization", C. G. Pickvance (ed), *Urban Sociology: Critical Essays*, Tavistock, Kent.
- Marx, K. (2004). *Kapital, Kapitalist Üretim Eleştirel Bir Tahlili, Birinci Cilt*, Sol Yayınları, Ankara.
- Marx, K. (2005). *Ekonomi Politikin Eleştirisine Katkı*, Sol Yayınları, Ankara.
- Roweis S. T. ve Scott A. J. (1981); "The Urban Land Question", *Urbanization and Urban Planning in Capitalist Society*, M. Dear and A. J. Scott (ed.), Mathuen, London; 123-158.
- Scott, A.J. (1980). *The Urban Land Nexus and the State*, Pion Limited, London.
- Seve, L. (2011). "Belirmerin Diyalektiği", Olmann, B. v Smith, T. (ed.), *Yeni Yüzyılda Diyalektik*, Yordam Kitap, İstanbul; 123-139.
- Simmel, G. (2004). *Philosophy of Money*, Routledge, London.
- Şengül, H. T. (2002). "Planlama Paradigmalarının Dönüşümü Üzerine Eleştirel Bir Değerlendirme", *Planlama*, 2002/2-3, Ankara; 8-30.
- Tekeli, İ. (1991). *Kent Planlaması Konuşmaları*, Ankara: TMMOB Mimarlar Odası Yayınları.

Not: Bu çalışma ODTÜ Şehir ve Bölge Planlama Bölümü'nde Prof. Dr. Baykan Günay danışmanlığında 2010 yılında tamamlanan "Kentsel Biçimin Üretimi ve Mülkiyet İlişkilerinin Yeniden Üretimi: Yenişehir-Ankara'nın Biçimsel Oluşumu" başlıklı doktora tezine dayanmaktadır.

Dr. Yener Baş: 2000 yılında ODTÜ Şehir ve Bölge Planlama Bölümü'nden mezun olmuştur. 2003 yılında aynı bölüme bağlı Kentsel Tasarım yüksek lisans programından lisans derecesini almıştır. 2010 yılında ODTÜ Şehir ve Bölge Planlama Bölümü doktora programını tamamlamıştır. 2011 yılından bu yana Mersin Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü'nde öğretim görevlisi olarak derslere girmekte ve temel tasarım, kentsel tasarım, kent morfolojisi ve planlama tarihi alanlarıyla ilgili çalışmalarını yürütmektedir.

Ayrışma-Ayrıştırma Temelli Mekansal Pratiklerin Toplumsal Pratiklerle İlişkisi Üzerine Bir Çalışma

*

Upon the Relationship Between Social Practice with Segregation
Based Spatial Practice

Asiye Akgün

Öz

Mekanın örgütlenmesi, mimarlık mesleği edimi içinde var olan sosyolojik, ekonomik ve politik boyutları ile anlam kazanan bir eylem alanı olması ile disiplinler arası bir okuma ile anlaşılabilir bir olgudur. Dünyada ve Türkiye’de bahsedilen boyutları şekillenmekte olan kentsel mekânın farklı literatürlerden okuması ve pratikteki durumla ilişkilendirilmesi ayrışma problemini anlamada ve yorumlamada yardımcı olmaktadır. Mekan örgütlenmesinin Küreselleşme ile birlikte, mekân ayrışması üzerinden şekillendiği görülmektedir. Bu çalışmada, ayrışma mekânların temelindeki “ontoloji” ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu çalışmada, farklı disiplinlerde ortaya çıkan söylemlerle mekânsal ayrışma ilişkisini kurgulayabilmek için küresel tüketim ile değişen kent ve değerleri üzerinden, ekonomik, politik ve sosyal yaklaşımları içeren söylemler ve coğrafi, çevresel davranış ve ekonomik alanlarda ön plana çıkan bazı temel teoriler; Lefebvre’in mekânsal pratiği tanımlaması içinde irdelenmiştir. Mekânsal ve toplumsal pratiklerin ayrışma kavramı bağlamında kurduğu ilişkinin alt okumalar ile geliştirilebileceği iddia edilmektedir.

Anahtar kelimeler: mekânsal ayrışma, toplumsal pratikler, ekonomi-politik

Abstract

The spatial organization is a phenomenon that can be understood by an interdisciplinary reading, because of as being an acting area the spatial organization gets mean by the dimensions of sociological, economic and political which exist in the area of the profession of architecture. Reading from different literature and connecting with practice of urban space which is mentioned, dimensions are being shaped in the world and Turkey is helpful to understand and interpretation of the segregation problematic. It’s seen that the spatial organization with the impact of globalization is shaped through spatial segregation. In this paper, it’s tried to make visible the ontology that is basis of segregated space. In this study, Some theories in the social, economic, politic areas for constructing the relationship with the spatial segregation and the discourses which emerged in different disciplines is examined in the context of the definition of Lefebvre’s spatial practice. It’s claimed that the relationship of social and spatial practices established in the context of segregation can be improved with sub-narratives.

Keywords: spatial segregation, social practices, economy-policy

Giriş

Mekan, sadece fiziksel sınırları ile tariflenemeyecek sosyal boyutu olan bir olgudur. Küreselleşme ile dünyada ve Türkiye’de görülmeye başlanan mekansal ayrışma organizasyonlarının ontolojik yapısı ile ilişkili olarak görülen disiplinler arası okuma, mekanın ayrışma eksenli dönüşümünün kuramsal alt yapısını oluşturmaktadır. Kentsel mekansal ayrışmanın temelinde yer alan sosyal, politik ve ekonomik oluşumlar, bu tür mekan örgütlenmesinin anlaşılmasında önem kazanmaktadır. Farklı disiplinlerde yer alan kuramsal çalışmaların, mekansal ayrışma üzerinden okunması sırasında iki temel sınıflandırma ortaya çıkmaktadır. Bunlardan ilki; mekanın ekonomi politiği bağlamında ortaya çıkan söylemler, diğeri; insan-çevre-davranış ilişkileri bağlamında ortaya çıkan teorilerdir.

Kent yapısını anlamaya yönelik Chicago Okulu tarafından kuramsallaştırılan sosyal-ekolojik yaklaşımda; kentsel büyüme ve gelir seviyesi ile doğrudan kurulan ilişkisi; ekonomi politik yaklaşımda (kent yapısı); iktidar, emeğin yeniden üretimi ve toplumsal sınıf dinamikleri içinde açıklanmaktadır. İki yaklaşımın temelinde sosyo-ekonomik göstergelerin önemli olduğu anlaşılmaktadır.

Dini, politik, askeri, coğrafi, kültürel, etnik, kimlik vb gibi çeşitli sebeplerle ayrışmanın olduğu kentsel alanların tarihçesi oldukça eskiye dayanmaktadır. Günümüz küresel kentindeki ayrışmayı bunlardan farklı kılan noktalar; ayrışmanın ekonomi politik temelli olup, güç ilişkilerine dayanması, sınıfsal ayırım üzerinden yürümesi ve aynı toplumda yaşayan bireylerin birbirinden uzaklaştığı, sembolik sermayesi ‘yaşam tarzı’ haline getirilen bir arzular dünyası olmasıdır.

Kapital sistem ile mekansal eşitsizlik ve ayrışmalar, kentsel yapının hiyerarşisini de belirlemektedir. Sosyal, sınıfsal, mekansal farklılıklar; ötekileştirme ve toplumsal dışlamaya varan olguları da beraberinde getirmektedir. Altkentleşme sürecine kadar uzanan kentsel mekansal ayrışmalar; aslında sermayenin kendini yeniden üretimi sürecinde kullandığı araçlardan mekansal olanıdır. Bu bağlamda ortaya çıkan mekansal parçalanmanın, iktidar ilişkilerinden bağımsız şekillendiği

düşünülemez. Bugün üzerine konuşulan küresel kentler, bu tür bir hiyerarşinin mekansal yansımasıdır.

1. Kentsel Mekansal Ayrışma Pratiklerinin Kavramsallaştırılması

Mekansal ayrışma pratiği özünde; ötekileştirmeye dayalı sınıfsal farklılıklar olgusunu beslemektedir. Mekansal pratiklerin toplumsal olgularla karşılıklı etkileşimleri ele alınarak, bu mekansal ayrışmanın ontolojisinin anlaşılabilirliği düşünülmektedir. Bu bağlamda mekansal pratiğin ne olduğu açıklanmaya çalışılarak, mekansal ayrışma pratiğinin dinamikleri bir matris içinde incelenmiştir (Grafik 1).

Mekansal pratikler, toplumsal ilişkilerin yeniden üretimi ve dönüşümü süreçleriyle yakından ilgili olması nedeniyle, Harvey (2006), bu pratiklerin kavramsallaştırılması gerektiğinden bahseder ve bu kavramsallaştırmada, Lefebvre (1991)'in 'Mekanın Üretimi' kitabında öne sürdüğü toplumsal üretimin sonucu üretilen mekanın üç boyutunu (yaşanan, algılanan ve hayal edilen) kullanır. Maddi mekansal pratikler-yaşanan; mekan içinde ve aracılığıyla üretimi ve yeniden üretimi sağlayacak şekilde fiziksel, maddi akış ve etkileşimleri içerir. Mekan gösterimleri-algılanan; maddi pratiklerin anlaşılmasını kolaylaştırıcı tüm gösterge ve anlamları, kod ve bilgileri kapsar. Gösterim mekanları-hayal edilen; mekansal pratikler için yeni anlam ve olanaklar icat eden zihinsel icatlardır. Mekan üçlemesinde üretimler birbirinden bağımsız değil bütüncül ve diyalektik bir süreç olarak ele alınmaktadır.

Araştırmanın bu noktasında Harvey'in yaptığı kavramsallaştırmadan esinlenerek ancak farklı bir şekilde mekanın ekonomi-politiği ve sosyo-mekansal davranış pratiklerinin, mekan pratiği ile olan ilişkisini ortaya koymak ve buradan mekansal farklılık ile ilişkili bir tartışma altlığı oluşturmak hedeflenmiştir. Grafik 1'de bu mekan pratiğinin mekan farklılıkları bağlamında kavramlar-durumlar üzerinden okuması yapılmaktadır.

	Deneyimlenen	Algılanan	Hayal edilen	
Esnek Birikim	mekansal ayrışma	ötekileştirme	farklılaşma	EKONOMİ POLİTİK SOYLEMLER
Küresel Kent	ulaşım ilişkileri	yerden bağımsız olma	değersizleşen mekan	
Tüketim Kültürü	mülkiyet-rant	sosyal statü	cazibe	
Sembolik Sermaye	sınıfsal faklılık	statü	arzulanan yaşam tarzı	
Akışlar Uzamı	mekansal ayrışma	hiyerarşi	güç	
Korku Ekolojisi	güvenlik tedbirleri	korunma-savunma	korku	
Ötekileştirme	mekansal dışlama	sosyal dışlama	yabancılık	
Post-Metropol	güvenlik	paranoya	gerilim	
Panoptik Mekan	tipoloji	kontrol	izleme-izlenme	
Güç Geometrisi	coğrafya seçimi	ekonomik eşitsizlik	dışlanma	
Mahremiyet	sınır	aynıcılık	merak	SOSYO-MEKANSAL DAVRANIŞ TEORİLERİ
Psiko-sosyal Alan	İşaretler-uyancılar	homojenite	ötekileştirme	
Çevresel Stres	fiziksel-sosyal temassızlık	aynışma	gerilim	
Savunulan Alan	korunma	dışarıda bırakma-mahrumiyet	korku	
Savunmacı Yapılanma	koruma	sınırlandırma	korku	
Kentsel Asimilasyon	homojenite	farklılaştırma	gerilim	

Grafik 1: Mekansal pratiğin toplumsal pratik ile ilişkisini gösteren matris.

2. Mekanın ekonomi politiği bağlamında ortaya çıkan olguların mekansal üretimle olan ilişkisi

Çalışmada ilk olarak, mekanın ekonomi politiği bağlamında; küresel tüketim ile değişen kent ve değerleri üzerinden; ekonomik, politik ve sosyal yaklaşımları içeren kentsel sosyoloji alanındaki söylemlere dayalı olarak ortaya çıkan kavramların mekansal üretimle olan ilişkisi hazırlanan grafik üzerinden irdelenmektedir.

Grafikte, sol başta sıralanan olgular, mekansal farklılık bağlamında ele alınan arttırılabilir toplumsal üretimler olup, üç sütunda gösterilen

mekansal üretimlerle etkileşimleri sonucu oluşan-oluşacak pratikler gösterilmektedir. Bu toplumsal pratikler ile ilişkili olarak mekansal pratiklerin mekansal farklılaşmaya giden süreçteki kavramsal boyutu gösterilmeye çalışılmıştır.

Grafikte yazılı olan kavramlar, mekanın ilgili pratiği ile ilişkisi sonucu ortaya çıktığı düşünülen kavramlardır. Matris incelendiğinde, mekansal pratiğin yaşanan, algılanan ve hayal edilen pratikleri ile ilişkili ortaya çıkan kavramların, çalışmanın bütünü içinde ele alınan ve mekansal farklılıkla ilişkisi kurulan tartışmaların temelini oluşturduğu görülmektedir. Makro ölçekteki mekansal farklılıkların, mikro ölçekteki kentsel parçalanma ile mekansal üretim bağlamında ilişkisinin kurulması açısından şemada ortaya koyulan kavramlar önem kazanmaktadır.

Matriste ele alınan kavramlar, toplumsal pratiklerin mekansallaşmasını; kavramlar, durumlar ve algılar ile ortaya koymaktadır. Matris iki kısımdan oluşmaktadır; mekanın ekonomi politiği ile bağlantılı toplumsal pratik ve kavramlar sosyo-mekansal davranış ile ilişkili kavramlar.

Esnek birikim

1960'lı yılların ortalarında Fordizm sürecinde ortaya çıkan sorunlar; ekonominin dalgalanması ve belirsizlik ortamında toplumsal mekanda, sanayide örgütlenme konusunda ve politik ve toplumsal yaşamda bir dizi deneyellikler görülmeye başlanmıştır. Harvey (1996)'in kullandığı 'esnek birikim' terimi, Fordizmin katılıklarıyla açıktan çatışma içinde olması ile belirlenir. Esnek birikim, emek süreci, işgücü piyasaları, ürünler ve tüketim kalıpları bakımından esnekliğe dayanır. Hem sektörler hem coğrafi bölgeler arasında eşitsiz gelişme kalıplarında; hizmet sektöründe istihdamın hızla yükselmesini sağlanırken, az gelişmiş olarak kalmış bölgelerde yeni sanayi kümelenmeleri yaratılması gibi; hızlı değişikliklere yol açmıştır (Harvey, 2006). Mekanın ekonomi politiği bağlamında (grafığe dönecek olursak); esnek birikim sürecinin maddi mekansal pratiği "ayrışma" olurken, kavramsal mekansal pratiği "ötekileştirme", sembolik anlamı "farklılaşma" olmaktadır. Bu süreç altkentleşme sürecinde görülen, çalışma ve yaşama

alanlarının bölgelere ayrılması ile örneklenebilir. Mekansal parçalanmayı, kapitalist toplumdaki sosyal ilişkilerin yeniden üretimi çerçevesinde açıklayan Harvey (1996)'e göre, kapitalizmin doğası gereği fazla üretim nedeniyle bir krize girdiğini ve bunun aşırı birikimle sonuçlanması neticesinde kar oranlarında düşüşün yaşandığını belirtmektedir ve buna çözüm olarak sermayenin ikincil döngülerinin işletilmesini önermektedir. Sermayenin ikincil döngülerine yapılan yatırımlar, inşa edilmiş çevreye diğer deyişle kentsel alana yapılan yatırımlardır. Fabrikalara, bürolara, konuta yapılan yatırımlar üretim ve tüketim için fiziksel çevre yaratılması açısından önemlidir (Arslanoğlu, 1998). Aşırı birikim nedeniyle bunalıma giren kapitalist sistemin bu krizden çıkabilmesi için, alt kentleşme teşvik edilmektedir. Yeni yapılan alt kentlerde inşaat sektöründe yapılan yatırımlar ve bu bölgede konut almak isteyen kişilere sağlanan ödeme kolaylıkları ile ikincil döngüler çalıştırılmaktadır.

Küresel kent

Friedman'ın formüle ettiği dünya kenti, çok uluslu şirketlerin tepe kuruluşlarının üstlendiği, küresel ekonominin karar merkezleri olarak işlev görürken; Sassen, küresel kentlerin, dünya ekonomisinin işleyişini sağlayan stratejik hizmetlerde ihtisaslaştığını savunmaktadır (Öncü ve Weyland, 2007). Küresel kent terimi, kültürel ürünlerin tüm dünyayı etkilediği, iş hizmetleri sektörü ürünlerinin bütün dünyaya satıldığı, dünya finans sistemini içinde barındıran şehirlerle ilişkilidir. Newyork, Tokyo, Londra başlıca küresel kentlerdir. Keyder (2006), sermayenin küresel, mekansal olarak örgütlenişinin hiyerarşik olduğu ve dünya çapında sermayenin kontrol işlevi ve üretici hizmetlerini sağlayan işgücünü barındıran kentlerin bu hiyerarşiyi yansıttığını belirtmektedir. Yine buradan mekansal pratik grafiğine dönecek olursak, küresel kent kavramının maddi mekansallığı sınırlar ötesi ulaşım ilişkileri şeklinde ortaya çıkarken, kavramsal pratiği coğrafyadan bağımsızlaşma, sembolik pratiği ise mekanın değersizliği olmaktadır. Küreselleşen mekan ile küreselleşemeyen mekan değer kazanır veya kaybeder.

Tüketim kültürü

Baudrillard (2004), tüketime konu olan nesnelere öncelikle gereksinimler tarafından belirlendiği ve insanın çevreyle kurduğu ekonomik ilişkiler ile anlam kazandığı yönündeki ampirist varsayımı yanlışlayarak, nesnenin o ilk baştaki sahip olduğu statünün daha sonra kendisine toplumsal bir gösterge değeri kazandıracağı göstergeleşmiş değiş-tokuş değeri üzerinde durur. Kazanılacak gösterge değerinin tüketimde ön plana geçmesi ile yaşam standartını göstermeye yönelik tüketim anlayışı toplumsal ayrışmayı desteklemektedir. Bu bağlamda lüks bir sitede yaşama, statünün gösterimi olduğundan tüketim için elverişli bir nesne haline gelmektedir. Tüketim kültürü toplumsal olarak ortaya çıkan bir olgu olarak ele alındığında, mekanın maddi pratiğinde mülkiyet ve rant kavramına denk düşerken, kavramsal pratikte sosyal statüye, sembolik üretimde ise cazibe veya arzu kavramına denk düşmektedir. Örneğin kapalı site yaşamı reklamları ile konut, bir tüketim nesnesi haline getirilip cazip yaşam tarzı şeklinde pazarlanmaktadır. Tüketici bu cazip mekana sahip olmak istemektedir.

Sembolik sermaye

Bourdieu'ya göre toplumsal hayatın temel dinamiği çatışmadır ve toplumsal düzenlemelerin merkezinde iktidar mücadelesi yatar. Bu mücadele hem maddi hem simgesel kaynaklar üzerinden yürütülür. Bourdieu (2006), sınıflar arası ilişkileri çatışma alanları belirleyerek açıklar. Bu alanlar hiyerarşi ve güce göre şekillenir. Gücün dağılımı ise sermaye dağılımına göre değişmektedir. Sermayeler, sosyal, ekonomik, kültürel ve sembolik sermayeler olup farklı derecelerdeki kombinasyonları ile sınıf farklılıkları belirlenmektedir. Sembolik sermaye (inkar edilmiş sermaye), her sermaye içerisinde görülebilecek, bireyin sahip olduğu toplumsal ağlar ile oluşan ve belli şartlarda ekonomiye dönüşen sermayedir. Sembolik sermaye, iktidar olarak değil, başkalarının tanınma, itibar, itaat ya da hizmet yönündeki meşru talepleri olarak algılanan bir iktidar biçimidir (Swartz, 2011). Sembolik sermaye, kentteki farklı grupların bir değer atfettiği, bir

toplumsal alana katılmayı sağlayan ve toplumsal yapıdaki hiyerarşiyi belirleyen bir sermaye kavramıdır. Sembolik sermaye kavramı, maddi mekansal pratikte sınıfsal farklılık kavramı şeklinde görülürken, kavramsal mekan pratiğinde statü, yeni sermaye olmaktadır ve sembolik mekan pratiğinde arzulanan yaşam şekli olarak ortaya çıkmaktadır. Sermayenin sembolü, günümüz küresel kentlerinde statü, zenginliğin gösterilmesi olarak görülmektedir.

Akışlar uzamı-Güç geometrisi

Castells (2005)'in kavramsallaştırdığı “akışlar uzamında” toplum, sermaye, bilgi, teknoloji vb akışlardan kurulmaktadır. Akışlar uzamının maddi mekansal pratikteki görünümü; mekansal ayrışma olurken, kavramsal pratikte mekansal hiyerarşiye denk düşmekte, sembolik pratikte ise güç-iktidar olarak karşımıza çıkmaktadır. Akışları belirleyen hakim güç mekanda kendini ayrıştırır ve korumaya alır. Mekanların birbirleriyle olan ilişkilerinde ve kendi içlerinde çoğu zaman sosyo-ekonomik ve statü temelli güç ilişkilerinin belirleyici olduğu mekansal eşitsizliği doğuran bir hiyerarşiden söz edilebilmektedir. Farklı sosyal grupların, bireylerin mekanları ile bağlantı kurma biçimlerindeki farklılığı, Massey (1993), güç geometrisi olarak adlandırmaktadır. Akışlar uzamı mekansal pratiği ile güç geometrisi kavramının mekansal pratiği arasında benzerlik görülmektedir. Kentsel mekansal parçalanma, güçlü olanın kendi mekanını ve sınırlarını koruma ve devam ettirme endişeleri ile ortaya çıkmaktadır.

Korku ekolojisi

Bauman (2006), Nar Elin (1997)'i referans vererek, başlangıçta dışarıdaki düşmandan korunmak için emniyet amaçlı kurulmuş olan şehrin günümüzdeki halini şu şekilde özetler; ‘güvenlikten çok tehlikeyi çağırıştırır hale gelmiştir; post-modern çağda, medyanın yaydığı sonu gelmez tehlike haberlerinin yanı sıra, kilitlenen araba ve ev kapıları, güvenlik sistemleri, kapalı ve emniyetli cemaatlerin popülerliğinin bütün yaş ve gelir gruplarında artması ve kamusal mekanlarda artan kontrol gösteriyor ki,

korku faktörü kesinlikle büyümüştür' (Bauman, 2006). Korku ekolojisi veya kültürü olarak kavramsallaşan toplumsal pratiğin maddi mekansal pratikte güvenlik tedbirlerine karşılık geldiğini, kavramsal mekansal pratikte savunmaya karşılık geldiği, sembolik pratikte ise korkuya denk düştüğünü görmekteyiz. Korku kültüründe, mekansal ayrıştırma yoluyla kendinden olmayan ötekileştirilmekte ve ona karşı çeşitli güvenlik tedbirleri alınmaktadır. Soja (2006), güvenlik-suç korkusunu, sosyal ve mekansal düzenlemenin post-metropolitan bir şekli olarak tanımladığı yeni kentleşme olan Post-metropol (Soja, 2006) söyleminin mekansal pratikleri buna benzerlik gösterir. Güney Afrika veya Latin Amerika ülkelerine kıyasla daha az suç işlenen Türkiye'de, korku söylemleri ve üçüncü sayfa haberleri ile mahalle yaşantısı ortadan kaldırılarak suni yaşam alanlarına dönüştürülmektedir. Bu noktada Türkiye'de yaşanan kentsel mekansal ayrışmanın korku kültürü ile çok bağlantılı olmayan ithal bir söylem olduğu düşünülmektedir.

Panoptik mekan-Ötekileştirme

İktidarın, hegemonyasını 'bakış' ve 'içselleştirme' teknikleri ile mimaride kullanması olarak panoptik kavramını ele alan Foucault, panoptiğin, surlarla çevrili bir burç biçiminde kullanılmasının, paradoksal olarak, ayrıntılı bir okunabilirlik uzamı yaratmak için olduğunu savunmaktadır (Foucault,2007). Panoptik mekan kavramının mekansal pratiği, korku kültürü mekansal pratiği ile benzerlik göstermektedir. Korku kültürü kavramı ile bağlantılı olarak ötekileştirme kavramı maddi mekansal pratikte dışlama, kavramsal pratikte sosyal dışlama, sembolik pratikte ise yabancılaşma kavramı ile ortaya çıkmaktadır.

3. Sosyo-mekansal davranış kalıpları bağlamında ortaya çıkan olguların mekansal üretimle olan ilişkisi

Sosyo-mekansal davranışa ilişkin kavramlar ile mekansal pratik ilişkileri ilk olarak mahremiyet kavramı üzerinden ele alınmıştır. Altman, mahremiyeti

altı noktada toplar; mahremiyet, kişiler arası bir sınır kontrol sürecidir, arzu edilen ve elde edilen olmak üzere iki çeşiti vardır, istenen ve kaçınılan etkileşimler arasında dialektik bir süreçtir, mahremiyet bir optimizasyon sürecidir, bir girdi-çıkı sürecidir, mahremiyet farklı çeşitteki bireyler, aileler, karma veya homojen cinsiyet grupları, vb sosyal birimleri içerir (Altman,1975). Buna göre mahremiyet kavramı, maddi mekansal pratikte sınırlara denk düşerken, kavramsal mekansal pratikte ayrıcalık, sembolik pratikte ise merak edilene dönüşmektedir.

Pastalan (1970), psiko-sosyal alan kavramını kendine özgü bir koruma alanı olan, bir kişi ya da grubun kullandığı, savunulan sınırların çizildiği bir mekan olarak tanımlarken; Altman (1975), psiko-sosyal alan davranışını, iletişimin bir kişi ya da grup tarafından sahiplendiği, bir mekanın ya da nesnenin işaretlenmesini veya kişileştirilmesini içeren bir sınır düzenleme mekanizması olarak tanımlamıştır (Ünlü, 1998). Psiko-sosyal alan kavramı mekansal pratikte incelendiğinde; maddi pratikte uyarı işaretlerine, kavramsal pratikte homojen bir topluluğa, sembolik anlamda öteki olmaya işaret eder.

Stresi meydana getiren etkenler; çevresel uyarı, organizmik etkenler (fiziksel, psikolojik) ve kültürel etkenler olarak sıralanmaktadır (Rapoport, 1980). Çevresel stres kavramı maddi mekansal pratikte; sosyal ve fiziksel temassızlığa denk düşerken, kavramsal mekansal pratikte ayrılmaya, sembolik mekansal pratikte ise gerilime denk düşer.

Çeşitli korkularla ortaya çıkan savunma odaklı alansal davranışlar ve kültürel ve çevresel strese bağlı olarak geliştirilen “Savunulan alan” ve “savunmacı yapılanma” kavramları benzer mekansal pratikler gösterirler; maddi mekansal pratik olarak korunma, kavramsal mekansal pratik olarak sınırlarla dışarıda bırakma, sembolik mekansal pratik olarak korku olarak görülürler.

Son olarak toplumsal bir pratik olarak kentsel asimilasyon kavramı, maddi mekansal pratikte homojen bir topluluğa denk düşerken, kavramsal mekansal pratikte farklılaştırmaya, sembolik mekansal pratikte gerilim ve hatta şiddete karşılık gelmektedir. Sosyo-mekansal davranış teorileri

içerisinde ele alınan teorilerin mekansal ayrışma ile ilişkisi; etki-tepki davranışları içinde ve içgüdüsel tavırlarla ortaya çıkmaktadır.

Sonuç

Mekansal ayrışmanın toplumsal pratikler ile olan ilişkisi irdelendiğinde, ortaya çıkan kavramların; ötekileştirme, statü, sınıfsal farklılıklar, hiyerarşi, korku, denetim, ayrıcalık, homojenite ve gerilim ağırlıklı olduğu görülmektedir. Kentsel ayrışmaların ortaya çıkış nedenlerinin başında güvenlik gelmektedir, bu da korku kültüründen beslenmektedir. Mekansal hiyerarşi görünümü, akışlar uzamının ve egemen gücün ötekileştirmesi ile ilişkilidir. Sembolik sermayenin statüye evrildiği günümüz toplumunda, arzu nesnesi olarak ortaya çıkan hayat tazaları, sınıfsal farklılaşmayı arttırır. Cemaatleşme içgüdüüsü ile topluluğu homojenleştirir. Fiziksel ve sosyal kopukluğu ile ayrışma yaratır. Duvarlar ve engeller ile ötekileştirir. Yapılı bir çevre olarak çevresinde stres yaratır. Ayrıca sınırların varlığı; alansallık, mahremiyet, savunulan alan ve savunmacı yapılanma davranışlar ile şekillenmektedir.

Kentsel mekansal ayrışmanın ekonomi politik temelli okumalarında neoliberal politikaların mekanı sermayeleştirmesi sonucu kentsel alanda ayrıştırılmış ve diğerlerini ötekileştirmiş-dışlanmış bir manzara gözlemlenmektedir. Sermayenin ekonomi politiğinin manipüle ettiği stratejilerle şekillenen kentsel mekanlar, sermayenin kendini varetme döngüsü içinde şekilden şekile girmektedir. Mekansal ayrışmanın ortaya konulan ontolojisi içinde aktörler ve araçların neler olduğunun anlaşılması ve mesleki disiplin içinde rollerin tekrar tartışılması gerekliliği bulunmaktadır.

Mekansal ayrışmaların stratejik bir üretim olduğu, mekanın ekonomi politiği ile ilişkili kavramların mekansal pratik ilişkisinden ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Mekansal ayrışma, fiziksel mekan pratiği olarak toplumsal pratiklerle var olmaktadır.

KAYNAKÇA

- Altman, I. (1975), *The Environment and Social Behaviour: Privacy, Personal, Space, Territory and Crowding*, Monterey CA: Brooks/Cole.
- Arslanoğlu, R. (1998), *Kent Kültür Küreselleşme*, Asa Kitabevi, Bursa.
- Baudrillard, J. (2004), *Gösterge Ekonomi Politikası Hakkında bir Eleştiri*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul.
- Bauman, Z. (2006), *Küreselleşme Toplumsal Sonuçları*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Bourdieu, P. (2006), *Pratik Nedenler*, Hil Yayınları, İstanbul.
- Castells, M. (2005), *Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür*, Ağ Toplumunun Yükselişi, cilt 1, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Foucault, M. (2007), *İktidarın Gözü Seçme Yazılar 4*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Harvey, D. (1996), *Postmodernliğin Durumu*, Metis Yayınları, İstanbul.
- Harvey, D. (2006), *Sosyal Adalet ve Şehir*, Metis Yayınları, İstanbul.
- Keyder, Ç. (2006), *İstanbul Küresel ile Yerel Arasında*, Metis Yayınları, İstanbul.
- Massey, D. (1993), *Power- geometry and progressive sense of place*, *Mapping The Futures: Local Cultures and Global Change*, J. Bird, B. Curtis, T. Putnam, G. Robertson, L. Ticker (der.), Routledge, Londra.
- Öncü, A., Weyland, P. (2007), *Mekan, Kültür, İktidar*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Rapoport, A. (1980), *Cross Cultural Aspects of Environmental Design, Human Behavior and Environment*, Plenum Press, NY.
- Sassen, S. (2001), *The Global City*, Princeton University Press, US.
- Soja, E. (2006), *Postmetropolis Critical Studies of Cities and Regions*, Blackwell Publishing, Oxford, UK.
- Swartz, D. (2011), *Kültür ve İktidar: Pierre Bourdieu'nun Sosyolojisi*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Ünlü, A. (1998), *Çevresel Tasarımda İlk Kavramlar*, İTÜ Mimarlık, İstanbul.

Dr. Asiye Akgün: İstanbul Kültür Üniversitesi, Mimarlık ve Mühendislik Fakültesi

Yeşil Siyasal Düşüncenin Varlık ve Meşrûluk Temellerine İlişkin Eleştirel Bir Değerlendirme

*

A Critical Evaluation of the Presence and Legitimacy Basis of Green Political Thought

Berk İlke Dündar

Öz

'Yeşil' düşünce biçimlerinin hemen hepsi insan-doğa ilişkisini merkez bir problem olarak kurgular. İnsanın doğa ile girdiği ilişkinin sorunlu olduğu iddiası/varsayımı 'yeşil'in en önemli varlık sebeplerinden birisidir. Tespit edilen sorun, doğanın sınırlı olduğu ve bu sınırlara yaklaşmakta olduğumuz düşüncesi etrafında şekillenmiş bir doğa kavrayışı ile doğrudan ilgilidir. Bir haklılık gerekçesi olarak sabitlenen doğanın sınırlılığı, bir sonraki adımda beraberinde yaşamın sürdürülebilirliği meselesini getirir ve artık 'yeşil' oluşun, 'yeşil'in yapılması gerekenlere yönelik ileri sürdüğü hemen her şeyin meşrûluk zeminine dönüşür. Bu meşrûluk zeminini "yaşamın sürdürülebilirliği kaygısı" olarak adlandırmamız mümkündür.

İşte bu çalışma da, yeşil siyasal düşünce bağlamında değerlendirdiğimiz zaman 'ideolojik unsurlar' diyebileceğimiz doğanın kavranış biçimi ve yaşamın sürdürülebilirliği kaygısı şeklindeki felsefi ve düşünsel temellerin eleştirisini konu etmektedir. Ekolojik bunalıma yönelik yaklaşımımızın sağlayacağı eleştirel çerçeve, söz konusu temellerin 'mevcûdun'/tespit edilen sorunların aşılması noktasında içerdiği olanak ve sınırlılığın sorgulanması ile tamamlanacaktır.

Anahtar kelimeler: yeşil siyasal düşünce, ekolojik bunalım, doğa, insan-doğa ilişkisi, yaşamın sürdürülebilirliği

Abstract

A majority of 'green' thought defines its central problem as relationship between human being and nature. Inconvenient aspect of relationship with nature is the primary presence cause of green thought. The problem is related to a concept of nature which claims that the nature is finite and this finitude is getting more and more serious. Finite character of nature transforms into a justification of being green and the issue of "sustainability of life" comes into question. Hereby sustainability of life serves as a legitimacy basis of green thought; which can be named as "anxiety about the sustainability of life".

This study aims to criticize "concept of nature" and "anxiety about the sustainability of life" which are can be seen as the philosophical basis of green political thought. Our explication about emergence of ecological crisis will provide this study's critical framework and this framework will be completed by evaluation of green political thought's potentials and limitations in its own basis about achieving green politics' purposes.

Keywords: green political thought, ecological crisis, nature, relationship between human being and nature, sustainability of life

Giriş

Hak talebi ekseninde varlık kazanan kentsel hareketlerden veya etik değerler(örneğin içkin değer) çerçevesinde ortaya çıkan ve herhangi bir çevresel tahribatı engellemeye yönelmiş olan çevrecilikten ya da ekolojik sorunları toplumsal adalet kavramına yaslanarak anlamlandıran yaklaşımlardan ibaret olmayıp ağırlıklı olarak insan faaliyetlerinin doğanın sınırlı karakterine göre dizayn edilmesinin gerekliliğini vurgulayan ve bunu da yaşamın sürdürülebilirliği uğruna savunan bir düşünce ve yaklaşım biçiminin varlığını tespit edebiliriz; ki, biz de çalışmamızda “yeşil siyasal düşünce” ile özellikle bu düşünce ve yaklaşım biçimine gönderme yapacağız. Yeşil siyasal düşünce ile neyi vurguladığımızı belirtme amacına yönelik bu sınır çizme çabamız kuşkusuz inceleme nesnemizin içerisinde çok sayıda farklı yaklaşımın bulunmasından kaynaklanmaktadır. Ancak doğanın kavranış biçimi ve yaşamın sürdürülebilirliği hususunun yeşil alanın tamamını o ya da bu ölçüde etkilemekte olduğunu da unutmamız gerekmektedir. Yeşil siyasal düşünce başlığı ile daralttığımız alan, ileride değineceğimiz üzere, örneğin doğaya dönüş – doğayı dengesine tekrardan ulaştırma gibi ideolojik unsurlara doğrudan temas etmemize olanak sağlayacaktır. Yoksa konu edeceğimiz ideolojik unsurların sadece çerçevesini çizmiş olduğumuz yeşil siyasal düşünceye ait olduğunu ve diğer ‘yeşil’ alanlara temas etmediğini iddia etmemiz mümkün değildir.

Yeşil siyasal düşüncenin doğa kavramsallaştırmasının öneminin temelinde bu siyasal düşüncenin “ampirik anlamının doğa bilimlerinden kaynaklanıyor” (Önder, 2003: 6) oluşu yer almaktadır. Buna göre, diğer siyasal ideolojilerde bulunmayan bir haklılık hâli ve kesinlik iddiasının ‘doğa’dan devşirildiğini rahatlıkla ifade edebiliriz. Doğanın sağlamış olduğu bu haklılık hâli ve kesinlik iddiasının yaşamın sürdürülebilirliğini merkezine yerleştirmiş olan meşrûluk zemini ile birleştiği zaman ise siyasal alana adım atmaktayız ve siyasal başarı sorgulamasına girişmemiz mümkün hâle gelmektedir. Aykut Çoban, siyasal öznenin hem fail hem kurban hem de kurbanı olmasından doğan içsel belirsizlik ve çelişki durumu vurgulayarak

siyasal başarı koşullarının tartışmalı yapısına dikkat çekmiştir (Çoban, 2013: 462). Siyasal öznenin ortaya çıkma koşullarına ilişkin bu yerinde ve değerli saptamayı akılda tutarak benzer bir belirsizlik, çelişki ve hatta etkisizlik hâlinin yeşil siyasal düşüncenin kendi teorik temellerinde aranabileceği varsayımı, bu çalışmanın özünü oluşturmaktadır. Doğa bilimleri ile olan ilişkisi sayesinde başka hiçbir ideolojide bulunmayan bir kesinlik, haklılık ve meşrûiyet arka plânına sahip olan bu siyasal düşüncenin, yaklaşmakta ve yüzleşmekte olduğumuzu iddia ettiği tehlikelerin geriletilmesi noktasında anlamlı herhangi bir başarı elde etmemiş olması veya dünyadaki yeşil partilerin mevcut durumu tarafımızca açıklanmaya muhtaçtır ve önerdiğimiz şey ise açıklanma çabasına yönelecek eleştirilerin tam da bu kesinlik, haklılık ve meşrûluk temellerine yoğunlaşması gerektiği yönündedir. Yeşil siyasal düşünce açısından sorgulama ve tartışmadan belki de en yoksun alan olan doğanın kavranış biçimi ve yaşamın sürdürülebilirliği kaygısını seçmemizin nedenlerini bu şekilde özetleyebiliriz.

1. Kavramsal Çerçeve

Aykut Çoban, J. Wissenburg'a atıfla "en az 42 değişik çevreci yaklaşım ve ideoloji" olduğunu belirtmektedir (Çoban, 2012: 69). Andrew Dobson'un maksimalist-minimalist ayrımını (Dobson, 2007: 10) göz önünde bulundurarak, söz konusu en az 42 değişik yaklaşım ve ideolojinin tasnifi açısından en kullanışlı ölçütün "çevre-ekoloji" ayrımında bulunduğunu, diğer hemen hemen bütün farklılıkların bu ölçüt sayesinde tespit edilebileceğini ileri sürebiliriz. Çalışmamızda yeşil siyasal düşünce başlığını seçmemizin kavramsal bazdaki açıklaması da yine bu ayrım çerçevesinde ortaya konabilecektir. Diğer açıdan ise özellikle insan-doğa ilişkisine yönelik olarak sonraki bölümlerde söyleyeceklerimizin teorik çerçevesini "çevre-ekoloji" ayrımı hazırlayacaktır.

İşaret ettiği ilişkisellik ya da nesneyi kavrama ve anlamlandırma biçimlerindeki derin farklılıklar, çevre ve ekoloji kavramlarının birbirlerinin yerine kullanılmasını olanaksızlaştırmaktadır. Çevre, "merkezde/merkez olmama;

öze, nüveye, esasa ilişkin olmama” (Cangızbay, 2003: 94) durumuyla mâlüdür ve “genellikle insanı merkeze alarak” çevreyi insana dışsallaştırır (Önder, 2007: 593):

“İnsana ‘dışsal’ olarak tanımlanan çevre ile ekolojinin ‘insanın bir parçasını oluşturduğu doğa-ev’ kavramlaştırmaları arasında esasa ilişkin bir farklılık söz konusudur. Bu, bir tanım farklılığını aşan, doğaya bakıştaki ayrılığa teka-bül eden derin bir farklılıktır. İnsana dışsal bir doğa algılayışı, insanlığın son iki yüz yıllık tecrübesinin de açıkça gösterdiği gibi, insanın yararı için doğaya her türlü müdahaleye izin vermekte, meşruyet kazandırmaktadır. Ekolojinin doğa kavrayışı ise insan-doğa ilişkisini, yarara dayalı bir ilişki olmaktan çıkarmakta, ahlâkî ve sorunlu bir ilişkiye dönüştürmektedir.”

İnsana dışsallık olgusunun iki yönlü etkisinden bahsedebiliriz: Birincisi, doğa sömürüsü ya da doğanın araçsallaştırılmasının/metalaştırılmasının zihinsel arka plânında doğanın insanın hizmetinde olduğu ve insanın ‘insan’ olmasından ötürü doğaya yönelik her türlü eyleminin meşrû sayılabileceği şeklindeki ve doğanın insana dışsal konumlandırılmasının mümkün kıldığı anlayış bulunmaktadır. Ancak diğer taraftan ise ikinci olarak, ekolojik sorunların kavranışı bağlamında “insan-doğa ilişkisi” penceresinden bakılmak sûretiyle insanın tarihsel süreç içerisindeki doğaya her türlü temasının yeşil bir günah sayıldığı yaklaşım biçiminin de temelinde yine doğanın insana dışsal bir biçimde kurgulanıyor/kavranıyor oluşu yer almaktadır. Bu yaklaşım, ileride açacağımız üzere ekolojik bunalımdaki esas sorun ve esas failerin gözden kaçırılmasına neden olmaktadır. Çalışmamızda yeşil siyasal düşüncenin doğa kavrayışına yönelik olarak kurguladığımız eleştirinin önemli bir ayağı tam da ekolojik bunalımın zihinsel arka plânını anlamamıza olanak sağlayan “insana dışsallık” olgusunun ekolojik bunalımı açıklamaya/aşmaya çalışan kimi yaklaşım biçimlerinde de mevcut olduğu ve bu durumun ekolojik bunalımın ortaya çıkışını anlamlandırmada çeşitli sorunlara neden olduğu şeklindeki iddiamızdan oluşmaktadır. İddiamız, ekolojinin *oikos*’luğuna yaslanmaktadır(Cangızbay, 2003: 94):

“..ekoloji, Yunanca’daki oikos kelimesinden türemiş bir terimdir; tıpkı eko (oikos)-nomi gibi; yani içinde yaşanan mekân anlamındaki ev’den. Eko

(oikos)-loji, insanın, içinde varlık kazandığı ve bir parçasını oluşturduğu doğal ortamla(muhit), yani duvarlı-duvarsız her türlü ev'i ile olan ilişkilerini ele alır. Ortam değil de çevre dediğimizde ise, 'Biz'den çok 'Başkaları'na, 'ev'den çok bahçeye, 'bahçe'den çok kıra, 'banyo'dan çok havuza, 'havuz'dan çok göle, 'göl'den çok denize atıfta bulunmuş oluruz ve bu kelime aracılığıyla kır'dan ormana göl'den Atlantik'e, çocuğumuzdan kedisimize, kedi'mizden de balinalara ya da kaplumbağalara kaymak daha bir kolaylaşır."

Doğaya saygı duyulmasını, doğanın kendi hâline bırakılmasını öğütleyen, ya da daha ileri giderek doğadan insanlık olarak elimizi çekmemizin gerekliliğini savunan düşüncelerin beslendiği kaynak, insan ile doğayı iki ayrı aktör gibi birbirine dışsal konumlandırır, insanın ise bu dışsallığı ihlâl ettiği iddialarıyla yoğrulmuş bakış açısidir. Örneğin Dilaver Demirağ ekolojik krizin köklerini uygarlığın inşâsı sürecinde tespit ederek doğadan adım adım uzaklaşmanın esas sorun olduğunu vurgulamakta (Demirağ, 2010: 97), çalışmasının bir başka bölümünde ise insanların tarıma geçmesinin, hayvanları evcilleştirmesinin doğanın insan ihtiyaçlarının nesnesi kılınması anlamına geldiğini ifade ederek, insanın doğaya yönelik saldırısının o zamanlarda başladığını iddia etmektedir (Demirağ, 2010: 109). Hâlbuki çerçevesini oluşturmaya çalıştığımız açıdan bakacak olursak eğer, Demirağ'ın doğadan uzaklaşmak olarak sabitlediği hususlar, tam da doğanın/insanın evinin, yuvasının içerisinde ve "yaşamın yeniden üretimi" (Cangızbay, 2003: 97) gayesi çerçevesinde vuku bulmuştur. Bu noktada Karl Marx'ın doğayı insanın bedeni olarak tanımlayarak insanın doğayla sürekli bir ilişki hâlinde olması zorunluluğunu ifade etmesini hatırlayabiliriz (Marx, 2013: 80). Söz konusu ilişki, ileride açıklayacağımız üzere, 'ilişki' tâbirini kullanmayı bile paradoksallaştıracak bir "hane içerisinde yaşamın yeniden üretimi" olgusuna tekâbül etmektedir. Ancak bu noktada hemen endüstriyelizm ile başlatıp günümüze kadar devam ettirebileceğimiz süreçte oikos'un oikos oluşu ile arasındaki mesafenin açılmış olduğunu ve mevcut üretim biçiminin de amaç bağlamında yaşamın yeniden üretimi ile arasındaki bağın epey zayıfladığını da unutmamalıyız. Ekolojik bunalımın ortaya çıkışı üzerine

düşünürken, sorunun/failin tespiti açısından odaklanması gereken husus bu mesafe ve zayıflığın varlık kazanma sürecidir.

2. Ekolojik Bunalımın Arkeolojisi

Yeşil düşüncenin kendisinin de, yeşil düşünceye yönelik eleştirilerin de temel belirleyicilerinden birisi açıktır ki ekolojik bunalımın ortaya çıkışına dair yaklaşım biçimidir. Ekolojik bunalımın nasıl varlık kazandığına ilişkin saptamalar, çözüm önerilerini de hâliyle belirlemektedir. Sözelimi ekolojik bunalımın ortaya çıkışındaki insanın sorunlu edimi eğer ki neolitik devrim ile işaretleniyorsa, böylesine bir yaklaşım biçimi –eğer ki tutarlılık gibi bir iddiası var ise- kaçınılmaz olarak içerisinde ‘doğaya dönüş’ ya da ‘avcılık-toplayıcılık evresinin hâkim kılınması’ gibi çözüme yönelik projeksiyonları da barındıracaktır. Ya da kapitalizm fail olarak tespit edilmiş ise, o zaman da yeşil siyasal düşüncenin sol ile olan birlikteliği ya da ilişkisi gündeme gelecektir ve ekolojik bunalımdan çıkış aynı zamanda sol mücadele ile birlikte değerlendirilecektir. Dolayısıyla çalışmamızın özü ve amacına hizmet edecek bir şekilde ekolojik bunalımın ortaya çıkışına bakmamız, bunu yaparken de inceleme nesnemizin belirleyiciliklerinin hiyerarşisinin izini sürmemiz (Cangızbay, 2011: 9) gerekmektedir.

Ekolojik bunalımın ortaya çıkışına yönelik saptamalara baktığımız zaman, genellikle bir endüstriyelizm vurgusunun olduğunu görmekteyiz. Söz konusu saptamalar ister bütüncül bir bakış açısıyla neolitik devrimden bu yana süregelen sorunlu bir insan-doğa ilişkisinin uç noktasına ulaşmasına, ister doğrudan endüstriyelizme işaret etsin; kaçınılmaz olarak sanayi devrimine ve kapitalist üretim biçiminin ortaya çıkış süreci ve aşamalarına gönderme yapılmaktadır. Hatta Aykut Çoban, endüstriyelizm eleştirisinin bir yanıyla, neden yeni bir ideolojiye(yeşil siyasal düşünce) ihtiyaç duyulduğunun bir gerekçesi olarak anlaşılabilirliğini belirtmiştir (Çoban, 2013: 459). Dolayısıyla, kabaca ‘endüstriyelizm öncesi’ ve ‘endüstriyelizm sonrası’ ayrımına haklı olarak gidilmektedir yeşil siyasal düşünce içerisinde. Fakat bu ayrımla yetinmenin ekolojik bunalımın belirleyiciliklerini ortaya koyma-

da yetersiz kalacağını düşünmekteyiz. Tarihin şafağından bugüne dek insanlığın doğaya her türlü temasını muhasebe kaydı tutarmışçasına zararın artışı-azalışı eğrisi ile anlamlandırma çabası, yüzleşmekte olduğumuz ve artacağı muhtemel olan sorunların neden varlık kazandığını söylememektedir. Joel Kovel, ekolojik bunalımı “insanlığın doğayla ilişkisinde çok eskiden beri varolan bir hastalığın müthiş bir hızla evrimleşmesi” (Kovel, 2005: 33) olarak kavrar. İtirazımız, ‘hastalığın’ tarihini çok eskilerden başlatmaya yöneliktir. ‘Müthiş bir hızla evrimleşme’ ile kastedilen bir sıçrama ânının varlığında hemfikir isek, yoğunlaşmamız gereken husus da bu ânı ortaya çıkaran saikler olmalıdır. Bu noktada ise naiflikten uzak, bile-isteye devinen araçsal aklın varlığını tespit etmek durumundayız.¹ Söz konusu zihniyetin tohumlarının coğrafi keşifler ile birlikte atıldığını, kapitalizmin kurumsallaşmasına kadarki süreç boyunca da olgunlaştığını iddia etmemiz mümkündür. Üretimin ihtiyaç ve yaşamın yeniden üretimi çerçevesinde değil de doğrudan doğruya kâr ve kâr sayesinde elde edilecek her türlü güç uğruna yapılmasının esas failimiz olduğunu belirtmeliyiz. Sorun üretimin, doğaya temas etmenin kendisi değil, yeni üretim biçiminin keşfi ve kurumsallaşmasıdır. Bu sıçrama ânının öncesine tekâbül eden ve “araçsal-sinik-‘naif olmayan’” bir aklın varlığını gözlemleyemeyeceğimiz, o ya da bu ölçüde tahrip-kâr olmasına karşın insanın yaşamını yeniden üretmesi çabasından başka

¹ Slavoj Zizek, Marx’ın ideoloji tanımını değerlendirdikten sonra; “Naif bilinç olarak ideoloji anlayışı günümüz dünyası için hâlâ geçerli midir?” sorusunu sorar ve devamında Peter Sloterdijk’e atf yaparak şöyle der (Zizek, 2011: 44):

“İdeolojinin hâkim işleyiş tarzı siniktir, ki bu da klasik eleştirel-ideolojik işlemi imkânsız, daha doğrusu beyhude kılar. Sinik özne ideolojik maske ile toplumsal gerçeklik arasındaki mesafenin gayet iyi farkındadır, ama yine de maskede ısrar eder. Demek ki Sloterdijk’in önerdiği formül şöyle bir şeydir: ‘Ne yaptıklarını gayet iyi biliyorlar, ama yine de yapıyorlar.’ Sinik akıl artık naif değildir, aydınlanmış yanlış bilinç gibi bir paradokstur: Kişi yanlışlığı gayet iyi bilmektedir, ideolojik bir evrenselliğin ardındaki tikel çıkarın gayet iyi farkındadır, ama onu yine de reddetmez.”

Zizek’in bahsetmiş olduğu özne ile bizim “araçsal-sinik-‘naif olmayan’” akıl diyerek kastettiğimiz özne aynı olmamakla beraber; ekolojik bunalımın ortaya çıkışındaki esas failerin/sorunlu zihniyet ve ideolojinin yaşamın yeniden üretimi olgusundan ayrıştırılıp belirginleştirilebilmesi açısından “sinik-‘naif olmama’” tespitinin oldukça kullanışlı ve yol gösterici olduğunu düşünüyoruz. Fail ve sorunlu edimin niteliğinin gelişigüzel genişletilmesi, sıçrama ânı – sonrası ve şimdi’nin mimarlarının silikleşmesine neden olmaktadır.

bir anlama gelmeyen “insan-doğa ilişkisini” mahkûm sandalyesine oturtmamız mümkün görünmemektedir. Bugünden bakarak değerlendirdiğimizde orman katliamından başka bir şey olmayan yar-ve-yak tarımı (McNeill, 2007: 31) “bile” ancak ve ancak bu çerçeve içerisinde okunabilir.

Ekolojik bunalımın ortaya çıkışı üzerinde düşünürken es geçmememiz gereken bir diğer alt başlık ise Aydınlanma düşüncesidir. Organik-kendine yeten eski dünyanın özlemiyle birlikte ekolojik bunalımın ortaya çıkışını neolitik devrim ile açıklamaya çalışan eğilim de, ekolojik bunalımın başlangıcını endüstriyelizm ile ilişkilendiren anlayış da genellikle, örtük ya da doğrudan, o ya da bu ölçüde Aydınlanma eleştirisi ile fikirlerini temellendirmektedir. Buna göre Aydınlanma organik dünyanın büyümesini bozmuş ve insanlığa doğayı sömürmeyi öğretmiştir. Dolayısıyla, düşünsel köken bağlamında her ne kadar ekolojik bunalımın modern bir olgu olduğu vurgularıyla modernizme atıf yapıldığını görmekteyse de esas incelenmesi ve üzerinde durulması gereken olgunun Aydınlanma düşüncesi olduğu açıktır. Aydınlanma düşüncesinin yorumlanış biçimi yeşil siyasal düşünce açısından önemli bir belirleyicidir ve insan-doğa ilişkisi üzerine söylenebilecek hemen her şey Aydınlanma'nın değerlendiriliş biçimi tarafından etkilenmektedir. Dolayısıyla Aydınlanma düşüncesinin belirli bir çerçeveye yerleştirilip kötülük kaynağı olarak işaretlenmeden evvel üzerinde tekrar ve tekrar düşünölmeye ihtiyacı olduğu kanısındayız(Çiğdem, 2011: 8):

“Horkheimer'ın dediğı doğruysa, yani hepimiz bir taraftan bir anlamda Aydınlanma'nın çocuğusak ve onun mirasını paylaşıyorsak, diğer taraftan da Aydınlanma'nın günahlarıyla mâlül bir dünyada yaşamanın ızdırabına katlanmak zorundaysak, yeniden ve her tarihsel durumda, yani Modernite dediğimiz geri çevrilemez, karşı konulamaz ve meydan okunamaz tarihsel süreci yaşadığımız bugünöyle ilgili her momentinde Aydınlanma'yı tekrar tekrar düşünmek zorundayız.”

Sanayi devrimi ve kapitalizmin kurumsallaşmasını önceleyen ve doğayı araçsallaştırarak tahakkûm altına almayı öngören zihniyeti ortaya çıkaran düşünsel mirasın Aydınlanma olarak işaretlenmesi, yeni bir dogma ya da egemen olarak kendini inşa etmiş olan Aydınlanma'nın rasyonalite uğruna

ve sayesinde doğanın sömürüsünü meşrûlaştırdığı şeklindeki iddiayı beraberinde getirmektedir. Sonuç itibariyle Aydınlanma ile şekillenen dünya, Adorno ve Horkheimer'a "aydınlanmış şu yeryüzü muzaffer felâket alâmetleriyle parlıyor" (Adorno ve Horkheimer, 2010: 19) dedirtmiştir ve bu açıdan da doğanın tahakkûm altına alınması bağlamında Aydınlanma'ya müraaat etmek neredeyse kaçınılmazdır; fakat düşüncemiz, ekolojik değerlendirmelerde Aydınlanma'yı topyekûn mahkûm sandalyesine oturtan yaklaşımın Aydınlanma'ya yaslanılarak/Aydınlanma'nın sayesinde gerçekleştirilen hemen her şeyin inşâsında Aydınlanma'nın aklının da araçsallaştırılmış olduğu olgusunu göz ardı ettiği yönündedir. Çünkü Aydınlanma'yı değerlendirirken aklın rüşdünü ispat etmesi ile rüşdünü ispat eden aklın mümkün kıldıkları(ya da araçsallaştırılması) şeklinde ikili bir ayrıma gitmemiz gerekmektedir. Çalışmamız çerçevesinde biz aklın rüşdünü ispat etmesini sahiplenmenin ötesinde, aşağıda ifade edeceğimiz üzere ekolojik düşünüş ve ekolojik mücadelenin Aydınlanma'ya yaslanmak zorunda olduğunu düşünmekteyiz. Rüşdünü ispat eden aklın sorunlu edimleri ise tabii ki unutulmamalıdır ve Aydınlanma'nın bu sorunlu veçhesini ekolojik bunalımın ortaya çıkışını değerlendirirken yeterince öne çıkardık. Açık ki burada söz konusu zihniyetin sorunlu edimini, yani araçsallaştırılmış ve meta konumunda sabitlenmiş doğadan sınırsızca kâr devşirme yönelimini var kılan, 'akıl'ın yol göstericiliğinden ve aklın mümkün kıldıklarından başka bir şey değildir. Ancak akıl, hatta daha net bir ifade ile Aydınlanma'nın akli, herhangi bir şeyin yapılmasına, herhangi bir şeye yol gösterilmesine dair kendi içerisinde hiçbir mekanizma barındırmamaktır. Ahmet Çiğdem'in Cassirer'e atıfla belirttiği üzere, Aydınlanma'nın değişmez ve geçerli bilgiyi bulma çabasının bütün bilgi alanlarındaki otorite ve uzlaşımın iktidarına muhalefet etmesi çerçevesinde gerçekleşmiş olduğunu unutmamalıyız(Çiğdem, 2008: 26). Değişmez-geçerli bilginin bir sonraki aşamada belirli zihniyet/ideoloji biçimlerince kullanılmadığını/araçsallaştırılmadığını iddia etmek tabii ki mümkün değildir.

Adorno ve Horkheimer'ın Aydınlanma'nın Diyalektiği'nde söylemiş olduğu "insanlığın gerçekten insanî bir duruma ulaşacağı yerde yeni bir tür

barbarlığa batmış olması” (Adorno ve Horkheimer, 2010: 10) sözünün içerdiği insanlığın gerçekten insanî duruma ulaşma potansiyeli ile Aydınlanma'nın kast edilmiş olduğunu hatırlamalıyız. Her şeye rağmen Aydınlanma'nın gerçekten insanî duruma ulaştıracak potansiyelini korumamız gerekmektedir çünkü artık elimizde başka hiçbir şey kalmamıştır: Aydınlanma'nın yerle bir etmiş olduğu mistisizmi (fiili durumda 'yerle bir edileme' vakalarının varlığını tespit etmek tabii ki mümkündür) yeniden diriltip organik dünyayı inşâ etmek, ancak ve ancak tarihi geriye sarmakla mümkündür ve dolayısıyla da organik dünyanın yeniden inşâsı, olmayan ve olamayacak bir mücadeleye karşılık gelmektedir. Ekolojik yıkımdan kurtulmanın bir yolu varsa ve bu ancak küresel çapta gerçekleşirse anlamlı olacaksa, böylesine bir evrenselliğe ancak Aydınlanma'nın gerçekleştirilemeyen değerleri sayesinde ulaşabiliriz. Başlangıcımız, aklın “araçsal-sinik-’naif olmayan” niteliğinden özgürleşiminin tam da Aydınlanma'nın akla yönelik vesayeti dışlayan karakterinde aranabileceği hususu olabilir.²

3. Yeşil Siyasal Düşüncenin Temelleri

3.1. Bir Mitos Olarak Doğa/Doğaya Dönüş/Doğal Denge

Yeşil siyasal düşüncenin temelinde insanlığın doğa ile girdiği sorunlu ilişkinin eleştirisi bulunmaktadır ve yeşil siyasetin doğrudan ya da dolaylı olarak işaret ettiği şey, bu sorunlu insan-doğa ilişkisinin onarılmasıdır. İster önlemler ya da düzenlemelerle dünyanın yaşanabilir bir yer olarak kalmasını sağlamak amacına yönelsin, ister ekolojik bir devrim öngörsün; sorunlu insan-doğa ilişkisinin onarılmasını merkezine yerleştiren yeşil siyaset biçimi doğayı korunması gereken bir *entite*, insana ise engellenmesi gereken bir aktör olarak bakar. Ancak, insan-doğa ilişkisinin nasıl onarılacağı, yeşil si-

² Ahmet Çiğdem, “Aydınlanma Kant için aklın vesayet olmaksızın bilgi ve hayat için kullanılabilmesine dayalı bir yetidir” diyerek çalışmasında Kant'tan şu pasajı alıntılamıştır (Çiğdem, 2008: 22-3): “Aydınlanma insanın kendi kendisine dayattığı vesayetten kurtuluşudur. Bu vesayet ise, başka birinin yönlendirmesi olmaksızın insanın kendi anlayışını faydalı kılmaya yetersiz kalmadığı; ortaya çıkış nedeni aklın yokluğunda değil, başka birinin yönlendirmesi olmaksızın aklı kullanma ve belirleme cesaretinin olmayışında yattığı zaman, insanın kendi kendine dayattığı bir vesayet olmaktadır. Sapere aude! Bilmeye cür'et et! 'Aklını kullanmaya cesaretin olsun!' – Aydınlanma'nın mottosu budur.”

yasal düşüncenin içeriğine dair belki de en belirsiz alanıdır. Şimdiki insan doğa ilişkisinin yerine nasıl bir ilişkiselliğin geçmesi gerektiğini kapsamlı bir şekilde tartıştığımızı bile henüz iddia edemeyiz (Laçiner, 2003). Tartışmadan ve sorgulamadan yoksunluk, yeşil siyasal düşüncenin 'doğa' kavrayışını ve akabinde şekillenen doğaya dönüş – doğal denge gibi ideolojik unsurlarını âdeta bir mitosa dönüştürmüştür. Doğanın ne olduğu, doğal dengenin neye tekâbül ettiği, organik dünyaya dönüşün mümkün olup olmadığı gibi birçok önemli konu, üzerinde durulmadan es geçilmekte ve buna göre çözüme yönelik projeksiyonlarda da hâliyle muğlak ifadelerden öteye gidilememektedir.

İnsanı aktör, doğayı ise toplumsallıktan münezze bir *entite* olarak gören anlayış, insanın eylemleriyle doğayı kaynak olarak görüp onu sınır tanımaksızın sömürdüğünü savunmaktadır. Örneğin John Bellamy Foster, çok uzun zamandır toplumların “çevreyle savaş hâlinde olduğunu” iddia ederek doğanın kaynak olarak işaretlenmesinin yanı sıra “atıkların boşaltılabileceği bir bulaşık çukuru” muamelesi gördüğünü savunur (Foster, 2013: 13). Fakat, böylesine bir yaklaşım bize insanın çevre ile neden savaş hâlinde olduğu, doğayı nasıl ve niye kaynak olarak görüp bulaşık çukuru vazifesi görece bir nesne olarak konumlandığı sorularının cevabını vermez. Söz konusu yaklaşım dâhilinde genellikle yapılan şey, insanın sorunlu edimini belirtip, insan-doğa ilişkisinde insanın kusurluluğunu veri olarak kabul edip meselenin ayrıntılarına girmeksizin devam etmek olarak karşımıza çıkmaktadır. Hâlbuki ilişkiselliği konu etmeden evvel ilişkinin bir tarafı olan doğa üzerinde yeşil siyasal düşüncenin tekrar tekrar düşünmeye ihtiyacı vardır.

Tartışmayı en uç noktada kurgulamayı öneriyoruz: Doğa, var mıdır? Doğadan kasıt eğer ki “toplumsal’ın ‘oikos’u” dışında kalan her şey ise, yeşil siyasal düşünce açısından konusu dahi edilemeyecek, ne korunmaya muhtaç ne de korunabilecek olan; kısacası, sorunun tespit edilemeyeceği çünkü insanın/toplumun/toplumsalın olmadığı bir kendindeliğe vurgu yapıyoruz demektir. Diğer taraftan ise kasıt “toplumsal’ın ‘oikos’u” ise, bu noktada Kadir Cangızbay’ın ifade ettiği üzere, ‘insan-doğa ilişkisi’ tanımla-

masını bile paradoksallaştıran bir duruma gönderme yapıyoruzdur: Doğa, bilinçli insan müdahalesinin olduğu yerde artık doğal olmamaya/var olmamaya doğru hızla yol almaktadır(Cangızbay, 2003: 94-5). Doğanın varlığı/yokluğu mevzusu, yeşil siyasal düşünce açısından doğanın ne ölçüde yaslanılabilecek, kendisinden kalkılarak söz söylenebilecek bir unsur olduğu tartışması ile doğrudan ilgilidir. Daha net bir ifade ile, ekolojik bunalımın aşılmasında bunalımı var eden sorunlu edimlerin vuku bulduğu yerin dayanak noktası seçilmesini sorgulamaktayız: İnsanın sorunlu edimi, edimin nesnesi ile/sayesinde mi yoksa edimin kendisinin niteliğine yoğunlaşmak sûretiyle mi sona erdirilebilir? İddiamız, yeşil siyasal düşüncenin ancak ve ancak sorunu var eden ilişki biçimini ve ilişkiselliği tersine çevirmeye yönelirse, 'başka olan'ın (Adorno ve Horkheimer, 2013: 12) gerekliliği ve olanaklılığını merkezî bir ideolojik unsur olarak kurgularsa ekolojik bunalımın aşılması noktasında 'bir şey söylemiş', siyasal alana tam olarak adım atmış olacağı yönündedir. Giriş bölümünde değindiğimiz, yeşil siyasetin siyasal öznesine ilişkin belirsizlik/çelişki hâlinin doğaya yaslanmayan bir ideolojik temel ile giderilebileceğini öne sürüyoruz. Nitekim Zizek, gerçek bir ekolojik tavrın "doğa diye bir şeyin var olmadığı" öncülü çerçevesinde oluşturulmasının gerekliliğini ileri sürmektedir(Zizek, 2007). Buna göre, insanın yolundan çıkarttığı periyodik, dengeli bir döngü olarak doğanın varlığından bahsetmemiz mümkün değildir (Zizek, 2012: 59): Zaten doğanın kendisinde bir kaos hâli, belirsizlik durumu hüküm sürmektedir. Bir başka yerde yine Zizek, "günümüzde esas tercih ya 'korku ve terör'³ arasında ise?" şeklinde bir soru sorar ve devam eder: Korkuya karşı koymanın ve korkulan şeyin önünde durmanın tek yolu kaybedilmekten korkulan şeyin zaten kaybedilmiş olduğunu kabul ederek korkudan arınmaktır (Zizek, 2008: 48-9). Yeşil siyaset, yaşamın sürdürülebilirliğinin zaten kaybedildiği düşünce-sini kalkış noktası olarak sabitleyip talepleri ve 'başka olan' ilişkiselliği/üretim biçimini 'şimdi' ile buluşturma hedefine yoğunlaşmadığı sürece ne korkulan şey(ler)in egemenliğini geriletebilecek ne de siyasal alanda söz söyleyen, siyaset icra eden konumuna gelebilecektir.

³ Burada terör ile korkunun içselleştirilerek geri çevrilmesi kast edilmektedir.

3.2. Yaşamın Sürdürülebilirliği Kaygısı

Yeşil siyasal düşüncenin doğa ile ilgili kaygılarının en nihayetinde insanlığın geleceği sorununa odaklanmış olduğunu söylemiştik. Derek Wall, bunu biraz daha ileriye götürerek iddialı sayılabilecek bir biçimde yeşil politikanın hayatta kalma siyaseti olduğunu ifade etmektedir (Wall, 2013: 16). Ümit Şahin ise yeşil düşüncenin özgül eksenini oluşturan kavramların başında sürdürülebilirliğin geldiğini, mevcut ekonomik sistemin devamlılığı hâlinde canlı yaşamın/gezegenin yok oluşa doğru ilerlemekte olduğunu belirtmiştir (Şahin, 2012: 32). Gerçekten de mevcut üretim eğilimimizin devam etmesi hâlinde insanlığın çok büyük sorunlarla karşı karşıya kalacağı tehlikesi artık bir iddia olmaktan çıkıp neredeyse bilimsel bir gerçeklik konumuna gelmiş durumda. Geleceğe yönelik projeksiyonların hemen hepsi insanlık için tehlike çanlarının çalmakta olduğunu söylüyor. Nitekim Tunçay Önder, Necmi Zeka'nın "ekolojinin gördüğü kitlesel ilgiyi, bir 'kurtuluş yolu' göstermesine değil, bir 'felâket teorisi' olmasına" bağladığını aktarmaktadır (Önder, 2003: 5). Bir felâket teorisi olarak yeşil siyasal düşüncenin üzerine düşeni, belki de fazlasını yaptığı teslim edilmelidir. Yaklaşan felâketin ülkeler, uluslararası siyaset ve toplumlar bağlamında ne ölçüde etkili olduğuna, ekolojik bilincin yerleşip yerleşmediğine bakmaksızın dünyayı bekleyen tehlikeyi tespit etmek açısından yeşil siyasal düşüncenin başarısını inkâr edemeyiz. Fakat esas başarı yüzleşmekte olduğumuz sorunların çözülme düzeyleri ile ölçülecekse eğer, ve çözüm ancak ve ancak küresel çapta gerçekleşirse anlamlı-mevcut düzenin aşılması ile mümkün olacaksa, bu noktada farklı bir düzleme adım atmış bulunuyoruz: Felâketin toplumsal ve siyasal enerjiyi yaratıp bu enerjiden bir mücadele türemesi ve mücadelenin 'özne' mertebesine yükselerek dünyada mevcut bulunan ilişkiselliği değiştirmesi.

Yeşil siyasal düşüncenin "felâket" bağlamında siyasal başarı sorgusuna girişmek, insanlığın geleceğini, dünyanın yok olmamasını birer kaygı nesnesi olarak işaretlemenin içerdiği olanakları ya da engellediklerini irdelemekle mümkün olabilecektir. Slavoj Žižek, 'yaklaşmakta olan' ekolojik felâkete yönelik üç farklı tutum tespit etmiştir: "Meselenin fena hâlde ciddi

olduğunu, hayat memat meselesi olduğunu gayet iyi biliyorum, ama yine de...”, “felaketin gelmeyecek olmasından endişe duyan ve bu gün ışığına çıkmasın diye sürekli uyarar/karşılı kayıtsızlıkla suçlayan takıntılı hâl” ve “krizi gizli bir anlama sahip bir alamet olarak kavramak” (Zizek, 2012: 55-6). Felaketin yaklaşmakta olduğu düşüncesine yönelik olarak mevcut durumun insanlar açısından nasıl kavrandığını gösteren bu açıklama, aynı zamanda felâketin siyasal öznesini oluşturamamışlığını da kavramamıza olanak sağlamaktadır. Açacak olursak, ilk tutumda insanlar aslında felaketin varlığını kabul etmektedirler fakat bunu kendi anlam dünyalarına, yaşam pratiklerine dâhil etmeyi reddetmektedirler. Sonuçta felâket tanınmamış, dikkate alınmamış bir biçimde kalmaktadır. İkinci tutumda ise felâketi tanıyan, kabul eden fakat obsesif bir bozukluğa dönüşerek en nihayetinde felâketin gelmeyecek olması ihtimâlinde endişe duymaya kadar varan bir aşırı tepkililik durumu söz konusudur. Felâket bilincinin böylesine bir bozukluğa evrilmesi, felâket düşüncesinin merkezî bir konum işgâl etmesi ve bu alanın giderek genişleyerek her şeyin felâketin yaklaşmakta olduğu pencesinden anlamlandırılmaya başlaması ile ilgilidir. Son olarak ise felâketi kabul eden tutumun buna olumsuz bir anlam yüklememesi tutumu ile karşı karşıyayız. Buna göre felâket, insanların neredeyse ‘hak ettiği’ bir âlmet olarak kavranmaktadır.

Zizek, ilk tutumun zaten tekzip içerdiğini, diğerlerinin ise ekolojik krize doğru dürüst bir tepkinin verilmesini engellediğini belirtmektedir. Öyleyse sormalıyız: Yeşil siyasal düşünce yaşamın sürdürülebilirliğini, dünyanın varkalmasını odağına yerleştirmeye devam etmekten vazgeçmeksizin bu üçlü tutumun aşılmasını nasıl sağlayacaktır? Sorumuz, açıktır ki cevabını da içerisinde barındırmaktadır ve bir önceki bölümün sonunda Zizek’ten alıntılıdığımız düşüncelerin yaşamın sürdürülebilirliği kaygısı ile de doğrudan ilgili olduğunu hatırlamamız yeterli olacaktır: Yaşamın sürdürülebilirliği kaygısını bir kenara bırakıp, doğanın insanın yarası oluşuna⁴ ve bu gedi-

⁴ Slavoj Zizek, “insanlığı yabancılaşmaya ve sınıf ayrımlarına itmiş olan mantık, aynı zamanda onu ortadan kaldırmanın koşullarını yaratır” ifadesinin akabinde Wagner’in bir operasında geçen “yara ancak onu açmış olan muzrak tarafından iyileştirilebilir” cümlesini alıntılanmaktadır (Zizek, 2011: 19). Bu cümleyi, iki sayfa ilerisinde “insanın kendisinin doğanın yarası olduğu” şeklindeki düşüncesini

ği/yarığı/yapısal köksüzlüğü kabullenmenin gerekliliğine benzer bir biçimde (Zizek, 2011: 21) felâket ihtimâlini de içselleştirmek ve bu sayede felâketi geri çevirme olanaklılığını yaratmaktan başka bir çare, sanıyoruz ki mevcut değil. Kaldı ki, “krizi gizli bir anlama sahip bir alamet olarak kavrama” hâlini kıyamet(‘bu dünyaya’ ilişkin nihâi son) inancının/eskatolojik beklentilerin kanıksanmışlığının yeryüzündeki yerleşikliği ile birlikte düşündüğümüz zaman, felâketin engellenmesinin gerekliliği bilincini ve bu doğrultuda şekillenecek bir yaşam pratiğini yeşil siyasetin nasıl hâkim kılacağı gibi ciddi bir soru da mevcuttur. Hem bireysel hem de gezegensel/kainatsal ‘son’u içselleştirmiş/normalleştirmiş bir yaşam pratiğinin içerisine gelecek kaygısını yerleştirip buradan siyasal-toplumsal eylemsellik enerjisini üretmek kolay görünmemektedir.

Sonuç

Yeşil siyasetin başarı koşullarını doğrudan belirlediğini varsaydığımız yeşil siyasal düşüncenin varlık ve meşrûluk temellerinin, yani doğa kavrayışı ve yaşamın sürdürülebilirliği kaygısının eleştirisini şu çerçeve içerisinde eleştirmeye çalıştık: Birincisi, insandan/toplumdan söz ettiğimiz sürece ‘doğa’ya gönderme yapamayacağımız ve dolayısıyla doğaya da doğal dengeye de dönüşün hem mümkün olmadığı hem de bunun siyasal-toplumsal karşılığı olmayan bir olgu olduğu düşüncesi; ikinci olarak ise, ‘gelecek’ kaygısının yeşil siyasetin siyasal öznesinin varlık temelini olanaksızlaştırdığı önkabûlünden hareketle, insanlığın ya da dünyanın geleceğini kaygı nesnesi olarak işaretleyip ve hatta bunu merkezine yerleştirmiş bir yeşil siyasetin ekolojik bunalımı aşacak değişimin siyasal-toplumsal enerjisini doğurama-

---

anlamak üzere kullanmamız gerekmektedir. İnsanın doğanın yarası oluşu, oikos’unda yaptıkları ile doğayı doğa olmaktan çıkarması ve hatta yok etmesi ile ilgili bir durumdur. Söz konusu eylemlerin zorunlu karakterini göz önünde bulundurduğumuz zaman, Zizek’in bu yara durumunu neden yapısal bir köksüzlük olarak değerlendirdiğini anlayabiliriz. Diğer bir açıdan ise, iyileşmenin ancak ve ancak yaraya yol açan mızrak ile mümkün olabileceğine değinmemiz gerekmektedir. Doğanın yara olmaktan çıkması, ‘doğa’ niteliğini tekrardan kazanması, insanın yokluğu ile gerçekleşebilecektir. Hâliyle, insan var olmaya devam ettiği sürece “yara oluşu”nu da sahiplenmeli, kabullenmeli ve doğanın yaradan arındırılmasının, doğal dengeye dönülmesinin ihtimâl dışı bir boşluğa karşılık geldiğini “aklından” çıkarmamalıdır.

yacağı iddiası. Eleştirel çerçevemiz aynı zamanda yeşil siyasal düşüncenin savunmasız alanlarını tespit etmek ve böylece hâkim paradigma/ideoloji tarafından açılacak gediklerin önlenmesine ilişkin bir perspektif sunma amacına da yönelmiştir. Sorgusuna pek yanaşılmayan ve dolayısıyla siyasal başarının koşulları bağlamında olanakları ve sınırlılıkları üzerinde yeterince düşünülmemiş olan temel kurucu unsurları seçmemiz de tam olarak böyle- sine bir eksiklik tespitimizden kaynaklanmaktadır.

Yeşil siyasal düşüncenin insanlığın doğa ile girdiği ilişkiyi konu edinin insanlığın geleceğine ilişkin politikalar türetiyor oluşu yeşil düşünüşü son derece özgün ve farklı kılan unsurlardır. Bunlarla bağlantılı olarak hedefine oturtmuş olduğu ve en genel ifadesiyle ekolojik bunalımın aşılması olarak ifade edebileceğimiz başarıya ulaşmak ise mevcut düzende köklü bir de- ği- şimi, hatta düzenin ortadan kaldırılarak yeni bir tür ilişkiselliğin tesisini zorunlu kılmaktadır. Böyle baktığımızda ise ciddi bir özne sorunu ve “na- sıl?” sorusu karşımıza dikilmektedir. Kanaatimizce özne sorunu ve “nasıl?” sorusu üzerinde düşünmek bugün yeşil siyasal düşüncenin temel ilgi nes- nesi zorundadır. Böylesine bir zorunluluğa o ya da bu ölçüde bir katkısı olursa eğer bu çalışma fazlasıyla amacına ulaşmış olacaktır.

Kaynakça

Adorno, T. W., Horkheimer, M., (2010), *Aydınlanmanın Diyalektiği: Felsefi Fragman- lar*, (Çev., Nihat Ülner, Elif Öztarhan Karadoğan), İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Adorno, T. W., Horkheimer, M., (2013), *Teori ve Pratik Üzerine: Bir Tartışma (1956)*, (Çev., Orhan Kılıç), İstanbul: Metis Yayınları

Cangızbay, K., (2003), *Sosyalizm ve Özyönetim: Reel Sosyalizmden Sosyalist Realiteye*, Ankara: Ütopya Yayınevi

Cangızbay, K., (2011), *Sosyolojiler Değil Sosyoloji*, Ütopya Yayınevi: Ankara.

Çoban, A., (2013), “Çevrecilik”, içinde, Atılğan, Gökhan ve Aytekin, F. Atilla (haz.), *Siyaset Bilimi: Kavramlar, İdeolojiler, Disiplinler Arası İlişkiler*, 3. Basım, İstanbul: Yordam, 455-473.

Çoban, A., (2012), “Çevreciliğin İdeolojik Unsurlarının Eklenmesi”, içinde, İmga, O., Olgun H., (ed.), *Yeşil ve Siyaset*, Ankara: Lotus Yayınevi, 61-94.

Çiğdem, A., (2008), *Akıl ve Toplumun Özgürleşimi: Jürgen Habermas Üzerine Bir Çal- ışıma*, İstanbul: İletişim Yayınevi.

- Çiğdem, A., (2011), *Aydınlanma Düşüncesi*, 7. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınevi.
- Demirağ, D., (2010), "Marx'ın Ekolojizizliği: Marksizm ve Çevrecilik", *Üç Ekoloji*, Sayı 8, Yaz.
- Dobson, A., (2007), *Green Political Thought*, Taylor & Francis e-Library.
- Foster, J. B., (2013), *Savunmasız Gezegen*, (Çev., Hasan Ünder), Ankara: Epos Yayınları.
- Kovel, J., (2005), *Doğanın Düşmanı: Kapitalizmin Sonu mu, Dünyanın Sonu mu?*, (Çev., Gürol Koca), İstanbul: Metis Yayınları.
- Laçiner, Ö., (2003), "Ömer Laçiner İle Söyleşi: Sol Yeşile Nasıl Bakıyor", *Üç Ekoloji*, Sayı 1, Güz.
- Marx, K., (2013), *1844 El Yazmaları*, (Çev. Murat Belge), 8. Baskı, İstanbul: Birikim Yayınları.
- Mcneill, W. H., (2007), *Dünya Tarihi*, (Çev., Alâeddin Şenel), Ankara: İmge Kitabevi.
- Önder, T., (2003), *Ekoloji, Toplum ve Siyaset*, Ankara: Odak Yayınevi.
- Önder, T., (2007), "Yeşil Siyaset", içinde, Türköne, Mümtaz'er, *Siyaset*, Ankara: Lotus Yayınevi, 591-628.
- Şahin, Ü., (2012), "Yeşil Düşünce", içinde İmge, Orçun ve Olgun Hakan (ed.), *Yeşil ve Siyaset*, Ankara: Lotus Yayınevi, 11-60.
- Wall, D., (2013), *Yeşil Politika*, (Çev. İlknur Urkun Kelso), İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi.
- Zizek, S., (2007), "Ecology Without Nature", <http://www.youtube.com/watch?v=CGB7g2g9fLw>
- Zizek, S., (2008), "Nature And Its Discontents", *SubStance*, 117, Vol37, no.3.
- Zizek, S., (2011), *İdeolojinin Yüce Nesnesi*, (Çev., Tuncay Birkan), İstanbul: Metis Yayınları.
- Zizek, S., (2012), *Yamuk Bakmak*, (Çev., Tuncay Birkan), İstanbul: Metis Yayınları.

Berk İlke Dündar: Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Kent ve Çevre Bilimleri Lisansüstü Programı

'Dekomodifikasyon'dan 'Komodifikasyon'a: İsveç Konut Politikasında Neoliberal Eğilimler

*

From Decommodification to Commodification:
Neoliberal Tendencies in Swedish Housing Policy

Hakan Olgun

Öz

Bu yazıda, İsveç'te uygulanan konut politikalarında meydana gelen dönüşüm, tarihî bir perspektiften ele alınacaktır. İsveç, II. Dünya Savaşı'ndan sonra uyguladığı politikalarla konutu bir meta olmaktan büyük ölçüde çıkarmış, onu, sosyal refah devletinin en önemli bileşenlerinden biri hâline getirmiştir. Fakat bilhassa 1990'lı yıllarla birlikte bu politikada önemli bir kırılma yaşanmış; konut sektörü, piyasanın tesirine daha açık bir hâl almaya başlamıştır. Yazıda, bahsi geçen bu dönüşüm sürecinin sebepleri ele alınacak ve bu bağlamda İsveç konut politikasında ortaya çıkan yeni tablo betimlenmeye çalışılacaktır.

Anahtar kelimeler: *İsveç, konut politikası, dekomodifikasyon, komodifikasyon, sosyal refah devleti, neoliberal.*

Abstract

The purpose of this article is to address the question of the transformation of Swedish housing policies from a historical perspective. In Sweden, housing had substantially been decommodified and had become one of the most important pillars of the welfare state particularly in post-World War II era. But after the policy reforms in the 90's, housing sector has become more open to the influence of the free market. In this context the study aims to indicate the reasons of aforementioned transformation process and to describe the current situation of Swedish housing policy.

Keywords: *Sweden, housing policy, decommodification, commodification, welfare state, neoliberal.*

Giriş

Sosyal refah devleti' kavramının akla ilk getirdiği ülkelerden biri hiç şüphe yok ki İsveç'tir. Bu ülkede 1932 yılında iktidara gelerek, 44 yıl boyunca kesintisiz bir biçimde iş başında kalan Sosyal Demokrat Parti'nin (SAP) kararlı tutumu neticesinde yoğun bir dekomodifikasyon süreci yaşanmış; bu dönemde pek çok mal ve hizmet, meta olmaktan büyük ölçüde çıkarılmıştır.¹ İsveç'te işsizlik sigortası, emeklilik ve sağlık hakları, çocuk ve konut yardımları gibi düzenlemeler, refah devletinin gelişmeye başladığı 1930'lu ve 1940'lı yıllarda ortaya çıkmış, düşük düzeyde bir devlet desteği içeren bu ilk sosyal reformlar, bilhassa II. Dünya Savaşı'nı takip eden dönemde gelişerek ciddi bir yaygınlık kazanmıştır (Abramsson, 2008: 234-235). Böylece İsveç, *Esping-Andersen*'in refah devletlerine ilişkin klasik sınıflandırmasına göre, 'sosyal demokrat refah devleti' kategorisinin tartışmasız en başat ülkesi konumuna yükselmiştir.²

Bu gelişmede, devletin konut sektörüne kapsamlı müdahalesinin önemli bir rolü olmuştur. Gerçekten de bu dönemde konut hizmetleri, İsveç refah devletinin en önemli sacayaklarından birini oluşturmuştur. Toplumun her kesiminin erişimine açık olan kiralık ve kooperatif konutların alternatif bir sektör oluşturduğu bu sistemde devlet, refah hizmetlerinin maliyetlerini

¹ 'Meta olmaktan çıkarılma' (dekomodifikasyon); temel insanî ihtiyaçların piyasanın işleyişinden bağımsız olarak karşılanması anlamına gelir. Dolayısıyla piyasanın söz konusu olmadığı bir durumu değil, kişinin, bu ihtiyaçlarını karşılamak için işgücünü meta olarak satmak zorunda kalmamasını ifade eder. (Aksoy, 2006: 14).

² *Esping-Andersen*, literatürde sıkça başvurulan bu sınıflandırmasında, 'liberal refah devleti', 'korporatist refah devleti' ve 'sosyal demokrat refah devleti' biçiminde üçlü bir ayrımı gitmektedir. 'Liberal çalışma ahlâkı' normlarının belirlenen liberal refah devleti rejiminde, refah hizmetlerinin kullanıcıları maddî durumlarına göre belirlenmekte ve düşük seviyede bir sosyal güvenlik programı uygulanmaktadır. Dolayısıyla devlet yardımları, ABD ve Britanya gibi ülkelerde görüldüğü üzere daha ziyade en alt gelir grubuna ve yardıma muhtaç kesimlere yöneliktir. Almanya ve Fransa gibi korporatist refah devleti rejimlerinde ise statü farklılıklarının muhafazası esas olduğundan, devletin üstlendiği refah hizmetlerinin yeniden dağıtıcı etkisi düşüktür. Buna mukabil sosyal demokrat refah rejiminin hâkim olduğu İsveç gibi ülkelerde refah hizmetleri meta olmaktan çıkarılmış ve orta sınıfları da kapsayacak şekilde genişletilmiştir. Bu rejimin temel toplumsal hedefi; diğer rejimlerde olduğu gibi asgari standartlarda değil, yüksek standartlarda bir eşitliğin sağlanması olduğundan, devlet, refah hizmetlerinin sunulması hususunda piyasanın yerini büyük ölçüde almıştır (Barlow and Duncan, 1994: 26-31; Esping-Andersen, 1990: 26-29).

yönetilebilir kılmak üzere konut üretim sürecine de müdahalede bulunmuştur. Genellikle liberal ve korporatist rejimlere dâhil ülkelerde arsa sahiplerinin konut faaliyetlerinden büyük kârlar elde etmelerine müsaade edilirken, İsveç'te böylesi kazançlar haksız olarak değerlendirilmekle kalmamış; bunları ortadan kaldıracak düzenlemeler sayesinde konutların maliyeti düşürülmüş ve kaliteleri artırılmıştır (Barlow and Duncan, 1994: 26-31). Böylece devlet, konut sektöründeki özel şirketlerin ve şahısların karşısına ciddi bir rakip olarak çıkmış; gerek sunduğu konutların kalitesi ve fiyatı sayesinde, gerekse de özel kiralık konut sektöründe fiyatları dizginleyen kendine has bir kira denetimi politikasıyla, sektörde özel teşebbüsün/piyasanın gücünü büyük ölçüde kırmıştır.³

Fakat 1970'li yıllardan itibaren bütün dünyayı etkisi altına alan neoliberal fikirler İsveç'te de etkisini göstermiş, 1990'lı yıllarla birlikte yaşanan bir dizi gelişme, İsveç'te konut hizmetlerinin komodifikasyonu/metalaştırılması⁴ meselesini uzunca bir aradan sonra tekrar gündeme getirmiştir.

Bu yazının konusunu İsveç konut politikasında meydana gelen dönüşüm oluşturmaktadır. Meseleyi ilginç kılan husus, hiç şüphe yok ki, uzunca bir dönemdir sosyal demokrasinin kalesi olma vasfını taşıyan İsveç'te, konut sektörünün hiç de hafife alınmayacak bir neoliberal dönüşüme maruz kalmış/kalıyor olmasıdır. Yazıda öncelikle konutun bir meta olmaktan çıkarılma sürecine değinilecek, ardından ilk işaretlerini 1970'li yıllardan itibaren

³ *Jim Kemeny*, kiralık konut sektörünü analiz ederken, kolektivizmin bir yansıması olan "üniter kiralık sistemler"le, özel mülkiyetçiliğin bir sonucu olan "düalist kiralık sistemler" arasında bir ayrıma gitmektedir. "Üniter kiralık sistemler" in söz konusu olduğu toplumlarda, piyasadaki kiralık konutlarla, kiralık sosyal konutlar benzer düzenlemelere tâbidirler. Tek bir piyasa dâhilinde birbiriyle rekabet halinde olan bu konutlar, aşağı yukarı eşit bir kira düzeyine sahiptirler. Buna mukabil "düalist kiralık sistemler" in hâkim olduğu toplumlarda, kiralık sosyal konut sektörü ile özel kiralık konut sektörü kat'î surette birbirinden ayrılmıştır. Kiralık sosyal konut sektörünün nispeten küçük olduğu bu toplumlarda, sektör esasen çok düşük gelir gruplarını hedefler ve hükümetin sıkı kontrolü altındadır. Yaklaşımını bazı Avrupa ülkelerindeki uygulamalarla destekleyen *Kemeny*'ye göre; "düalist sistem" in hâkim olduğu ülkeler Norveç, Belçika, Finlandiya, İrlanda, İtalya ve Britanya; "üniter sistem" in hâkim olduğu ülkeler ise Avusturya, İsveç, Hollanda, Danimarka, İsviçre, Almanya ve Fransa'dır (Akt. Hoekstra, 2010: 14-15).

⁴ Marksist teoride *metalaşma/metalaştırma*; "geçim veya kullanım amacına hizmet eden mal veya hizmetlerin, kâr sağlamak amacıyla piyasada mübadeleye konu olmasını", diğer bir ifadeyle; "kullanım değerlerinin, mübadele değerlerine dönüşmesini" ifade etmektedir (Marshall, 2005: 498).

veren, ama asıl etkisini 1990'lı yıllarla birlikte gösteren bu dönüşüm süreci ele alınacaktır. Son olarak da, İsveç'te sosyal konut sektörünün mevcut durumu ve işleyişine yer verilecektir.

II. Dünya Savaşı'ndan Sonra Konut Sektöründe Yoğun Dekomodifikasyon Süreci

II. Dünya Savaşı'ndan sonraki dönem, İsveç konut politikaları açısından bir dönüm noktasını teşkil ediyor olmakla birlikte, bu dönemden önce de konut sektöründe bazı önemli adımların atıldığını belirtmemiz gerekir. Gerçekten de SAP'ın 1932 yılında tekrar iktidara gelmesi ve konut politikasının belirlenmesi hususunda önemli bir rol oynayan *Kraliyet Konut ve İmar Komisyonu*'nun 1933 yılında kurulmuş olması, bu bağlamda belirtilmesi gereken iki önemli gelişmedir. *1929 Büyük Buhranı*'nın ardından İsveç'te konut sıkıntısı ciddi boyutlara ulaşmış, ancak o dönemde konut yatırımları, iktisadî krizden çıkış için bir araç olarak kullanılmıştır (Johansson, 1938: 164). Bunun yanı sıra, çocuklu ailelere yönelik bir kira yardımı programı uygulanmış, konut yapımı için belediyelere, kâr amacı gütmeyen inşaatçılara ve özel yatırımcılara ipotekli krediler sağlanmış (Headey, 1978: 71), ayrıca ikamet güvencesi de barındıran bir kira denetimi kanunu çıkarılmıştır (Kemeny, 1995: 115-116). Kanunun uygulanması için her belediyede tarafsız bir başkan ile ev sahibi ve kiracı temsilcilerinden oluşan bir 'kira kurulu' oluşturulmuş, ayrıca bir yandan temyiz kurulu olarak görev yapmak, diğer yandan da yıllık kira düzeylerini ayarlamak üzere ulusal bir 'kira konseyi' atanmıştır (Bengtsson, 2004: 10-11).

Fakat bütün bu gelişmelere rağmen bu dönemin, özel sermayenin sektörden henüz dışlanmadığı, toplumun korporatist ve kolektivist örgütlenmesinin henüz tamamlanmadığı ve sosyal demokrat blokun hâlen nispeten zayıf olduğu bir dönem olduğu belirtilmelidir. Nitekim bu dönemde inşa edilen konutların % 90'ı, devletten yardım almayan özel girişimlerle inşa edilmiştir (Headey, 1978: 69-70). Devletin konut sektörüne desteğinde ancak 1942-1945 yılları arasında ciddi bir artış kaydedilebilmiş, bu zaman zarfında

konut üretiminin % 90'ından fazlası devlet desteğiyle gerçekleşmiştir (Wendt, 1968: 77).

Belirtildiği üzere, savaşın sona ermesiyle birlikte başlayan yeni dönem, İsveç konut politikaları açısından bir dönüm noktası oldu. 1946/1947 yıllarında İsveç Parlamentosu'nda (*Riksdag*) alınan ve gelir durumlarından bağımsız olarak tüm hanehalklarına, sağlıklı, ferah ve ödenebilir nitelikte konut sağlanmasını öngören bir dizi karar, konutun bir meta olmaktan büyük ölçüde çıkarılacağı yeni dönemin temel prensiplerini ortaya koyuyordu. Kapsamlı bir konut politikasının uygulanmaya başladığı bu dönemde, konutlarda, mutfak hariç olmak üzere, oda başına düşen kişi sayısının 2'nin altına indirilmesi ve kira harcamalarının, hanehalkı gelirlerinin % 20'sini geçmemesi hedefleniyordu (Milner, 1989: 197-198). İsveçli iktisatçı *Alf Johansson*'un fikirlerinden ilham alan yeni konut politikası; devletin, bilhassa belediyeler eliyle, sektörde son derece aktif bir rol oynamasını öngörüyordu. Bu bağlamda belediyeler, bir yandan kâr amacı gütmeyen konut şirketleri (*Belediye Konut Şirketleri-BKŞ*) kurmaya teşvik edilmişler (Anas et al., 1991: 32-33), diğer yandan da 1862 *Mahallî İdareler Kanunu*'nun değiştirilmesiyle birlikte, konut yatırımlarının nerede, ne zaman, ne kadar ve kimler tarafından yapılacağına karar verme yetkisini elde etmişlerdir. Böylelikle belediyelerin, konut sektörünün yönlendirilmesi hususunda adeta birer tekel hâline geldiklerini belirtelim (Olsson, 1991: 162). Bu çerçevede, nüfus artış hızını ve hanehalkı kompozisyonlarını da hesaba katarak, konut sıkıntısını gidermek üzere 15 yıllık bir program benimsenmiş, konutların belirli bir kalite standardını karşılamaları öngörülmüştür. SAP içinde yapılan tartışmalardan sonra, çok birimli apartman bloklarının yapılmasında karar kılınmış, bu tarz konutlara, diğer konut tipleri karşısında, finansal avantaj sağlanmıştır (Olsson, 1991: 161).

Bu dönemde konut arzı, her biri farklı düzeylerde sübvansede edilen 3 tedarikçi tarafından sağlanmıştır. Bunlar; BKŞ, konut kooperatifleri ve özel yatırımcılardır. Bu tedarikçilerin her birine, inşaat maliyetinin % 70'ini karşılayacak şekilde düşük faizli 'birincil' ve 'ikincil' ipotekli krediler özel bankalarca sağlanıyor, devlet tarafından sağlanan ve doğrudan bir yardım niteli-

ğindeki 'üçüncül ipotekli krediler' ise, kredi/maliyet oranını BKŞ için % 100'e, kooperatifler için % 95'e ve özel yatırımcılar için % 85'e çıkarıyordu (Davidson, 1999: 461-462). Bu kredilere hak kazanmak için, tedarikçilerin bazı kriterleri karşılamaları gerekiyordu. Buna göre, inşaatlar önceden belirlenmiş kalite standartlarına uygun olacak, konutlar belediye mülkiyetindeki arsalar üzerinde inşa edilecek ve inşaat maliyetleri, belediyenin onay vermiş olduğu maliyet düzeyini aşmayacaktı. Böylelikle konut arzı, merkezi ve mahalli idarelerin sıkı kontrolü altına girmiş, bu sistem, konut tiplerinin ve ikamet türlerinin belirlenmesinde son derece etkili olmuştur (Nesslein, 2003: 1262). Konut yardımlarında ise değişikliğe gidilmiş, 1948 yılında başlatılan uygulamayla, bu tarihten sonra inşa edilen konutlarda ikamet eden ve en az 2 çocuk sahibi olan ailelere, ikamet türüne bakılmaksızın yardım yapılmaya başlanmıştır (Åhrén, 2007: 217).

Konut sektöründe II. Dünya Savaşı'nın hemen ardından hayata geçirilen ve zaman içinde değişime uğramakla birlikte on yıllarca etkisini sürdürecektir olan bu politika, sektörde kamu kesiminin inisiyatifini artırırken, özel kesimin gücünü nispeten azaltmıştır. Kamu kesiminin gücünü artırması, SAP'ın, konut sektörüyle ilişkili diğer örgütler üzerinde kurduğu hâkimiyetle gerçekleşmiştir. Savaştan sonra sektörde kamu denetimi, SAP'la birlikte, *İnşaat İşçileri Federasyonu*, *Millî İnşaatçılar Birliği* ve *İsveç Kiracılar Sendikası* gibi örgütlerin oluşturduğu korporatist bir ağ tarafından sağlanmaya başlamıştır. Bu koalisyona karşısında ise, burjuva partilerince desteklenen sermaye ve çıkar çevreleri yer alıyordu (Olsson, 1991: 161; Strömberg, 1992: 238).

Hiç şüphesiz, hızlı bir ekonomik büyüme ve konut sektörüne yoğun bir kaynak tahsisi olmaksızın, kamu kesiminin önderliğinde ciddi bir konut faaliyetine başlanması söz konusu olamazdı. 1950 yılından 1970'li yılların başına kadar olan dönemde kişi başına düşen millî gelirin yılda yaklaşık % 3,3 oranında arttığı İsveç, dünyanın refah düzeyi en yüksek ülkeleri arasına girmiş, refah devletinin genişlemesiyle birlikte, sanayileşmiş ülkeler arasında gelir dağılımının en adil gerçekleştiği ülkelerden biri olmuştur (Nesslein, 2003: 1259). 1932-1976 yılları arasında kesintisiz olarak iktidarda kalan

SAP'ın en temel önceliklerinden biri 'konut' olmuş ve sektöre büyük miktarda kaynak tahsis edilmiştir. Bu kaynağın sağlanmasında, hukukî düzenlemeler yoluyla ipotekli konut kredisi faiz oranının ticarî faiz oranından daha düşük bir seviyede belirlenmesi ve sabit tutulması etkili olmuştur. Faiz oranının düşük tutulması, özel sermayenin başka alanlara kayarak yerini kolektif yatırımlara bırakmasını ve böylece konut sektörüne yatırılmak üzere büyük bir sermayenin birikmesini sağlamıştır (Milner, 1989: 197). Faizin sabit tutulması ise, faiz oranlarındaki geçici dalgalanmaların konut faaliyetlerine zarar vermesini engellemiş, sabit oranı aşan faiz ödemeleri devletçe sübvansede edilmiştir (Anas *et al.*, 1991: 33).

Alınan bu tedbirlerle birlikte konut inşa faaliyetlerinde ciddi bir artış söz konusu oldu. Yıllık ortalama üretim 1950'li yılların başında yaklaşık 40 bin iken, 1960'lı yılların ortalarında 80 bine kadar çıktı (Olsson, 1991: 162). Savaştan önce konutların % 90'ından fazlası özel girişimce inşa edilirken, bu dönemde % 40-45'i belediyeler ve kâr amacı gütmeyen kuruluşlarca, % 20-25'i kooperatiflerce ve sadece % 30-35'i özel girişimce inşa edilmiştir. 1936-1940 yılları arasında konutların % 13'ü devlet desteği almışken, bu oran 1954 yılı ve sonrası için % 90-95 olmuştur. Ancak 1946-1955 yılları arasında 425 bin konutun yapımı hedeflenmişken, 383 bin konutun yapımı tamamlanabilmiş, gerek nüfus artış hızına ilişkin tahminlerin tutmaması, gerekse de maddî durumu iyi olan hanehalklarının daha küçük hanehalklarına bölünmesi neticesinde, 100 bin birimlik yeni bir konut açığı söz konusu olmuştur (Headey, 1978: 75-78).

Bu konut açığının sebepleri arasına, İsveç ekonomisinin yüksek büyüme hızı ve kırdan kente göçün yoğunluğu da eklenmelidir. Dolayısıyla yoğun inşaat faaliyetine rağmen konut arzı, ihtiyacı karşılamaya yetmemiş, kiralık sosyal konutlara erişim için oluşturulan bekleme listeleri uzamaya başlamıştır. O kadar ki, genç çiftler için bu bekleme süresi 10 yıla kadar çıkabiliyordu. Böylece BKŞ'nin anahtar rol oynadığı büyük ölçekli konut programları zarurî hâle gelmiştir. Bu çerçevede hükümet, 1956-1965 yılları arasında 650 bin, 1965-1974 yılları arasında da 1 milyon konut birimi inşasını hedefleyen programlar hazırlamış, uygulamaların başarılı olmasıyla birlikte konut sı-

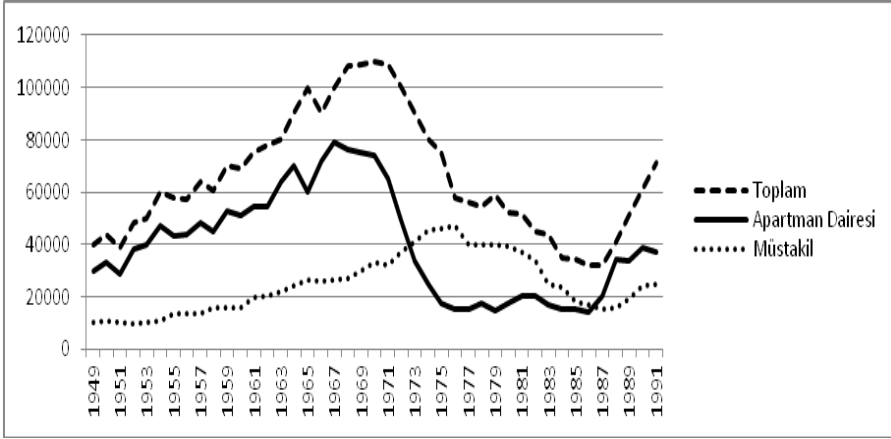
kıntısı ortadan kaldırılmıştır (Harloe, 1995: 543; Headey, 1978: 82-83). Bu başarıya, ailelere sağlanan konut yardımlarının etkisi de eklenince, hanhalklarının konut harcamalarının gelirlerine oranı ortalama olarak % 15'e kadar gerilemiştir (Milner, 1989: 197). İsveç'te konut sorunu ortadan kaldırılmış olmakla birlikte, yürütülen bu yoğun inşaat ve sübvansiyon programları bütçe üzerinde yarattığı yük sebebiyle, kira denetimi politikası ise piyasayı tahrif ettiği gerekçesiyle, bilhassa burjuva partileri, medya ve piyasa eğilimli iktisatçılarca başından beri kıyasıya eleştiriliyordu (Headey, 1978: 78).

II. Dünya Savaşı'nı müteakip İsveç'te uygulanan konut politikalarının, literatürde umumiyetle bir 'başarı hikâyesi' olarak tasvir edildiği görülür. Gerçekten de, 1932-1976 yılları arasındaki SAP iktidarı döneminde yürütülen kapsamlı politikalar, konutta nicelik ve nitelik sorununu tamamen ortadan kaldırmış, İsveç'i, dünya üzerinde konut standartlarının en yüksek olduğu ülkelerden biri hâline getirmiştir. Bu dönemde bir yandan BKŞ, konut sektöründe son derece etkin bir rol almış, diğer yandan da ikamet türleri arasında neredeyse fark gözetmeksizin sağlanan yüksek kredi sübvansiyonları ve konut yardımları, sorunun çözümünde son derece etkili olmuştur. Dahası, belirtildiği üzere, kiralık konut sektörü kolektif bir denetim altına alınarak, sektörde özel sermayenin gücü geriletmiştir.

Uygulanan konut politikalarının bir diğer hedefi de, kentsel yerleşimlerde belirli bir sosyo-ekonomik entegrasyon düzeyinin tutturulabilmesi olmuştur. Bu amaçla, mahallelerde sunulan çocuk bakımı ve okul gibi hizmetlerin, belirli bir kalite standardı sağlanarak nüfusun her kesimine hitap etmesi sağlanmış, böylece yalnızca dar gelirli, etnik azınlıklar veya yaşlılar gibi muayyen sosyal gruplardan oluşan homojen toplulukların mekânda yoğunlaşmalarının önüne geçilmiştir (Turner, 1996: 99).

Bu dönemde uygulanan politikalar ve gerçekleştirilen konut projeleri, İsveç konut stokunda ve ikamet türlerinde önemli değişimlere yol açmıştır. 1945-1990 yılları arasında gerçekleşen bu değişimi, aşağıdaki çizelgelerden izlemek mümkündür.

İsveç'te II. Dünya Savaşı Sonrası Konut Üretimi, 1949-1990

Kaynak: (Nesslein, 2003: 1264).

İsveç'te Hanehalklarının İkamet Statüsüne Göre Konut Oranları, 1945-1990 (%)

Yıllar	Mülk Konut	Kooperatif	Özel Kiralık	Kiralık Sosyal Konut	Toplam
1945	38	4	52	6	100
1960	34	9	43	14	100
1970	34	13	30	23	100
1980	41	14	21	24	100
1990	40	15	20	25	100

Kaynak: (Turner, 1997: 479)

Konut Politikasında Büyük Dönüşümün Arifesi: 1970'li Yılların İkinci Yarısından 1990'ların Başına

İsveç'te 1970'li yıllar; kalkınma hızında gerçekleşen düşüş, nüfus hareketlerinde meydana gelen azalma ve inşaat maliyetlerindeki artış gibi sebeplerle, konut faaliyetlerinin yavaşladığı bir dönem oldu. Gerçekten de, 1960'lı yılların sonunda zirvesine ulaşan ve 1970'li yılların başında 100-110 bin aralığını tutturarak yıllık toplam konut üretimi, 1980'li yıllarda 40 bin rakamının altına kadar düştü. Aynı şekilde, sosyal ve kooperatif konutlardan oluşan apartman dairesi üretimi, 1960'ların sonundaki yıllık 80 bin rakamından, 1976 yılında 15 bine gerilemiş (Anas *et al.*, 1991: 42) ve 1980'li yıllar boyunca nispeten stabil kalmıştır (Harloe, 1995: 541). 1970'li yılların önemli bir bölü-

münde üretim artışı gösteren kesim ise müstakil mülk konut sektörü olmuş, bu sektör 1980'li yıllarla birlikte tekrar düşüşe geçmiştir. Bu dönemde özel kiralık ve kooperatif konut sektörlerinde nispî bir canlanma olmuş ve 1989 yılına gelindiğinde yeni inşa edilen konutların % 75'ini, özel kiralık, kooperatif ve mülk konutlar oluşturmuştur (Harloe, 1995: 541).

Konut üretimindeki bu kayda değer düşüşe rağmen, devletin sektörün düzenlenmesindeki ağırlıklı rolünün sürmesi gerektiğine ilişkin görüş bu dönemde de varlığını sürdürdü. 44 yıllık kesintisiz SAP iktidarından sonra Eylül-1976'da iş başına gelen 'burjuva koalisyonu' mevcut konut politikasında ciddi bir değişikliğe gitmemiş (Kemeny, 1995: 117), 1981 yılında muhalefetteki SAP'ın da baskısıyla, mülk konut sektörüne uygulanan vergi sübvansiyonunu sınırlamakla yetinmişti. 1982 yılında yeniden iktidara gelen SAP, sürekli artan konut sübvansiyonlarının yarattığı büyük bir sorunla karşı karşıya kalmasına rağmen, seçmen baskısı sebebiyle ne mülk konut sektöründe, ne de sosyal konut sektöründe daha fazla sübvansiyon kesintisi yapamamış, yalnızca yeni konut üretiminin finansmanı için mevcut konut stoku üzerinden tahsil edilmek üzere bir vergi koymakla iktifa etmiştir (Harloe, 1995: 544). İsveç kamu bütçesinin en büyük transfer kalemini kira yardımlarının oluşturduğu 1980'li yıllarda, konut sektörüne tahsis edilen kamu kaynaklarının, GSYİH'nın yaklaşık % 4'üne karşılık geldiğini belirtelim (Olsson, 1991: 163-164).

Ancak bu dönemin, aynı zamanda, savaş sonrasında uygulanan konut politikalarının ve bu politikalardan elde edilen sonuçların tartışılmaya başladığı bir dönem olduğu da belirtilmelidir. Bu dönemde malî kaynakların çok büyük bir kısmının, ticaret ve sanayi gibi sektörlerin aleyhine olmak üzere, konut sektörüne yatırılmış olması eleştiri konusu olmuştur. İhmal edilen sektörlerin bu dengesiz dağılımdan olumsuz etkilendikleri ve kimi zaman sermaye ve işgücü açısından sıkıntıya düştükleri ileri sürülmüş, serbest bir konut piyasasının varlığı durumunda, daha etkin bir kaynak kullanımının mümkün olabileceği iddia edilmiştir. Dönemin politikalarına yönelik diğer bir eleştiri ise, uygulanan konut projelerinin geleneksel mimarî ve estetik değerlere duyarsız kaldığı ve inşa edilen büyük ölçekli konut

sitelerinin ciddi bir kimliksizlikle mâlûl olduğu yönündeydi (Olsson, 1991: 164). Bütün bu sorunların üzerine 1980'li yıllarda yaşanan finansal sıkıntının sebep olduğu 'kemer sıkma' zaruretinin de eklenmesi, İsveç konut politikası için bir liberalizasyon sürecinin yaklaştığının güçlü işaretlerini veriyordu.

Konut Politikasında Büyük Dönüşüm: 1990-1991 Vergi Reformu ve Danell Komisyonu Kararları

İsveç'in 1980'li yıllarda malî bir darboğaza girmesi, 1990'lı yıllarla birlikte hız ve yoğunluk kazanan bir liberalizasyon ve deregülasyon sürecini beraberinde getirdi. Bu süreçte iki gelişme, konut politikaları açısından son derece önemli sonuçlara yol açmıştır. Bu gelişmelerden ilki 1990-1991 Vergi Reformu'dur. Sanayileşmiş ülkelerde gerçekleştirilen en kapsamlı vergi reformlarından biri olan ve İsveç'te 'yüzyılın vergi reformu' olarak anılan bu reformun temel amacı, daha âdil ve etkin bir vergi sistemi yaratmaktır (Agell, Englund, and Södersten, 1996: 643). Bu amaçla, vergi oranlarının düşürülmesi, vergi tabanının genişletilmesi ve farklı gelir türlerine yönelik olarak yeknesak bir vergileme yönteminin benimsenmesi kararlaştırılmıştır (<http://www.government.se/sb/d/9509/a/94915>, Erişim: 20.7.2013). Reformla birlikte pek çok vergi muafiyeti uygulamadan kaldırılmış, ancak vergi oranlarının düşürülmesi, vergi gelirlerinde dramatik bir düşüşe yol açmıştır. Reform öncesinde uzmanlar, vergi oranlarındaki bu düşüşün GSYİH'de % 6'lık bir kayıp yaratacağını tahmin etmişler (Agell, Englund, and Södersten, 1996: 643), bu kaybı telafi etmek üzere başvurulan yollardan biri de, sübvansiyon programlarında yapılan kesintiler olmuştur.

Konut politikalarına etki eden diğer önemli gelişme ise, 1992 yılında hükümetin inisiyatifıyla toplanan Danell Komisyonu'nun hazırladığı rapordur. Bu raporda altı çizilen hususlardan ilki; 1975 yılından itibaren uygulamada olan genel faiz oranı sübvansiyonlarının, yeni inşa edilen konutlar için sona erdirilmesi gereği idi. Rapor, bu tarz sübvansiyonlar yerine, dar gelirli hanhalklarına yönelik ve daha düşük düzeyde bir devlet desteği sağlanmasını tavsiye ediyordu. Raporda ele alınan ikinci husus BKŞ ile ilgiliydi. BKŞ'nin, faaliyetlerini daha piyasa odaklı sürdürmesi gerektiği vurgulanı-

yor, sosyal konut kiralalarının artırılması, konut stokunun bir kısmının satılması ve kalan konut stokunun daha ziyade dar gelirli hanehalklarına tahsis edilmesi öneriliyordu. Son olarak, konut bakım/onarım standartlarının düşürülmesi de raporun önerileri arasındaydı (Whitehead, 2003: 59).

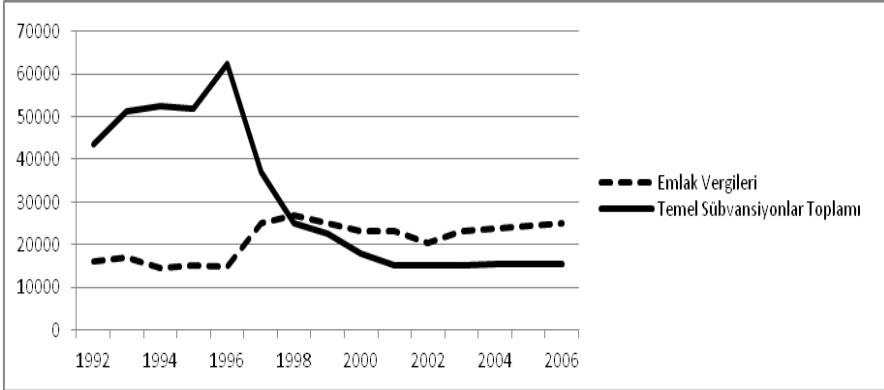
1990'lı yılların ortalarında toplanan başka bir konut komisyonu da, devletin sektördeki rolüne ilişkin olarak benzer tespitlerde bulunuyordu. Bu komisyonda, konut sübvansiyonlarının, ikamet türleri karşısındaki tarafsız vasfının devam edip etmeyeceği meselesi üzerinde durulmuş, bu sübvansiyonlar sebebiyle malî bir külfet hâline gelen konut sektörünün, aksine kamu fonlarına katkı yapan bir faktör olması gerektiği tespitinde bulunulmuştur (Whitehead, 2003: 59). Raporda, devletin konuta ilişkin sorumluluğunun devam etmesinin gereği vurgulanmış, ancak bu sorumluluğun -Stockholm ve üniversite kentleri gibi- konuta en çok ihtiyaç duyulan bölgelere ve dar gelirli hanehalklarına yönlendirilmesi gerektiğinin altı çizilmiştir (Turner and Whitehead, 2002: 201).

İşte, bahsi geçen bu reform ve komisyonlar, 1990'lı yılların başından itibaren İsveç konut politikasında radikal bir dönüşüme yol açtı. Zaten, 1991 yılında iktidara gelen muhafazakâr hükümetin ilk icraatlarından biri de *Konut Bakanlığı*'nın kapatılması olmuştur. Bu yeni dönemde, uzun zamandır konut sektörünü düzenlemiş olan yasal çerçeve neredeyse tamamen lağvedilmiş; yeni finansman sistemiyle birlikte sübvansiyonlar ya kaldırılmış veya radikal biçimde azaltılmıştır (Hedin *et al.*, 2012: 445). Faiz oranı sübvansiyonları yarıya düşürülmüş; faiz oranlarının ve konut inşa faaliyetlerinin azalmasının da etkisiyle, 1992-1993 yıllarında 32 milyar kron olan faiz oranı sübvansiyonları, 1999 yılında 7 milyar krona inmiş (Lindbom, 2001: 509), 2005 yılında ise 3 milyar kronun altına düşmüştür. Diğer yandan, kredilere uygulanan devlet garantileri ve faiz sübvansiyonları açısından ikamet türleri arasındaki farklar 1992 yılında kaldırılmıştır. Yine 1992 yılından itibaren devletin konut kredisi sunma misyonunun sona erdirildiğini de belirtelim (Turner, 1999: 691, 694).

Konut yardımlarına gelince; vergi reformunun kiracılar üzerindeki menfi tesirlerini azaltmak üzere 1991 yılında konut yardımlarının miktarı ve

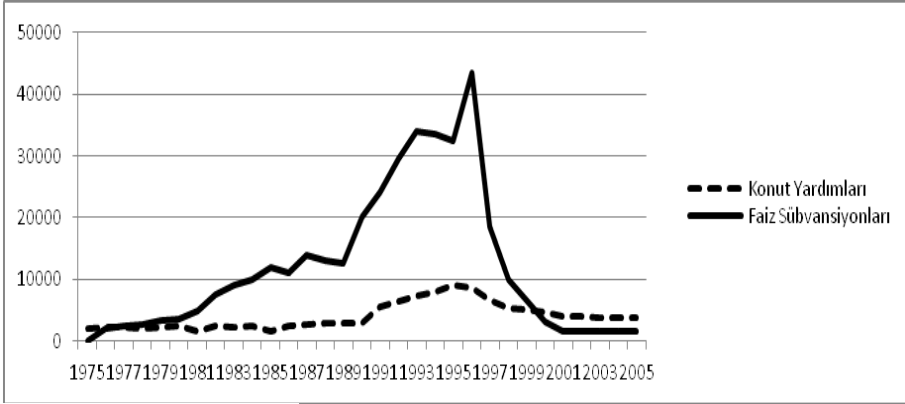
kapsamı artırılmış, ancak oldukça maliyetli olduğu gerekçesiyle, 1995-1998 yılları arasında gerek konut yardımı harcamaları, gerekse de yardımdan yararlananların sayısı % 40 oranında azaltılmıştır (Lindbom, 2001: 509). Mesela, 1974-1986 yılları arasında yardım almaya hak kazanan 29 yaş ve üzeri çocuksuz hanehalkları 1991 yılında yardım plânlarına tekrar dâhil edilmişler, ancak 1996 yılında plânlardan çıkarılarak bugüne kadar yardım alamamışlardır (Timonen, 2003: 161-162). 2010 yılı itibariyle; çocuklu aileler, 19-28 yaş arası gençler ve ileri yaştaki emekliler konut yardımlarına hak kazanabilmekte, yardım düzeyi ise, gelire, hanehalkı büyüklüğüne, konut harcama düzeyine ve konutun sunduğu yaşam alanına bağlı olarak değişmektedir (Nordfeldt and Larsson, 2011: 10). Konut yardımı alan hanehalkı sayısı 1995 yılında 991 bin iken, 2000 yılında 685 bin, 2005 yılında 607 bin ve 2009 yılında ise 539 bin olmuştur (Nordfeldt and Larsson, 2011: 10; Åhrén, 2007: 215). 2007 yılı itibariyle konut yardımlarından yararlanan hanehalkı oranları ise; kiralık konut sektöründe % 31, kooperatif sektörde % 10 ve mülk konut sektöründe % 7'dir. Yalnız ebeveynlerin % 82'si ve emeklilerin % 23'ü konut yardımlarından istifade etmiştir (Hüfner and Lundsgaard, 2007: 31).

İsveç'te Konut Sübvansiyonları ve Emlâk Vergileri, 1992-2006 (milyon kron)

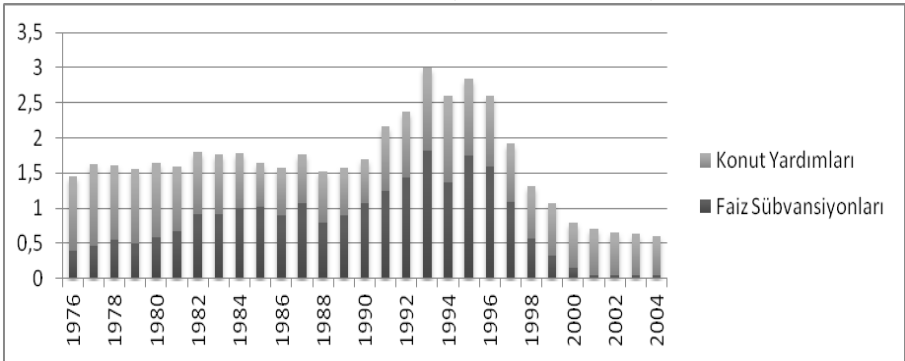
Kaynak: (Tutin, 2008: 13).

İsveç'te Konut Yardımları ve Faiz Sübvansiyonları, 1975-2005 (milyon kron)

Kaynak: (Tutin, 2008: s. 13).

İsveç'te Konut Yardımları ve Faiz Sübvansiyonlarının GSYİH'ye Oranı, 1976-2004 (%)

Kaynak: (Hüfner and Lundsgaard, 2007: s. 32).

1994 yılında tekrar iktidara gelen ve 2006 yılına kadar da görevde kalan sosyal demokratlar, bu yeni sistem üzerinde ciddi bir değişikliğe gitmemişler ve dolayısıyla neoliberal reformları zımnen onaylamışlardır. Neticede, 1980'li yılların sonunda devlet bütçesi üzerinde 30 milyar kronluk bir yük teşkil eden konut sektörü, bundan 10 yıl sonra 31 milyar kronluk net gelir sağlamıştır (Hedin *et al.*, 2012: 445).

Ancak şüphesiz, bahsi geçen reform sürecinin tek neticesi bu olmadı. Reformlardan sonra, İsveç'te konut üretimi ciddi bir biçimde gerilemiş, ödenebilirlik ve konutlarda kalabalıklaşma sorunları tekrar zuhur etmiş ve

BKŞ'nin bir kısmı, piyasalaşma ve özelleştirme sürecinin tesiriyle, sosyal konut yükümlülüklerini terk etmeye başlamışlardır (Hedin *et al.*, 2012: 445).

Gerçekten de konut üretiminde gerçekleşen düşüşün, İsveç'in tüm metropol bölgelerinde ciddi bir konut sıkıntısı yarattığı belirtilmelidir. Mesela, 1996-2001 yılları arasında Stockholm bölgesinde yıllık nüfus artışı 19 bin olarak gerçekleşmiş, ancak yıllık konut artışı 5 bin civarında kalmıştır (Nilsson, 2007: 371-372).

İsveç'te İnşaatı Tamamlanan Konutlar, 1991-2012

Yıllar	Kiralık Konut	Kooperatif Konut	Mülk Konut	Toplam
1991	36 031	18 403	12 452	66 886
1992	33 467	16 607	7 245	57 319
1993	20 158	11 664	3 266	35 088
1994	14 506	4 346	2 778	21 630
1995	8 593	1 428	2 657	12 678
1996	8 253	2 203	2 629	13 085
1997	7 403	3 065	2 539	13 007
1998	4 903	3 133	3 423	11 459
1999	4 097	3 785	3 830	11 712
2000	4 526	3 912	4 546	12 984
2001	4 331	4 174	6 906	15 411
2002	7 944	5 644	6 353	19 941
2003	6 725	5 614	7 647	19 986
2004	8 417	6 425	10 441	25 283
2005	7 776	6 313	8 979	23 068
2006	10 881	9 290	9 661	29 832
2007	9 236	10 468	10 823	30 527
2008	10 281	10 707	11 033	32 021
2009	6 932	8 049	7 840	22 821
2010	5 700	5 561	8 239	19 500
2011	6 367	6 867	6 830	20 064
2012	8 453	8 970	8 570	25 993

Kaynak: (http://www.scb.se/Pages/SSD/SSD_TablePresentation___340508.aspx?layout=tableViewLayout1&rxid=2f2de672-fd33-4021-9b24-6598ac7d2fab, Erişim: 20.7.2013).

Bu süreçte yeni kiralık konutların maliyeti oldukça artmış, 1990'lı yıllarda iki misline kadar çıkmıştır (Nilsson, 2007: 371-372). Kira düzeyleri ise, 1986-2005 yılları arasında % 122 oranında yükselmiş, bu durum, konut harcamalarının gelire oranını kimi hanehalkları için % 40'a kadar çıkarmıştır.

Bu dönem, bir yandan 'konut ihtiyacı'nın, diğer yandan da ödeme güçlüğü'nün sebep olduğu 'talep yetmezliği'nin birlikte varolduğu bir dönem olmuştur (Nilsson, 2007: 371-372; Hedin *et al.*, 2012: 445; Turner, 1997: 480). Mülk konut sektöründe ise fiyatlar, önceden yapılan fazladan üretim, vergi reformunun nispi etkisi ve iktisadi krizin tesiriyle, 1991-1993 yılları arasında % 30 oranında düşmüş, ancak 1996 yılından itibaren toparlanmaya başlamıştır (Turner and Whitehead, 2002: 209). İşsizliğin arttığı ve faiz oranlarının yükseldiği bu dönemde konut fiyatlarının düşmesi, 1980'li yılların sonunda konut edinen hanehalklarını büyük borçlarla karşı karşıya bırakmıştır. Yine bu dönemde, faiz sübvansiyonlarındaki düşüş sebebiyle, kooperatif konut aidatlarında da artış olduğunu belirtelim (Andersson *et al.*, 2007: 155).

Bu süreçten sonra, 2006 seçimlerini kazanan muhafazakârların merkez-sağ partilerle oluşturdukları koalisyon hükümeti, 2007 yılında *Çevre ve İnşaa Edilmiş Çevre Bakanlığı*'nı yalnızca *Çevre Bakanlığı* olarak yeniden oluşturdu ve konutla ilgili meselelerin *Finans Bakanlığı*'na yönlendirilmesine karar verildi.⁵ Yine aynı yıl, SAP'ın 2002 yılında sosyal konutların satışı ile ilgili olarak belediyelere getirdiği kısıtlamalar kaldırıldı (Hedin *et al.*, 2012: 458). 2008 yılı bütçe tasarısı, hükümetin, konut politikasına ilişkin anlayışını oldukça güzel özetliyordu. Bu belgede, daha önceki dönemlerde konut politikasının gidişatını belirleyen eşitlik, sosyal sorumluluk, yüksek standartlar, makul maliyetler ve iyi yaşam şartları gibi önceliklere yer verilmemiş ve konut politikasının amacı; '*uzun vadede iyi işleyen ve tüketici taleplerinin karşılandığı bir piyasa oluşturmak*' şeklinde ifade edilmiştir (Johnson, 2010: 10). Bu doğrultuda; piyasa eksenli yeni inşaatların "boş konut zinciri"ne yol açacağını ve bundan dar gelirli hanehalklarının da yararlanacağını belirten hükümet, arz yanlı sübvansiyonları tamamen kaldırmış,⁶ geriye yalnızca, esasen dar gelirli yaşlıların ve yine dar gelirli ve çocuklu hanehalklarının yararlandıkları konut yardımları kalmıştır. Diğer yandan, bilhassa kredi garanti-

⁵ 2010 yılında, *Sağlık ve Sosyal İşler Bakanlığı* bünyesinde görev yapmak üzere bir *Kamu Yönetimi ve Konut Bakam* atanmıştır (Nordfeldt and Larsson, 2011: 9).

⁶ Mülk konut sektörüne uygulanan faiz oranı sübvansiyonları 2000 yılında kaldırılmıştı.

leri yoluyla, genç hanehalklarının, ikamet ettikleri sosyal konutları satın almaya teşvik edilmesi kararlaştırılmıştır (Turner, 2007: 161).

Sosyal Konut Sektörünün Mevcut Durumu ve İşleyişi

İsveç'in konut stokunda yaklaşık olarak 4,5 milyon konut bulunmakta ve bu rakamın % 36'sını mülk konutlar, % 19'unu kooperatif konutlar ve % 45'ini ise kiralık konutlar oluşturmaktadır. Kiralık sosyal konutlar ve özel kiralık konutlar, kiralık konut stokunda aşağı yukarı eşit bir paya sahiptirler.

İsveç'te ikamet biçiminin konut tipiyle yakın bir ilişkisi vardır. Kiralık konutların neredeyse tamamı çok birimli yapılar dâhilinde yer almakta, sadece küçük bir kısmı müstakil konutlardan oluşmaktadır. Burada 'çok birimli yapılar'dan kasıt; hem pek çok hanehalkının yaşadığı apartman tarzı binalar, hem de birden fazla ailenin her birinin ayrı bir birimde ikamet ettiği bitişik nizam yapılarıdır (Magnusson and Turner, 2008: 280-281). İsveç'te bu tarz konutlar, 2009 yılına kadar özel mülkiyete konu olmamış, kiralık sosyal konutlar BKŞ'den, özel kiralık konutlar ise emlak şirketleri ve bireysel/kurumsal yatırımcılar gibi özel mülk sahiplerinden kiralanmıştır. Ancak 2009 yılından itibaren, konut sektöründe alternatif yaratmak amacıyla, bu tarz konutların özel mülkiyete konu olabilmesi, kiralık veya kooperatif konutların da mülk konuta dönüştürülebilmesi kararlaştırılmıştır (Hedin *et al.*, 2012: 459).

Diğer yandan, büyük çoğunluğu yine çok birimli yapılarda yer alan kooperatif konutlarda, paydaş-kiracılar, kolektif olarak katların sahibi olabilmektedirler. Paydaş-kiracılık; konut sahipliğiyle kiracılığın bir bileşimi olarak anlaşılmalıdır. Genellikle bir kooperatif örgütü tarafından idare edilen bu konutlarda ikamet edenler, mülkün net değerinin belirli bir oranına sahip olmakta ve konuttan taşınırken bu haklarını satabilmektedirler. İkamet ettikleri süre içerisinde ise, konutların kalan kredi borcunu ve bakım/onarım masraflarını kendi aralarında paylaşarak, kira veya aidat adı altında karşılamak durumundadırlar (Davidson, 1999: 471).

İsveç'te kiralık sosyal konut sektörü, büyük ölçüde, belediyelerin sahip olduğu kâr amacı gütmeyen BKŞ'ce idare edilir. Toplam 290 belediyenin

neredeysi tamamında faaliyet gösteren (Lindbergh, Larsson and Wilson, 2006: 18) ve sayıları yaklaşık olarak 300'ü bulan bu şirketler, 2007 yılı itibarıyla 1,4 milyon kişinin ikamet ettiği 850 bin konutun idaresinden sorumludurlar (UN-HABITAT, 2009). Konutların, büyük kentlerdeki şirketlerle diğerleri arasındaki dağılımında açık bir dengesizlik olduğunu da belirtelim. Zira sosyal konut stokunun % 23'ünün mülkiyeti, şirketlerin yalnızca % 2'sinin elinde bulunmaktadır. Diğer yandan, küçük yerleşim yerlerinde 'boş konutlar' biçiminde tezahür eden bir sosyal konut fazlalığı varken, büyük kentlerde bir sosyal konut sıkıntısı söz konusudur (Turner, 2007: 149, 156).

BKŞ ile belediyeler arasında bir mülkiyet ilişkisi olmakla birlikte, bu şirketler, 1950'li yılların başından itibaren mümkün olduğunca belediye bütçesinden bağımsız işletilmiştir. Devletin, 1992 yılında başlayan reform sürecinden önce konut yapımı için kredi desteği ve faiz sübvansiyonları sağladığını daha önce belirtmiştik. Reform sürecinden sonra konut yapımı için gereken fonlar açık kredi piyasasından elde edilmekte, belediyeler ise kimi zaman bu kredilere teminat sağlamakla yetinmektedirler. Ortalama bir sosyal konutun inşa maliyetinin %80-90'lık bir kısmı 40 yıl veya daha uzun vadeyle piyasadan elde edilen bu kredilerle, kalanı ise BKŞ'nin kendi kaynaklarıyla karşılanmaktadır (Turner, 2007: 151).

BKŞ bünyesindeki konutlar, gelir düzeylerine bakılmaksızın tüm hanhalklarının erişimine açıktır ve bekleme listesi temelinde tahsis edilir. Tahsis sürecinde bir 'gelir üst sınırı' uygulanmamakla birlikte, bilhassa son dönemlerde sosyal konut kiracılarının daha ziyade tek ebeveynli ailelerden, yalnız yaşayan yaşlı kimselerden ve gelir düzeyi düşük hanhalklarından oluştuğu görülmektedir. Göçmen ailelerin sosyal konutlarda ikamet edenlere oranı ise, büyük kentlerde % 30, küçük kentlerde ve kırsal bölgelerde % 15'tir (Turner, 2007: 152-153).

İsveç'te kira düzeyleri, daha önce de belirttiğimiz gibi, 'kira müzakerele-ri' temelinde belirlenmektedir. Kâr amacı güdülmeyen bu sistemde önce, konutların maliyeti, bakım/onarım ve idare masrafları gibi faktörler temelinde toplu bir kira ve kira artışı düzeyi tespit edilmektedir. Daha sonra yerel düzeyde yapılan ikinci tur müzakerelerde, daha önce belirlenmiş kira

düzeylelerine konutların kullanım değeri temel alınarak ayarlamalar yapılmakta ve belirlenen kira ve kira artış düzeyleri konut stokuna dağıtılmaktadır. 2011 yılında yapılan sistem değişikliğinden önce, sosyal konutlar için belirlenen kira düzeyleri, özel kiralık konut sektörü için de bir üst sınır teşkil etmiştir (Turner, 2007: 152-153).

Uygulanan bu sistemin, piyasa sürecini tahrif eden bir yapıda olduğu belirtilmelidir. Gerçekten de kiralarn belirlenmesi sürecinde konutların kent içindeki konumlarının çok belirleyici olmaması sebebiyle, bazı cazip yerleşim alanlarında kiralalar tahmini piyasa değerlerinin altında kalmakta, cazip olmayan yerleşim yerlerinde ise bu değerlerin üzerine çıkmaktadır. Bu durum, merkezî kent bölgelerindeki konutların aşırı rağbet görmesine, bekleme sürelerinin yıllara yayılmasına, kiracı ve emek mobilizasyonunun kısıtlanmasına ve konutların el değiştirmesi sürecinde ciddi bir karaborsacılık sorununa yol açmaktadır (Hüfner and Lundsgaard, 2007: 18). Bu sistemin, aynı zamanda, kamu ve özel kiralık sektörler arasında haksız bir rekabete yol açtığı gerekçesiyle de itham altında olduğu belirtilmelidir. Zira iddialara göre BKŞ, bağlı buldukları belediyelerden finansal destek sağlamakta, bu ise, kiralarn kamu ve özel sektörde denk olarak belirlendiği bir ortamda özel şirketler aleyhine haksız bir rekabete yol açmaktadır. Bu durumun, devlet yardımlarına ve haksız rekabete ilişkin AB mevzuatına da aykırılık teşkil ettiği belirtilmelidir (Standard & Poor's, 2006: 1).

Son dönemde, mevcut kira ayarlama sisteminin bu olumsuz tesirlerini azaltmak ve daha iyi işleyen bir kiralık konut piyasası oluşturmak üzere bazı düzenlemeler yapılmaktadır. Mesela 2011 yılında yürürlüğe giren bir değişiklikle birlikte, özel kiralık konutların kira düzeyleri belirlenirken sosyal konut kiralarnın emsal alınması şartı kaldırılmış, benzer durumdaki özel konut kiralarnın da emsal alınabileceği hükme bağlanmıştır. Yeni düzenlemede, kiralalar belirlenirken kullanım değerinin esas alınması prensibi muhafaza edilmiş, ancak arz-talep dengesinin de gözetilmesi gerektiğinin altı çizilmiştir. Buna göre; eğer belirli bir bölgede kiralık konuta olan talep, arz edilen miktarı kayda değer bir biçimde aşyorsa, kiralarn yılda % 5 oranında artırılmasına, aksi durumda ise % 5 oranında azaltılmasına müsaade

edilmesi ve arz-talep dengesi sağlanana kadar bu ayarlamaların sürdürülmesi kararlaştırılmıştır (Goldman, 2012).

İsveç'te kira ayarlama sistemi, son dönemdeki gelişmelere rağmen, kiralık konut sektöründe yatırımları azaltan bir faktördür. Dahası, sektöre yönelik devlet desteği 1990'lı yılların başından bu yana kademeli olarak azaltılmış, ancak bunun yerine yeni teşvik mekanizmaları getirilmemiştir (Andersson *et al.*, 2007: 163-164). Devlet desteğinin durması, İsveç'in en maliyetli inşaat sektörlerinden birine sahip olduğu göz önünde tutulduğunda (Hüfner and Lundsgaard, 2007: 5), BKŞ başta olmak üzere, inşaat şirketlerini ağır bir finansal risk yüküyle karşı karşıya bırakmıştır (Nordfeldt and Larsson, 2011: 12). Nitekim son dönemde, artan taleple beraber sosyal konut inşaatlarında bir hareketlenme görülmekle birlikte, 2007 Ocak ayı itibariyle sosyal konut başlangıçlarında % 30'luk bir daralma yaşanmıştır (Turner, 2007: 160). Buna karşın, İsveç'in demografik yapısında meydana gelen değişimler, sosyal konuta olan ihtiyacın gün geçtikçe artacağını göstermektedir.⁷

Son dönemlerde İsveç'in sosyal konut sektörünü zayıflatan gelişmelerden bir diğeri de, hâlihazırda bu konutlarda ikamet eden kiracıların yararlanabildiği 'özelleştirme/satın alma hakkı' uygulamalarıdır. 2009 yılından önce, çok birimli yapılar dâhilinde bulunan konutların özel mülkiyete konu olmadığından bahsetmiştik. Dolayısıyla İsveç'te sosyal konut özelleştirmeleri, bu konutların kooperatif konutlara dönüştürülmesi şeklinde gerçekleşmiştir. Bir yandan bu kooperatif konutların mülk konutun pek çok özelliğini barındırıyor olması (Turner, 2007: 160), diğer yandan da kooperatif konut için gereken kredi geri ödemelerinin kira ödemelerinden daha düşük bir harcama gerektirmesi, bu tarz dönüşümleri bilhassa kentlerin cazip bölgelerinde oldukça popüler bir hâle getirmiştir (Magnusson Turner, 2008: 237). Stockholm'ün merkezî bölgelerinde her yıl 5 bin civarında konut bu şekilde özelleştirilmektedir (Lind, 2007: 2). Devletin, bireylere sağlanan kredi teminatları yoluyla desteklediği bu 'satın alma hakkı'nın, aynı zamanda

⁷ İsveç'te ortalama hanehalkı büyüklüğü 1900 yılında 4 iken, bu rakam 1945 yılında 3'e düşmüş, günümüzde ise 2'nin altına inmiştir. Bu, hiç şüphesiz konut ihtiyacını artıran bir faktördür (Abramsson, 2008: 235-236).

özel kiralık konutlar için de geçerli olduğunu ve 1990-2006 yılları arasında yapılan özelleştirmelerin % 75'inin özel kiralık konut sektöründe gerçekleştiğini belirtelim (Hüfner and Lundsgaard, 2007: 18). Ancak, belediyelerin özelleştirme uygulamaları üzerindeki kısıtlamaların kaldırılmasıyla birlikte, bilhassa muhafazakâr belediyelerin istekli olduğu bu satışların (Atterhög, 2005: 35) artması ve dolayısıyla ödenebilir konut sıkıntısında yeni bir artışla karşılaşılması muhtemeldir. Bu süreçte bazı belediyelerin, sahip oldukları konut şirketlerini özelleştirdiklerini, ancak bu şirketlere ait konutların 'kiralık konut' statüsünde idare edilmeye devam ettiği de belirtilmelidir (Lind, 2007: 2).

Konut sektöründe son 20 yıllık zaman zarfında gerçekleşen reformların BKŞ üzerindeki yapısal etkilerine de değinmekte yarar vardır. Bu süreç, bahsedildiği üzere BKŞ'yi finansal bir baskı altına almakta ve piyasa şartlarına göre faaliyet göstermek zorunda bırakmaktadır. Konut yapımı için gereken fon temini yerel ve uluslararası bir rekabete konu oldukça, bu şirketler piyasada daha etkin olabilmek için kendilerini yapısal olarak modernize etmek ve sermaye yönetimi gibi konulara daha fazla eğilmek zorunda kalmaktadırlar. Bununla birlikte, yukarıda bahsi geçen özelleştirmelerin yanında, finansal yük getirmesi sebebiyle yeni konut yapımı azaltılmakta, bakım/onarım standartları düşürülmekte, kira düzeylerinin piyasaya daha duyarlı hâle getirilmesi tasarlanmakta ve sermaye tabanını genişletmek üzere, kiracıların şirketlere ortak edilmesi plânlanmaktadır (Turner and Whitehead, 2002: 212).

Sonuç

İsveç'in konut sektöründe son yıllarda yaşanan gelişmelerin, bu ülkede on yıllarca uygulanmış olan sosyal demokrat politikalardan keskin bir kopuşa işaret ettiği görülmektedir. 'Sosyal devlet' kavramının geleneksel olarak akla ilk getirdiği ülkelerden biri olan İsveç, II. Dünya Savaşı sonrasında 1990'lı yılların başına kadar 'herkes için iyi konut' mottosuyla uyguladığı kapsamlı konut politikalarıyla, konut hizmetini refah devletinin en önemli bileşenlerinden biri hâline getirmiş ve sektörde piyasanın gücünü kırmıştır.

Ancak 1990'lı yıllarda reform sürecinin başlamasıyla birlikte, İsveç'te konut politikasının kapsayıcı ve üniter vasıflarını kaybetmeye başladığı görülmektedir. Devlet sübvansiyonlarının kaldırılması, konut yardımlarının belirli hanehalklarını hedefler hâle gelmesi, BKŞ'nin kiralarn ayarlanması sürecindeki belirleyici vasfını yitirmeye başlaması, sosyal konutların özelleştirilmesi ve elde kalan konutların da daha ziyade alt gelir grubuna mensup hanehalklarına tahsis edilmesi gibi hususlar, *Magnusson Turner'*ın (2008: 225-226) ifadesiyle; "AB düzenlemeleriyle uyum içinde olan, ancak refah devleti vizyonuyla hiç uyuşmayan" gelişmelerdir. Hâlihazırda 'kapsayıcı' konut politikası modelinden 'bakiye' modele geçiş sürecinde olan İsveç'in, bu trendin böyle devam etmesi durumunda, yakın gelecekte Anglo-Sakson bir düalist modele geçeceği (Davidson, 1999: 465) tahmin edilmektedir. Şu hâlde İsveç'in sosyal demokrat kategoride marjinal bir pozisyona kaymış olduğu rahatlıkla ifade edilebilir.

Kaynakça

- Abramsson, M. (2008). Housing Careers in a Changing Welfare State - A Swedish Cohort Study. *Housing, Theory and Society*, 25 (4), 231-253.
- Agell, J., Englund, P. and Södersten, J. (1996, December). Tax Reform of the Century - The Swedish Experiment. *National Tax Journal*, 49 (4), 643-664.
- Åhrén, P. (2007). Housing Allowance Systems in Sweden. *Housing Allowances in Comparative Perspective*. (Ed.) P. A. Kemp. Bristol: The Policy Press, 215-238.
- Aksoy, K. (2006). Avrupa Refah Devletinin Bunalımı. *İLEM Yıllık*, 1 (1), 7-26.
- Anas, A. et al. (1991). The Swedish Housing Market: Development and Institutional Setting. *Housing Markets and Institutions: An International Comparison*. (Eds.) B. Hårsman and J. M. Quigley. Massachusetts and Dordrecht: Kluwer Academic Publishers, 31-62.
- Andersson, E. et al. (2007, June). Housing, Socio-Economic Security and Risks: A Qualitative Comparison of Household Attitudes in Finland and Sweden. *European Journal of Housing Policy*, 7 (2), 151-172.

Atterhög, M. (2005). Increased Competition in the Swedish Housing Market and Its Effect on Rents and Quality of Housing Services for Households. *Housing, Theory and Society*, 22 (1), 32-49.

Barlow, J. and Duncan, S. (1994). *Success and Failure in Housing Provision: European Systems Compared*. Oxford, New York and Tokyo: PERGAMON.

Bengtsson, B. (2004, July). *Swedish Housing Corporatism - A Case of Path Dependence?*. Cambridge: ENHR Conference - 'Housing: Growth and Regeneration'.

Davidson, A. (1999). Alternative Models of Social Housing: Tenure Patterns and Cost-Renting in New Zealand and Sweden. *Housing Studies*, 14 (4), 453-472.

Esping-Andersen, G. (1990). *The Three Worlds of Welfare Capitalism*. Cambridge: Polity Press.

Goldman, D. How Residential Rent Levels Are Decided in Sweden: New Rules. http://university.akelius.de/library/pdf/how_reside_goldman_da1104.pdf. Erişim: 12.12.2012.

Harloe, M. (1995). *The People's Home?: Social Rented Housing in Europe and America*. Oxford UK & Cambridge USA: Blackwell.

Headey, B. (1978). *Housing Policy in the Developed Economy: The United Kingdom, Sweden and the United States*. London: Croom Helm.

Hedin, K. et al. (2012). Neoliberalization of Housing in Sweden: Gentrification, Filtering, and Social Polarization. *Annals of the Association of American Geographers*, 102 (2), 443-463.

Hoekstra, J. (2010). *Divergence in European Welfare and Housing Systems*. Amsterdam: IOS Press.

Hüfner, F. and Lundsgaard, J. (2007). *The Swedish Housing Market: Better Allocation via Less Regulation*. OECD Economics Department Working Papers, No. 559, OECD Publishing.

Johansson, A. (1938, May). Social Housing Policy in Sweden. *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 197, 160-170.

Johnson, G. (2010). *Affordable Housing: Position Statements for Stockholm*. Stockholm County Council: Office of Regional Planning.

Kemeny, J. (1995). *From Public Housing to the Social Market: Rental Policy Strategies in Comparative Perspective*. London and New York: Routledge.

Lind, H. (2007). *The Municipal Housing Companies in Sweden: Current Situation and Future Prospects*. Rotterdam: ENHR International Conference: 'Sustainable Urban Areas'.

Lindbergh, L., Larsson, C-G. and Wilson, T. (2006, January). Financial Management in Public Housing Companies as Related to the Negotiating Process in Sweden. *Housing Studies*, 21 (1), 17-34.

Lindbom, A. (2001, October). Dismantling Swedish Housing Policy. *Governance: An International Journal of Policy and Administration*, 14 (4), 503-526.

Magnusson Turner, L. (2008). Social Housing and Market Residential Segregation: The Case of Municipal Housing Companies in Sweden. *Social Housing in Europe II: A Review of Policies and Outcomes*. (Eds.) K. Scanlon and C. Whitehead. London: The London School of Economics and Political Science, 225-239.

Magnusson, L. and Turner, B. (2008). Municipal Housing Companies in Sweden - Social by Default. *Housing, Theory and Society*, 25 (4), 275-296.

Marshall, G. (2005). *Sosyoloji Sözlüğü*. (çev. O. Akınhay ve D. Kömürçü). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

Milner, H. (1989). *Sweden: Social Democracy in Practice*. Oxford and New York: Oxford University Press.

Nesslein, T. S. (2003). Market versus Planning: An Assessment of the Swedish Housing Model in the Post-war Period. *Urban Studies*, 40 (7), 1259-1282.

Nilsson, J-E. (2007). Sweden: The Emergence of a National Urban Policy. *National Policy Responses to Urban Challenges in Europe*. (Eds.) L. Berg, E. Braun and J. Meer. London: Ashgate Publishing, 361-378.

Nordfeldt, M. and Larsson, O. S. (2011). *Local Welfare in Sweden: Housing, Employment and Child Care*. WILCO Publication, No.03.

Olsson, U. (1991, Spring). Planning in the Swedish Welfare State. *Studies in Political Economy*, 34, 147-171.

Regeringskansliet. History of the Swedish Tax System: From the Beginning of the 20th Century to the Great Tax Reform. <http://www.government.se/sb/d/9509/a/94915>. Erişim: 20.7.2013.

Standard & Poor's. (2006, December). *Swedish Rental Housing System Could Be Reformed Following EU Complaint*.

Statistics Sweden. Completed Dwellings in Newly Constructed Buildings by Tenure and Period. http://www.scb.se/Pages/SSD/SSD_TablePresentation___340508.aspx?layout=tableViewLayout1&rxid=2f2de672-fd33-4021-9b24-6598ac7d2fab. Erişim: 20.7.2013.

Strömberg, T. (1992). *The Politicization of the Housing Market: The Social Democrats and the Housing Question*. Creating Social Democracy: A Century of the Social Democratic Labor Party in Sweden. (Eds.) K. Misgeld, K. Molin, and K. Åmark. USA: Pennsylvania State University, 237-269.

Timonen, V. (2003). *Restructuring THE Welfare State: Globalization and Social Policy Reform in Finland and Sweden*. Cheltenham and Northampton: Edward Elgar Publishing.

Turner, B. (1996). Sweden. *Housing Policy in Europe*. (Ed.) P. Balchin. London and New York: Routledge, 99-112.

Turner, B. (1997). Municipal Housing Companies in Sweden: On or Off the Market?. *Housing Studies*, 12 (4), 477-488.

Turner, B. (1999). Social Housing Finance in Sweden. *Urban Studies*, 36 (4), 683-697.

Turner, B. (2007). Social Housing in Sweden. *Social Housing in Europe*. (Eds.) C. Whitehead and K. Scanlon. London: The London School of Economics and Political Science, 148-164.

Turner, B. and Whitehead, C. M. E. (2002). Reducing Housing Subsidy: Swedish Housing Policy in an International Context. *Urban Studies*, 39 (2), 201-217.

Tutin, C. (2008, October). *Social Housing: Another French Exception?*. Budapest: Central and East European Workshop on Social Housing.

UN-HABITAT. (2009). Housing in Sweden. Building Prosperity: Housing and Economic Development. <http://www.unhabitat.org/documents/HED/Case%20Study4.pdf>. Erişim: 30.12.2012.

Wendt, P. F. (1968). *Mesken Politikası: Çözüm Yolları*. (çev. S. Kodalbaş). Ankara: İmar ve İskân Bakanlığı Mesken Genel Müdürlüğü Sosyal Araştırma Dairesi.

Whitehead, C. M. E. (2003). Restructuring Social Housing Systems. *Housing and Social Change: East-West Perspectives*. (Eds.) R. Forrest and J. Lee. London and New York: Routledge, 46-68.

Dr. Hakan Olgun; Ankara'da doğdu. 2002 yılında Uludağ Üniversitesi Kamu Yönetimi Bölümü'nden mezun oldu. Doktorasını Gazi Üniversitesi Kamu Yönetimi'nde tamamladı. Doktora araştırmaları için bir süre Kanada'nın Queen's Üniversitesi'nde bulundu. Hâlen Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü'nde öğretim elemanıdır. Konut politikası, kent tarihi, politik ekoloji ve kent sosyolojisi gibi çalışma alanlarına ilgi duymaktadır.

Kent Meydanının Sosyo-Kültürel Arka Planı

*

The Socio-Cultural Background of City Squares

Hasan Taşçı

Öz

Her tarihi dönemde ve her toplumda farklı formlarda ortaya çıkan kentsel açık alanların son ve en güzel örneklerinden birisi kent meydanlarıdır. Bu konuda yapılan çalışmaların çoğu kent planlamacıları ve mimarlar tarafından yapılmış olup söz konusu çalışmalarda kent meydanıyla kullanıcıları arasındaki ilişki, bir kentsel form olan meydanın biçimi ve onu biçimlendiren öğeler bağlamında ele alınmıştır. Son zamanlarda bu kadar çok üzerinde durulan ve yerel siyasi kampanyaların baş aktörü olan meydan olgusuna bir de mekânın oluşturduğu sosyoloji, sosyolojinin ve kültürün oluşturduğu mekân perspektifinden bakma düşüncesi bu çalışmanın hareket noktası olmuştur.

Anahtar kelimeler: Şehir, Mekân, Kentsel Kamusal Açık Alan, Meydan

Abstract

City squares are last and one of the most important examples of urban open space which take place in different forms in every society and every historical period. Most of the studies on this subject was made by urban planners and architects, and deal with the issue in regard with the relationship between the city squares and their users, the shape of square as an urban form and other elements shapes the squares. The starting point of this thesis is the notion of looking at city square phenomenon from the perspective of sociology created by space and space created by sociology and culture.

Keywords: City, Space, Place, Urban Public Open Space, Square

Giriş

Toplumların hayat biçimlerini etkileyen düşünsel, coğrafi, kültürel, sosyolojik ve benzeri şartlar nelerdir ve bunların mekâna yansıyor onu biçimlendiren boyutları nasıldır? Pek tabiidir ki şehri ya da kentsel mekânı algılayabilmek için bu sorulara cevap aramak gerekmektedir. Şehirlerin, kentsel mekânların ve meydanların oluşumunun o şehirde veya mekânda yaşayanların dünya görüşleriyle, hayat tarzlarıyla doğrudan ilintili olduğu genel kabul gören bir yaklaşımdır.

Kentsel mekâna dair yapılan çalışmalarda mekânsal biçim, işlevlerden ayrı olarak ele alınırken, mekânı ortaya çıkaran toplumların düşünce yapıları, inanç sistemleri ile mekânın varlığı/yokluğu veya biçimi arasında doğrudan ilişki kuran çalışmalara çokça rastlanmamaktadır. Oysa insan dâhil olmak üzere her varlığı anlayabilmenin yolu ontolojik bir tahlille söz konusu olabilecektir.

Kentsel mekân, varlıksal (ontolojik) ve biçimsel (morfolojik) açıdan ele alındığında, doğrudan doğruya onu oluşturanların ve kullananların dinî, siyasî ve ideolojik bakış açılarının etkisi altında olduğu anlaşılacaktır. “Cemiyetlerin tarihî gelişimini, zaman perspektifi içinde ele alarak, onları belirli fikir kalıpları etrafında açıklayan sistematik düşünce tarzına tarih felsefesi” denmektedir (Türkdoğan, 1997: 323). Bu yaklaşıma benzer bir şekilde, şehrin ve ona ait mekânların, formların tarihî gelişiminin belirli toplumsal olgular ve fikir kalıpları arasında incelenerek yorumlanmasına ihtiyaç vardır. Tarihine, onu ortaya çıkaran kurucu güce ve tarih boyunca biçimlendiren sosyal yapılara dair bir felsefi kurgu olmadan şehri tam tanımlayabilmek ya da anlayabilmek mümkün görünmemektedir.

Batı toplumlarında bir kısıtlamaya tabi olmayan açık hayat tarzı birçok şeyde olduğu gibi kentsel mekâna da yansımış, onu biçimlendirmiştir. Batı dünyasında özel hayatın her yönüyle gizli kalması (mahremiyet), Doğu topluluklarında olduğu kadar, katı kurallara bağlı olmadığından, bu durum sosyal davranışlarda, sanatta ve kentsel mekânda kendisini ortaya çıkarmıştır. Doğu toplumlarında, özellikle de İslam toplumlarında inançlardan kaynaklanan mahremiyet anlayışı gereği özel hayatın gizli kalması

esas olduğundan, özel mekân olan evden başlayarak kentsel ortak mekânlara kadar her şey buna göre biçimlendirilmiştir.

Kent meydanları, özellikle Batı şehrinde, toplumların tarih boyunca taşıdıkları sosyal ve kültürel yaşam biçimlerinin mekâna yansıyan şekilleridir. Kent meydanıyla toplumun kültürü ve yaşam biçimi arasındaki ilişki sürekli bir etkileşim ve iletişim içinde sürüp giden karşılıklı ilişkidir. İlk olarak hangisinin ortaya çıktığı ve etken olduğu bir yana, öncelikli olarak değerlendirilmesi gerekli olanın bu iki grup olgunun birbirlerini sürekli etkileyip değişime uğratmalarındadır. Bu açıdan değerlendirilecek olursa meydan bir planlama sorunundan ve ögesinden çok, bir kent sosyolojisi ögesidir ve bu konudaki çalışmalar şehir planlılarından önce şehir sosyologlarının önceliği olmalıdır.

Bir Kamusal Alan Olarak Kent Meydanı

Kent meydanları yalın bir tanımlamanın dışında, birçok açıdan farklı anlamlar taşımaktadır. Bundan dolayıdır ki dilimiz “meydan” sözcüğünden türemiş çok sayıda sosyal içerikli edebi vecizeye sahiptir.

Sözlük anlamı olarak meydan: “alan, saha, yarışma, eğlence ve karşılaşma yeri, bulunulan yer ve çevresi, fırsat, imkân, vakit anlamlarına gelmektedir.” (TDK, 1998: 1551-1552). Ferit Devellioğlu'nun *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat'*ında ise meydan sözcüğü Arapça ve isim olarak tanımlanmış olup çoğulu “meyadin”dir (Devellioğlu, 2005: 683). Yine tam olarak buradaki anlamıyla spesifik bir kullanımı söz konusudur ki o da Mevlevî tekkelerinde semahane olarak da adlandırılan ve ayin yapılan yerdir. Yaygın kullanıma bağlı olarak bu sözcükten türemiş birçok deyim de kullanılmaktadır. Bunlardan bazıları; meydan açmak, meydan almak, meydan bulamamak, meydan dayağına çekmek, meydan okumak, meydan vermemek, meydana atılmak, meydana çıkarmak, meydana çıkmak, meydana gelmek, meydanı boş bulmak vb. olarak sıralanabilir.

Rob Krier, insanoğlunun kentsel alanı kullanmaya başlamasının ilk örneğinin büyük ihtimalle meydanlar olduğunu belirtmektedir. Krier, ilk meydanların yaşam alanlarının bir açık alanın etrafında gruplaşması ile

oluşmaya başladığını, bu yerleşim şekli içeride kalan alanın kontrolünü sağlamış olup aynı zamanda dışarıdan gelebilecek saldırıya maruz kalabilecek dışsal alanı küçülterek hazır bir savunma oluşturduğunu, bu şekilde oluşturulan iç avlu (courtyard) sıklıkla sembolik bir anlam ihtiva ettiğini ve bu yüzden de kutsal mekânların (agora, forum, manastır, camii) inşası için tercih edildiğini ve böyle bir meydanın (courtyard, iç avlu) etrafına evlerin yapılmasının keşfedilmesi ile bu yerleşim şeklinin gelecek için bir model haline getirildiğini belirtmektedir (Krier, 1979: 17). Turgut Cansever'e göre de, toplumun ortak münasebetlerinin geliştiği yer olan meydanlar toplumlar ve şehirler kadar eskidir (Cansever, 1994: 136).

Kentsel bütünlük içerisinde en önemli öge konumunda olan meydan bazı araştırmacılar tarafından kamusal açık alanın tek temsilcisi olarak görülmüştür. 2005 yılında İstanbul'da yapılan Dünya Mimarlık Kongresi'nde bir sunum yapan doktora öğrencisi Aline Sampaio de Mello Guimaraes kamusal alanları sayarken, bilinen kamusal alan modellerinin en önemlilerinin "İspanyol *plazas mayores*, İtalyan *piazze*, Fransız *places royales*, İngiliz *meydanlar ve parklar* modelleri ile geleneksel Yunan agora ve Roma *forumları*" olduğunu belirtmiştir (Guimaraes, 2009: 250).

Her kentsel form onu ortaya çıkaran sosyolojik, kültürel ve diğer faktörlerin biçimlendirmesiyle oluşmakta olduğu gibi meydan da bulunduğu yere göre bu etkiler altında oluşur. Batı şehrinin en önemli uygulamalarından olan meydanlar da bu faktörlerin bir sonucu olarak ortaya çıkan kamusal alandır. Dolayısıyla "meydan" kendisini ortaya çıkaran hayat şeklini ya da siyasal talebi yansıtmaktadır. Batı düşünce sisteminde meydanı ortaya çıkaran etkilerden biri de çok erken çağlarda başlayan demokrasi talebidir. Sennett'e göre Aristoteles; bir hisarın oligarşiye ve tek adam yönetimine, düz zeminin ise demokrasiye uygun düştüğünü belirtmektedir (Sennett, 2008: 31). Moughtin'in, İtalyan meydanlarıyla ilgili; "İtalya'daki muhteşem meydanların çokluğu, İtalyan kültürünün karakteristiğini, dış mekân yaşayışını ve iklimsel koşulları açıklayabilir" (Moughtin, 1995: 88) şeklindeki ifadesi bunu anlatmaktadır.

İnsanların algı ve duyarlılık sorumluluğuna göre biçimlenen kentsel açık alanlardan biri olan meydanlar kendisini etkileyen sosyal olayları izlerler (Salingaros, 2005: 42). Meydanı da diğer kentsel formlar gibi salt bir “nesne” olarak ele almak yeterli olmaz. Bachelard’ın “ev” ile ilgili; “bir fenomenolog, bir psikanalist ve de bir psikolog için söz konusu olan, evleri betimlemek, resimsi yanlarının ayrıntılarını vermek ve konforlu olmalarının nedenlerini çözümlenmek değildir. Tam tersine betimleme sorunlarını (bu betimleme ister nesnel ister öznel olsun yani ister olguları, ister izlenimleri dile getirsin) aşmak, ilk işlev olan oturma işlevinin doğuşuyla ortaya gelen, her hangi bir biçimde, bu işlevin benimsendiğini ortaya koyan ilk erdemlere ulaşmak gerekir” (Bachelard, 2008: 38) şeklindeki önerisini meydan için de söylemek mümkün ve gereklidir. Bunun içindir ki, meydanı ortaya çıkaran sosyal, ticarî kültürel ve hatta Rönesans’la birlikte askerî olguları irdelemek gerekmektedir. Sözcük anlamı dışında “kent meydanı” dendiğinde bizim kültürümüzde ve meydanlarının şehir imgesinin vazgeçilmez bir parçası olduğu, Batı’da ne anlaşıldığını bilmek önemlidir. Türkiye’de, büyük açık alanlardan, yolların kesiştiği kavşaklara kadar birçok alana “meydan” denilmektedir. Oysa Batı’da “square” ve “space” olarak bir ayrım söz konusudur ve birincisi çalışmamızın konusu olan meydanı, diğeri ise açık alanları ya da mekânı tanımlamaktadır.

Meydanlar aynı zamanda ilginin toplandığı durağan noktalar olup şehri karakterize eden elemanlardan biridir (Demirci, 2001: 4). Batı şehirlerinde en belirgin özelliklerden biri şehirler için oluşturulmuş olan turistik haritalarda meydanların (piazza) önemle vurgulanan ve dikkat çekici ikonlarla gösterilerek gezilmesi gereken yerler olduğuna vurgu yapılmış olmasıdır. Söz konusu bu mekânlarda hayat tüm yönleriyle yaşanmakta, meydanlar imaj açısından olduğu kadar işlevsel olarak da değerlendirilmektedirler. Diğer taraftan meydanlar toplumun yaşam biçimini, kültürünü, ticarî alışkanlıklarını ve geleneklerini birbirlerine aktardığı mekânlardır. Kılıçbay, meydanla kenti özdeşleştirerek, “kent belki de, bir başka açıdan meydan demektir” diye tanımlamaktadır (Kılıçbay, 1993: 29).

İnsanların kullandığı ilk kamusal mekânlardan biri olan meydanlar, tarihsel süreçte üstlendikleri farklı işlevlerle kentsel yaşamın önemli bir parçası olmuştur. Meydanlar kentsel dokuda odak noktalarını tanımlar ve toplanma işlevini içerir. Bu nedenle, meydanlar şehirde sürekli yaşayan nüfusun ve şehri geçici bir süre için ziyaret eden kişilerin birbirleriyle ve paylaştıkları şehir ile ilişki kurmasını sağlar ve tüm şehir hinterlandına eşit kullanım olanağı sunarak çeşitli etkinlikler için ortak bir platform oluştururlar. Yani meydan bireyler arasında var olan ilişkiyi güçlendirmek veya yeni kentsel ilişkiler kurmak için kentin oluşturduğu kendine özgü bir iletişim alanıdır.

Bireyler arasındaki bu iletişim kanalı, değişen ekonomik hayat ve tüketim ilişkileri (şehirleri ortaya çıkaran üretim ilişkileriyle bugün değişen tüketim ilişkileridir) sayesinde nazari olarak işlevsizleşmeye ve yeni ilişkilerin örgütü olan kapitalizmin mekânsal örgütlenmesi içinde yer almamaya başlamıştır. Söz konusu bu ilişkiler düzleminde mekân sadece sermayenin daha hızlı dolaşımını sağlayacak altyapısal bir karaktere sahip olduğundan dolayı, işlevsel olarak bu amaçtan uzak olan meydanlar bu düzlemin dışında kalmaya başlamışlardır.

Temelde Batı şehrinin bir uygulaması olan meydanda, imaj en önemli öğelerden biridir. Batılı hayat tarzında fonksiyondan önce yer edinen imaj kentsel mekâna da yansımış ve onu biçimlendirmiştir. En çok meydanlarda gördüğümüz bu özellik, işlevselden imaja ve sonra Rönesansla birlikte yeniden işlevsel olana doğru bir evrilme süreci geçirmiş ve bugün işlevin yanında imaj olarak da kent kimliğine önemli katkı yapar hale gelmiştir. Moughtin; “canlılık açısından bir meydandaki aktiviteler ve bundan dolayı da görsel çekim önemlidir” diyerek imaj unsuruna dikkat çekmiştir (Moughtin, 1995: 87). Moughtin’in tarifindeki önemli bir konu da aktivitenin yani işlevin imaja bağlı olduğudur.

Batı şehrinde meydanı ortaya çıkaran önemli unsurlardan biri de “yurttaşın” vaktini geçirmek için bir yere ihtiyaç duymasıdır. Eski Yunan’da yurttaş olmanın gereklerinden biri de çok sayıda köleye sahip olmaktır. Üretim sürecinin tamamında köleleri kullanan Site Devleti yurttaş,

Weber'in belirttiği gibi zamanının çoğunu pazarda ya da spor alanında geçirmekteydi (Weber, 2000: 265). Bu ve benzeri biçimlerde zaman geçirmek için ortaya çıkarılan kentsel mekân ise Eski Yunan'da agora, Eski Roma'da forum ve daha sonraki dönemlerde çeşitli biçimlerde ortaya çıkan kent meydanlarıdır.

Günümüzün gelişen kent yapısı içinde artan yoğunluklar ve karmaşık kent yaşamı kentsel açık mekânlara olan ihtiyacı artırmıştır. Bunun neticesinde ise taşıt trafiğine ve otoparklara yer açmak için zemin seviyesinin altında veya üstünde, işlevsiz alanlar oluşturulmaktadır. Bu durum meydanların mekânsal özelliklerini ve kent için imaj oluşturma işlevini kaybetmesine ve geçiş için zorunlu olarak kullanılan alanlara dönüşmelerine sebep olmaktadır.

İslam ve Batı Şehir Geleneğinde Meydan

Hiçbir medeniyetin kentsel uygulamaları o medeniyetin genel hayat algısı ve dünya tasavvurundan ayrı düşünülemez. İslam geleneğinde "şehir" ve "meydan" kavramlarını irdelerken İslam medeniyetinin temel algısını, nasıl bir dünya tasavvur ettiğini ve şehre bakışını mercek altına almak, incelemek ve değerlendirmek gerekmektedir.

Braudel, İslam medeniyetinin temelini harekete dayandırmaktadır. Bu hareket, İslam Peygamberi Hz. Muhammed döneminde M.S 622 senesinde Mekke'den daha sonra ismi Medine olarak değişecek olan Yesrib'e yapılan büyük Hicret ile başlamış ve tarih boyunca hep devam etmiştir. Hatta bu büyük göç öncesinde Habeşistan'a da bir göç olmuş ama bu kalıcı olmamış, gidenler bir müddet sonra Mekke'ye geri dönmüşlerdir.¹ İslamî takvimin de başlangıç noktası sayılan bu büyük Hicret, Müslüman dünya için

---

¹ Muhammed Hamidullah Habeşistan'a göçü anlatırken, "609 yılında Muhammed A.S.S. İslamı anlatıp yaymak üzere "ilahi tebliği" almaya başladığını ilan etmişti. Beş yıl sonra kendi hemşehrilerinin dinî sebeplerle gösterdiği işkence ve eziyetler o derece tahammül edilemez hale geldi ki kendisine inanan sahabilere, doğup büyüdükleri memleketi terk edip Habeşistan'a gidip sığınmalarını teklif etti." (Hamidullah, 1991: 294-295). Ayrıca Mertin Lings, bunu; "Bu, İslam'da ilk göç (hicret) idi." şeklinde açıklamıştır. (Lings, 1994: 119) Bu duruma göre ilk Hicret'in MS. 614 senesinde yapıldığı söylenebilir.

hareket halinde olmanın gerekliliğine dair bir işaret ve bir algı olmuştur. Ticaret, fetih ve tebliğ amaçlı askerî seferlerin çok önemli olduğu İslam medeniyet geleneğinde bu iki gerekçe halkları, en azından öncü kuvvetleri, sürekli bir devinim halinde tutmuş ve Atlas Okyanusu'ndan Çin'e kadar geniş bir alanda sürekli bir hareketlilik sağlanmıştır.

Braudel, "Yollar onun (İslam Medeniyeti) zenginliği, varlık nedeni, uygarlığıdır. Yüzyıllar boyunca yolların sayesinde egemen bir konumda kalacaktır." diyerek, gerek ticaret amaçlı ve gerekse yeni fetihler için sürekli bir devinimden bahsetmekte ve şöyle tanımlamaktadır: "Demek ki İslamiyet en mükemmelinden bir hareket uygarlığıdır. Bu da uzaklara yapılan gemi yolculukları ve çok yönlü bir kervan dolaşımını gerektirmektedir." (Braudel, 2006: 97) Kervanlar bu dolaşımın ve ticaret ağının esas unsurlarıdır. Gerek Kur'an ve gerekse Hadis'lerde ticarete dair teşvik edici hususlar nedeniyle İslam ticaret kervan ve gemileri sürekli bir dolaşım halinde olmuş ve büyük zenginlikler elde etmişlerdir. Ticarî hayat kervanlara dayandığı için şehirlerdeki en kalıcı yapılar, bugün bile hayranlık uyandıracak kadar muazzam bir halde olan kervansaraylar olmuşlardır.

İslam şehirlerinde kervansaraylar ana ticaret yolu üzerinde ve şehrin hemen kenarında kurulmakta, şehrin merkezi olan ulu cami ile irtibatı ise İslam şehir geleneğinin önemli öğelerinden biri olan sokaklar sağlamaktadır. İslam şehir geleneğinde en önemli unsur şüphesiz merkezdeki ulu camidir. Braudel bu durumu şöyle açıklar: "Sanki kalp oymuş gibi, her şey oraya gider, her şey oradan çıkar. Ulu caminin yakınlarında çarşı, yeni dükkânlara tahsis edilmiş sokaklarıyla ve hanlarıyla tüccar mahallesi vardır. Mal deposu olan bu hanların yanında hamamlar yer almaktadır. Zanaatkârlar ulu cami merkez olmak üzere, daireler halinde yerleşmişlerdir." Sokaklar ise şehrin kalbi olan ulu cami ve çevresine kan taşıyan atardamarlara benzetilirler. "Meddahlar, ozanlar, yılan oynatıcıları, soytarlar, hacamatçılar, şarlatan hekimler, berberler, yani hukukçuların ve ahlakçıların kuşkuyla baktıkları bütün meslekler burada buluşmaktadır." (Braudel, 2006: 101).

Ulu cami ve sokakların dışında İslam şehrinde en önemli yerlerden biri de, ticaretin kalbi konumundaki çarşıdır. “Çarşı: Kentin gün boyu en hareketli alışveriş merkezidir. Uzun bir ana cadde ve buna açılan sokaklardan oluşur. Bu çarşılar alışveriş yapanların rahatı ve iş sahipleri için iş yerlerinin korunmasındaki kolaylık göz önüne alınarak olanaklar el verdikçe üstü kapalı yapılmaktadır. Kentte üretilen her türlü mal ve hizmet ve bunların erbabı burada yer alır. Ana caddeye açılan yan sokaklardan her biri ayrı iş kolunda mal ve hizmet üreten esnaf örgütlerine ayrılmıştır. Özetle söylenecek olursa bedesten büyük tüccarın bulunduğu ve transit ticarete konu olan malların alınıp satıldığı kapalı alışveriş yeridir. Kentte ülke ve uluslararası pazar için üretim yapan sanat dallarının bedestene çok yakın olması, üretenle pazarlayan arasındaki ilişkinin sağlıklı gelişmesini ve kolaylığını ön görmektedir. Bu, Osmanlı kentlerinin en önemli çarşısı, pazar düzenidir.” (Doğru, 1995: 118). Öyle ki çarşı kentin gerçek merkezidir ve “Osmanlı şehrinde toplumsal kitlenin tümünün kamusal yaşamının geçtiği yerdir.” (Cerasi, 1999: 115). Bu durum Osmanlı öncesi İslam topluluklarında da böyledir. İslam’ın iki büyük kaynağı Kur’an ve Hadislerde ticaretin övülmesinden ve teşvik edilmesinden dolayı çarşı çok önemli konuma gelmiştir. Başta *Binbir Gece Masalları*, *Tutiname*, *Kelile ve Dimne* olmak üzere birçok doğu klasiğinde, çarşının kendi içinde özel bir örgütlenme yapısına sahip olan önemli bir kamusal mekân olduğu görülmektedir. “Çarşı bir üretim ve ekonomik değer strüktüründen daha fazlasını ifade eder. O aynı zamanda esnafın başkahramanı olduğu kent kültürü bağlamında özel bir sentez potasında kültürel ifadesini bulan tutarlı bir bütündür.” (Cerasi, 1995: 117). Nazif Gürdoğan da İslam şehrinde ve ticarî hayatında çarşının önemine değinirken konuyu, “kutlu şehirlerden yola çıkan inanç ve ümit kervanı, yolunun geçtiği yerlerden yeni katılımlarla, dünyayı cami ve çarşılarla donatmaya devam etmektedir. Onlar, gönüllülikle birlikte, çarşıların fethine, şehirlerin fethinden çok daha fazla önem verdikleri için gittikleri her ülkede dostlukla karşılaşmışlardır. Cami ve çarşının yolunu birbirinden aşılmaz sınırlarla ayıran bir toplum, girişimci aklı zenginleştiremez” şeklinde izah etmektedir (Gürdoğan, 2008: 30).

Braudel son olarak İslam şehirlerinin önemini şöyle açıklar: “İslam kentinin önemi, İslam uygarlığının özüne bağlıdır. Kentler, yollar, gemiler, kervanlar, hac ziyaretleri, hepsi birden tek bir olguyu meydana getirmektedir. Bunlar Louis Massignon’un sözünü ettiği Müslüman hayatının güç hatlarıdır. Bunlar hareket demetleridir.” (Braudel, 2006: 102).

İslam medeniyet olarak sürekli hareketi, bu hareket noktaları arasında ise şehirleri öngörmüştür. Müslüman takviminin başlangıcı olan Hicret’le birlikte bir yaşam biçimi haline gelen bu hareket yüzyıllar boyunca hep devam etmiştir. Bu şehrin temel karakteristiklerinden biri, Roma hukukunda olduğu gibi kaskatı kurallarla belirlenmemiş ve gevşek dokulu olmasıdır (Armağan, 1999: 541). Batı şehrinde kamusal alanı ortaya çıkartan talepler İslam şehrinde olmadığı için, “İslam şehrinin Batı şehirleri gibi kurumsallaşmış olmayan bir cemaat iktidar mücadelesine dayalı dinamizmi” (Armağan, 1999: 542) kentsel mekâna yansımış ve onu biçimlendirmiştir. Cemaat anlayışı Müslüman hayat algısında çok önemli bir yer tutmaktadır. Sadettin Ökten’e göre “İslam medeniyet tasavvurunda şehir, cemaat demektir. Şehirden gaye cemaatin erdemli bir hayat yaşamasıdır.” (Ökten, 2011: 12). Alelade bir kalabalıktan farklı olan cemaatte en önemli husus sürekli bir arada bulunma veya belirli aralıklarla bir araya gelme durumudur. Cemaati oluşturan ya da bir araya getiren mekânlar da bu amaca uygun olarak gelişmiştir. Bunların en başında cami gelmektedir. Kent meydanı bu amacı sağlamaktan uzak, kalabalıkları bir araya getirebilen ama cemaat oluşturmaktan uzak, bir kentsel formdur.

Bunun yanında özellikle Rönesans meydanları için öngörülen halkın yönetenler tarafından denetlenmesi fikrinin mekânsal tezahürü İslam şehir geleneğinde yer almamaktadır. İslam şehri, ne iktidarın istediği türden düzenli, güvenli ve kendi denetimindeki bir kent modelinin ne de mekânsal bir model geliştirmemiş görünse bile bir cemaat idealinin sonucudur. Taraflar arasında karşılıklı bir kurumlaşmanın olmaması nedeniyle, ortaya çıkan sonuç daha çok kurumsallaşmamış bir uzlaşmaya bağlı görülmektedir (Armağan, 1999: 542). Oysa Batı şehrinde kamusal alanın deva-

mını sağlayan en önemli unsur burjuva ile iktidar arasındaki güç paylaşımı ve iktidar bölüşümüdür.

Öte yandan İslam'ın bireye ve mahremiyete verdiği önemin mekâna yansımaları olan İslam şehrinin sosyolojik olarak dayanakları tahlil edilip ortaya konmadan da, Batı şehir kodlarıyla evrensel bir şehir sosyolojisi oluşturmak mümkün değildir. Braudel'in tespitinde yer alan öğelerden biri olan kentler mübadelenin esas unsuru konumundadır. Devasa kentler kurulmaktadır ve bunlar hareketi sürüklemektedirler. İslam şehri, Aristo metafiziğinin statik varlık telakkisinin aksine, hareket halinde bir uygarlığın yansımasıdır, bizatihi şehrin kendisi de hareket halindedir.

İslam medeniyet algısı ile meydanın karakteristik özelliklerini üst üste koyup resim tamamlanacak olursa, İslam şehrinde meydanın neden olmadığı, ya da neden önemsenmediğinin temel gerekçesi de ortaya çıkmış olacaktır. Buna karşılık sokağın göreceli olarak neden önem arz ettiği de anlaşılmış olacaktır. Çünkü Braudel'in de tespitiyle İslam medeniyeti sürekli bir hareketi öngörürken, "meydan" buna karşıt olarak bir yavaşlamayı, yerleşik hayatı ve durağanlığı ifade etmektedir.

Aşağıdaki tabloda iki düşünce sistemi arasında kamusal alan form farklılıkları ve bunları ortaya çıkaran düşünsel yapıya yer verilmiştir.

Tablo 1: Batı ve İslam şehrinde kamusal alan formunun dayanakları.

Uygarlık Anlayışı ve Kentsel Mekân		
Uygulama Alanı	Düşünce Sistemi	Öne Çıkan Kamusal Alan
Batı	Aristo (Doğal Yer Düşüncesi)- Atalet	Kent Meydanı
İslam	Gazali (Hareket Felsefesi)-Sürekli Devinim	Sokak

Aristo'ya göre madde biçimsiz ve hareketsizdir, onu harekete geçirip biçimini veren formdur. Form ise tek başına boştur, onun içini dolduran maddedir. Varlık bu ikisinin birleşmesinin ürünü olup görüntüler dünyasında her şey form kazanmış bir maddedir. Form, şekil, biçim demektir. Ancak Arsitotales'in dilinde formun, bizim biçim anlayışımızı aşan bir anlamı vardır. O, varlıkların yalnızca biçimini belirlemekle kalamayan, aynı zamanda maddeye hareket yetisini veren madde dışı (tinsel) ve etkin bir öğedir. Aristotales bir bakıma form ile Platon'un ideası'na benzer bir

şeyi anlatmak ister. Ancak idea'dan farklı olarak form, tek başına var olmaz; mutlaka bir madde ile birlikte bulunur. İkisinden biri eksik ise, varlık yoktur (Şenel, 1996: 165). Aristo felsefesi ile İslam düşünce sistemi arasındaki farklılık en bariz şekilde şu iki örnekte görülebilir: Aristoteles'e göre hareket kuvveden fiile geçiş, varlık haline geliştir (Aristoteles, 1997: 95). Oysa İslam düşünce sisteminin kurucularından Kindi'ye göre; "Cismin var oluşu hiç bir şekilde hareketten önce değildir. Önce cisim vardı, hareket yoktu denilecek olursa bu imkânsız bir çelişki olur. Çünkü cisim, yoktan varlığa geçiş demekse, bu hareketten önce olamaz. "Cisim sürekli bir sükûnet halindeydi, hareket sonradan başladı (Aristoteles'in görüşü bu yöndedir), çünkü cisim hareket imkânına sahip bulunuyordu. Böylece ezeli olan âlem bilfiil sükûn halinden bilfiil harekete dönüşmüştür" tarzındaki iddia da Kindi'ye göre doğru değildir. Çünkü ezeli olanda dönüşme olmaz. Böyle bir düşünce; "dönüşen dönüşmeyendir" anlamına geleceğinden imkânsız bir çelişkidir. Öyleyse âlemin sürekli sükûn halinde bulunması ve sonradan bilfiil harekete geçmiş olması mümkün değildir. Dolayısıyla cisimde hareket öteden beri vardır ve cisim asla hareketten önce değildir. Bu nedenle Kindi şöyle demektedir: "Hareket varsa zorunlu olarak cisim vardır, cisim varsa zorunlu olarak hareket vardır." (Şulul, 2003: 81).

Gazali'ye göre sefer iki çeşittir. Biri bâtinî sefer, diğeri de zahiri seferdir. Bâtinî sefer, yer ve gök âlemine, Allah'ın acayip sun'una (yapış, yapma, Bkz. Develioğlu, s. 964.) ve takva konaklarına sefer yapmaktır. Allah adamlarının seferi budur. Bu seferi yapamayanlar zahirî sefere çıkmalı bedeniyle her yere intikal etmelidir. Çünkü her gittiği yerden bir ibret alır, bir türlü fayda kazanır. Gazali'ye göre zahirî sefer beş türdür. Bunlardan birincisi ilim öğrenmek ve gezip dolaşarak yeryüzünün sırlarını keşfetmek için yapılan seferdir. İkinci sefer, ibadet için yapılan seferdir ki İslam dünyası için hac buna en güzel örnektir. Üçüncü sefer, dinine zararı dokunan şeylerden uzaklaşmak için yapılandır. Dördüncüsü ticaret için yapılan sefer, beşincisi ise seyretmek ve ferahlamak için yapılandır (İmam-ı Gazali, 332-335). Ayrıca Gazali'nin yer vermediği ama İslam tarihi açısından çok

önemli bir sefer türü de, askerî seferlerdir ki, Braudel “İslam hareket uygarlığıdır” derken dayandığı hareket çeşitlerinden biri de budur. Batı’da ise 20. Yüzyılın başında ortaya çıkan fütürizm ile birlikte hareketli şehir veya hareket şehri de gündeme gelmeye başlamıştır. 20 Şubat 1909 tarihinde Paris’te Figaro’nun ilk sayfasında fütürizm manifestosu yer almıştır (Ragon, 2010: 316). Büyük Türk düşünürü ve bilim adamı İbn Sina, “sınırlanmamış bir doğa” olarak tanımladığı hareketi, “Her hareket bir zamandır.” diyerek de hareketin mekân ve zaman boyutlarına değinmiştir. Hareketin durağanlığın karşılığı olduğunu söyleyen İbn Sina, “Hareket özelliğinin olması sözümüzün anlamı, hareketin ilgili olduğu şeyin var olmasıdır ki; bu da, örneğin onun mekânda ve zamanda olmasıdır.” demektedir (İbn Sina, 2009: 165-194). İbn Rüşd’in “Aristocu statik varlık telakkisi”ni eleştiren Turgut Cansever ise bu konuda şunları söylemektedir: “İbn Rüşd’un Aristocu statik varlık telakkisine, çağdaşı Muhyiddin İbnü’l Arabî, Füsûsü’l Hikem adlı eserinin 12. Faslı’nda, “Şuayb Kelimesindeki Kalbi Hikmetin Aslı” başlığı altında, varlığın sürekli oluşum niteliğini ortaya koyarak karşı çıkar. İslamî ve tasavvuf düşünce tarihinde varlığın dinamik yapısını belirleme hususunu özel bir önem vererek ele alır.” (Cansever, 2010: 173).

Andre Raymond, Osmanlı dönemi Arap kentlerinin mekânsal özelliklerini sayarken ayrıntılı olarak cami, çarşı, bedesten, kervansaray gibi bütün birimleri ayrıntılı bir şekilde belirtmiş ancak münhasıran bir meydan veya açık alandan bahsetmemiştir (Raymond, 1995: 124-127).

Bununla birlikte İslam şehirlerini inceleyen bilim adamları kimi eserlerinde de İslam şehirinde meydanın olduğunu dile getirmişlerdir. Cahit Baltacı, İslam şehirinde mekânın planlamasını tanımlarken ilk olarak şehrin ortasında cami ve meydan olduğuna vurgu yapmaktadır (Baltacı, 1996: 82). Ancak, Baltacı aynı tebliğin devamında Müslümanların kurduğu ilk şehirlerden Basra’yı tanımlarken “ortada kamıştan bir cami, 60 zira genişliğinde ana cadde, ikinci derecede caddeler” şeklinde kentsel mekânları sıralamakta ancak bir meydanın varlığından bahsetmemektedir. Devamında ise Kûfe ve Fustat şehirleri için de bir meydan olgusundan bahse-

dilmemektedir. Bu durum bir kentsel mekân olarak meydanın tam olarak tanımlamadığını, camilerin veya külliyelerin dış avlusunun dışındaki açık alanın zaman zaman meydan olarak tanımlandığını göstermektedir. Anlaşıyor ki, İslam şehrinin en önemli formlarından olan sokak zaman zaman çarşıya zaman zaman da şişmeler yaparak küçük mahalle meydanlarına dönüşmektedir (Gencel, 2002: 23).

Batı kent meydanının tamamlayıcı ve vazgeçilmez unsurlarından biri de, heykellerdir. Meydan içerisindeki estetik öğelerin en önemlisi olan heykel konusu İslam inanç sisteminde bir tartışma konusu olmuştur. Bu durum İslam kent meydanının Batı formlarında gelişmesinin önündeki engellerden biri olarak görülebilir. Oysa bu mesele İslam âlimleri arasında da tartışılmış ve daha çok canlı varlıkların heykellerinin olamayacağı, diğer tür heykellerin ise olabileceği yönünde kanaatler oluşmuştur. Bu konuda İbn Haldun; “Büyük şehirlerin ve yüksek heykellerin ancak büyük devletler tarafından vücuda getirilebileceğine dair” fasılda, şehirlerde heykellerin yapılmasından bahsetmektedir (İbn Haldun, Cilt II, 1997: 227). Aynı konuda bir başka büyük İslam düşünürü Muhyiddin İbn Arabî ise; “Ruh sahibi olan bir varlığın resmini yapmaktan sakın. Kuşkusuz bu iş insanların gözünde önemsiz, basit bir iştir, oysaki Allah katında bu, çok önemli ve çok büyük bir iştir. Ressamlar /heykeltraşlar (el-musavvirûn) kıyamet gününde en şiddetli azaba çarptırılacak insanlardır. Kıyamet günü ressam ve heykeltraşa, “*Yarattığın şeyi haydi dirilt ya da ona can ver.*” denilir. Oysa o onu ne diriltebilir ne de can verebilir” diyerek İslam düşünce sisteminde heykel ve resme karşı bakışın ne olduğuna açıklık kazandırılmıştır (Muhyiddin İbn Arabî, 2009: 57).

Batı şehrinde meydan, yaşamın her alanında bulunan ve kentsel hayatın olmazsa olmaz unsurlarından biridir. Sezai Karakoç’un Masal adlı şiirinde, “en büyük Batı kentinin en büyük meydanında durdu ve tanrıya yakardı önce” dizelerinde betimlediği durumda olduğu gibi Batı şehrinde bir şeyin en üst perdeden dile getirilebileceği yer şehrin meydanıdır. Hayatın gündelik olarak yaşandığı yerler olan meydanlarda görsellikle birlik-

te bireysel ve sosyal ihtiyaçların da karşılanabileceği düzenlemeler yapılmıştır.

Ancak Batı-dışı şehirlerde meydan bu kadar baskın öge konumunda değildir. Binbir gece masallarında ise doğu şehri, daha özeldir ise İslam şehrinin en önemli yaşamsal bölgesinin çarşı olduğuna defalarca vurgu yapılmaktadır. Gerek sağladıkları görsellik ve gerekse işlevleri açısından şehrin önemli unsurlarından biri olmakla birlikte bütün kentsel yaşamın planlanmasının odağı konumunda değildirler. Şüphesiz ki bunun salt birer biçimsel planlamadan daha fazla gerekçeleri söz konusudur. Bir mukayese açısından Türk-İslam ve Batı şehrinde önemli kentsel öğelerin oluşmasının sosyo-kültürel arka planı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 2: Birer Kentsel Form Olarak Meydan ve Sokak Farklılaşmasının Arka Planları

Uygulama Alanı	Hayat Tarzı	Düşünce Sistemi	Öncelik	Önemli Kamusal Alan
Batı Şehri	Açık hayat tarzı, Epikürizm²	Aristo'nun (Doğal Yer) düşüncesi Atalet	İmaj	Kent meydanı
İslam Şehri	Özel hayatın gizliliği (Mahremiyet)	İslamî Düşünce Tarzı (Hareket Felsefesi)	İşlev	Sokak

Aristo felsefesinin savunucularından İbn Rüşd'e göre mekân, hareketin kendisinde başladığı ve son bulduğu yerdir. İbn Rüşd hareket ile olan ilişkisi bağlamında iki tür mekândan söz eder. Hareketin başladığı mekân ve hareketin kendisine doğru yöneldiği mekân (Sarioğlu, 2006: 67). Buna göre mekânın kendisi durağan, sınırlandırdığı cisimler ise onun izin verdiği ölçüde hareket kabiliyetine sahiptirler.

İslam felsefesinde ise mekân bizatihi hareketin unsurudur. Her mekân, geçerken uğranılan ve bir müddet kullanılıp sonra da zorunlu olarak terk edilen yerdir. Bundan dolayıdır ki mekânda dışa açıklık söz konusudur.

² Epikürizm: İlkçağ Yunan felsefesinde Epikuros'un düşüncelerinden yola çıkılarak geliştirilen etik ağırlıklı felsefi öğretiler bütününe verilen ad. En kapsamlı ifadesini Kireneli Aristippos'da bulan "hazcı" öğretilerdir. Hazza yönelik bir yaşamı kendilerine erek edinmiş kişilerin yaşam felsefelerine gönderme yapmak için kullanılmaya başlanmıştır (Güçlü, Uzun, Uzun, Yolsal, 2002: 473).

Hareketin ortaya çıkardığı bir yer olan mekânın kendisi de bizatihi hareketlidir.³

Diğer bir algı ve inanç farklılığı da mekânın geçiciliği ve kalıcılığına dair olandır. İslam düşünce ve inanç sisteminde, başta dünya olmak üzere algıladığımız âlem yok olacak ve hayat bir başka âlemde, bir başka boyutta devam edecektir. Yani mekânın bizzat kendisi kalıcı değildir. Batı düşünce sisteminde ise ölüm sonrasında oluşacak ebedî hayat burada devam edecektir. Hobbess bu inancı şu şekilde betimlemektedir: “Tanrı’nın cenneti, Mesih’in geri dönüşünde, Tanrı’nın insanlarına gökten gelecek, insanlar yeryüzünden ona gitmeyecektir.” (Hobbess, 2007: 312). Batı algısındaki kıyamet (dünyanın sona ermesi) tasavvuru bu yönde olduğu için, kıyamet sonrası dünyayı yeniden mamur hale getirebilmek için çeşitli senaryolar üretilmektedir.

Türk-İslam ve Batı şehir düşünce algısında en önemli unsurlardan biri de, Müslümanın düşünce dünyasındaki tecelli anlayışının Batı düşünce algısında yer ediyor olmamasıdır. Hayatın her yönünü olduğu gibi şehri ve kentsel mekânı da planlama iddiasındaki Batı medeniyet algısı buna uygun olarak şehrin ve içinde yer alan diğer alanların sınırlarını da çizmiş ve gelişime kapatmıştır. Sokak, meydan ve şehrin kendisinin nerede başlayıp nerede bittiği bellidir ve bu değiştirilemez bir durumdur. Oysa Müslümanın inancından kaynaklanan ve hayatına hâkim olan düşünceye göre, hayat sürekli bir tecelliye açıktır ve her an yeni bir oluşum söz konusudur. Bu anlayışa göre yapılacak her mekânda bir eksiklik söz konusu olacaktır ve hiçbir zaman eksiksiz mekân yapmak mümkün olmayacaktır.⁴

³ Mekânın hareketliliği konusunda en çarpıcı örnek Kur’an-ı Kerim’de dağların hareketiyle ilgili olarak verilmiştir. “Bir de dağları görür, onları hareketsiz sanırsın. Hâlbuki onlar, bulutların geçtiği gibi geçerler. (Bu), her şeyi sapaşağlam yapan Allah’ın sanatıdır. Şüphesiz ki o yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır.” (Kur’an-ı Kerim, Hak Dini Kur’an Dili Meali, Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Hazırlayanlar: Selahattin Kaya, Cahit Baltacı, Kerim Aytekin, Neml Süresi, 88. Ayet).

⁴ Varoluştaki mükemmelliği noksanlıkla izah eden Muhyiddin İbn Arabî şöyle demektedir: “Bil ki, varoluş içinde noksanlığın bulunması varoluşun mükemmelliğindedir. Eğer durum böyle olmasaydı orada noksanlık olmadığından ötürü gerçekten varoluşun mükemmelliği noksan olurdu... Allah hiçbir şeyi kesinlikle eksik bırakmamıştır; hatta noksanlığa bile yaratılışın hakkını vermiştir. İşte

Hayata bu algıyla bakan İslam düşünce sisteminin ortaya çıkardığı mekânlarda mutlak bir sınırlama söz konusu değildir. Şehir ve içindeki kentsel mekânlar da, bu tecellinin eseri olarak değişebileceği için statik bir kurgu yapılması tercih edilmemiştir.

Bu konuda son olarak özel hayatın gizliliğine verilen önemle, Epikürist yaşam biçimi arasındaki karşıtlığa vurgu yapmak gerekir. Batı yaşam algısında hayatın gündelik yaşam mekânlarından biri, belki en önemlisi şehrin meydana gelen, genelde doğu ancak daha özde İslam inanç ve yaşam biçiminde mahremiyet ve gizlilik önemli bir yer tutmaktadır. Bu durumu Nilüfer Göle “*mahremin estetiği*” olarak tanımlamaktadır (Göle, 2000: 55).

Sonuç

Şehirle birlikte kentsel mekânlar da ortaya çıkmaya başlamışlardır. Şehirlerin kuruldukları coğrafya ve topografya şartlarıyla birlikte, şehri kuranların yaşam biçimleri şehrin mekânlarını çeşitlendirerek ortaya çıkarmış ve geliştirmiştir. Barınma için yapılan ve konut olarak tanımlanan alanların dışındaki mekânlar kentin ortak kullanım alanlarını oluşturmaktadır. Kamusal algının ortaya çıkışından itibaren ise bu alanlar kamusal alanlar olarak adlandırılmaktadırlar. Kamusal alanların en önemlilerinden birisi olan ve şehrin geçmişini temsil ettiği varsayılan köyde de bulunan meydanlar kentin ilk kullandığı alan olma özelliğindedir.

Şehrin kendisi, şehirde yaşayan herkes ve her şey için bir yer olan meydanlar, biçimiyle olduğu kadar yapısından kaynaklanan işlevleriyle de anlam ifade eden yerlerdendir. Tarihsel sürekliliği açısından zamanın ve hızlı değişen süreçlerin kısmen de olsa dışında yaşayan meydan bir açıdan şehrin belleğini oluştururken diğer bir açıdan da zamandan ve gelişmelerden kısmen kopuk kaldığı için kendine has özellikleri olan alan olarak değerlendirilebilir. Şehrin diğer mekânları kadar hızlı değişime

---

âlemin mükemmelliği budur. Âlem ise, Allah dışında, Allah’dan başka her şey âlem kapsamına girer.” (Muhyiddin İbn Arabî, 2003: 114-115).

uğramayan meydanlar, şehri ve kendisini kuran düşünceden itibaren içinden geçtiği süreçlere dair hatıratı peteklerinde barındıran yerlerdir.

Cami merkezli bir toplumsal hayatın yaşandığı İslam şehirlerinde ise meydanlar Batı'daki örnekleri gibi ortaya çıkıp gelişmemiştir. Çeşitli zamanlarda farklı uygulamalar görünmekle birlikte meydanlar İslam şehirlerinin hiçbir zaman vazgeçilmez kentsel formları haline gelmemişlerdir. Bunun inanç sisteminin belirlediği hayat tarzından, dünyaya bakıştaki farklılığa kadar bazı sebepleri olduğunu söylemek mümkündür.

Kaynakça

- Aristoteles, (1997), Fizik, Çeviren: Saffet Babür, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul
- Armağan, M. (1999), Osmanlı Şehrine Kavramsal Bir Yaklaşım, Osmanlı, 5.Cilt, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara
- Bachelard, G., (2008) Uzamın Poetikası, Çeviren: Alp Tümertekin, İthaki Yayınları, İstanbul.
- Baltacı, C., (1996), Dört Halife Devri Şehir ve Yerel Yönetim Hizmetleri, İslam Geleneğinden Günümüze Şehir ve Yerel Yönetimler I, İlke Yayınları, İstanbul
- Braudel, F., (2006), Uygarlıkların Grameri, Çeviren: Mehmet Ali Kılıçbay, İmge Kitabevi, Ankara
- Cansever, T., (1994), Ev Şehir Üzerine Düşünceler, İnsan Yayınları, İstanbul
- Cansever, T., (2010) Mimar Sinan, Klasik, İstanbul
- Cerasi, Maurice M., (1999) Osmanlı Kenti, Osmanlı İmparatorluğu'nda 18. ve 19. Yüzyıllarda Kent Uygarlığı ve Mimarisi, Çeviren: Aslı Ataöv, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul
- Demirci, C., (2001) Şehir Meydanı İşlevlerinin Madrid Plaza Mayor Örneğinde Değerlendirilmesi. Yüksek Lisans Tezi. Peyzaj Mimarlığı Ana Bilim Dalı, Ağustos
- Devellioğlu, F., (2005) Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat, Aydın Kitabevi, 22. Baskı, Ankara
- Doğru, H., (1995) XVIII. Yüzyıla Kadar Osmanlı Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Görüntüsü, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir
- Gencel, Z., (2002) Geleneksel Türk Kentinde Meydan Kavramı, Egemimarlık 2000/2, Sayı 34, Mimarlar Odası İzmir Şubesi, Güzel Sanatlar Matbaası, İstanbul
- Göle, N., (2000) Melez Desenler, Metis Yayınları, İstanbul

- Guimaraes, Aline Sampaio de Mello, (2009), Kamusal Mekânlar: Yeni Oyunlar, XXII.Dünya Mimarlık Kongresi'nden Seçme Bildiriler, Mimarlıkların Pazar Yeri, UIA 2005 İstanbul, TMMOB Mimarlar Odası, Ankara
- Güçlü, A.Baki, Erkan Uzun, Serkan Uzun, Ümit Hüsrev Yolsal, Sarp Erk Ulaş, (2002), Felsefe Sözlüğü, , Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara
- Gürdoğan, N., (2008) Girişimcilik ve Girişim Kültürü, İGİAD Yayınları, İstanbul
- Hobbes, T., (2007) Leviathan, Çeviren: Semih Lim, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul
- İbn Haldun, (1997), Mukaddime Cilt II, Çeviren: Zakir Kadiri Ugan, MEB Yayınları, İstanbul
- İbn Sina, (2009), Kitâb El-Şifâ: Fizik, İbn Sina Doğunun Sönmeyen Yıldızı, Yayına Hazırlayan, Hüseyin Gazi Topdemir, Say Yayınları, İstanbul
- İmam-ı Gazali, Kimyâ-yı Saadet, Çeviren: Mehmed A. Müftüoğlu, Kontrol ve Düzeltme A.Fikri Yavuz, Çelik Yayınevi, İstanbul.
- Kılıçbay, M.A., (1993), Şehirler ve Kentler, Gece Kitapları, Ankara
- Krier, R., (1979), Urban Space, Foreword by Colin Rowe, Rizzoli International Publications, Inc. New York
- Kur'an Kerim, Hak Dini Kur'an Dili Meali, Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Hazırlayanlar: Selahattin Kaya, Cahit Baltacı.
- Lings, M., (1994) Hz. Muhammed'in Hayatı, Çeviren: Nazife Şişman, İz Yayıncılık, İstanbul
- Moughtin, C., (1995) Urban Design, Street and Square, Linacre House, Jordan Hill, Oxford
- Hamidullah M., (1991) İslam Peygamberi Cilt I. Çeviren: Salih Tuğ, İrfan Yayıncılık, İstanbul
- İbn Arabî, M., (2009), Hakikat ve Tefekkür, Çeviren: Mahmut Kanık, Hece Yayınları, Ankara
- İbn Arabî, M., (2003), Marifet ve Hikmet, İz Yayıncılık, 4. Baskı, İstanbul
- Ökten, S., (2011), Şehir, İstanbul ve Mimari, 1453 İstanbul Kültür ve Sanat Dergisi, Sayı:11, İstanbul
- Ragon, M., (2010), Modern Mimarlık ve Şehircilik Tarihi, Çeviren: Murat Aykaç Erginöz, Kabalcı Yayınevi, İstanbul
- Raymond, A., (1995), Osmanlı Döneminde Arap Kentleri, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul
- Salingeros, Nikos A., (2005), Principle of Urban Structure, Faculty of Architecture Delft University of Tecnology, Amsterdam
- Sarioğlu, H., (2006), İbn Rüşd Felsefesi, Klasik Yayınları, İstanbul
- Sennett, R., (2008), Ten ve Taş, Batı Uygarlığında Beden ve Şehir, Çeviren: Tuncay Birkan, Metis, İstanbul
- Şenel, A., (1996) Siyasal Düşünceler Tarihi, Bilim ve Sanat, Ankara

Şulul, C., (2003) *Kindi Metafiziği*, İnsan Yayınları, İstanbul
Türk Dil Kurumu, (1998), *Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu Basımevi, Ankara
Türkdoğan, O., (1997), *Sosyal Hareketlerin Sosyolojisi*, Birleşik Yayıncılık, İstanbul
Weber, M., (2000), *Şehir, Modern Kentin Oluşumu*, Çeviren: Musa Ceylan, Bakış Yayınları, İstanbul

Dr. Hasan Taşçı: 1991 yılında İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümü'nden mezun olduktan sonra, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi Anabilim Dalı Sosyal Siyaset Bilim Dalı'ndan, "İşletmelerde Personel Eğitiminin Verimliliğe Etkisi" konulu tezle master derecesi aldı. 2012 senesinde de, "Kent Meydanı Kent Kimliği İlişkisi; Üsküdar Meydanı Örneği" adlı tezle doktora derecesi almıştır. Halen Esenler Belediyesi Şehir Düşünce Merkezi Bilim Kurulu Üyesidir.

6360 Sayılı Yasa Uyarınca Türkiye’de Büyükşehir Belediyesi Yapısı Üzerine Bir Araştırma

*

Asım Mustafa Ayten

Öz

Değişen dünyada her kavram gibi planlama kavramının da anlamı ve işlevi değişikliğe uğramıştır. 21. yüzyılda planlama ve kentlerin geleceği çok farklı dinamiklerce belirlenmektedir. Uluslar arası politika, çevre ve ekoloji, hukuk, yönetim ve işletme bunlardan belli başlılarıdır. Bu bağlamda, “küresel düşün, yerel davran” söylemi ile ön plana çıkan ve eylemsel tarafının var olduğu gözlemlenen çevresel sorunların yalnızca çevre ile sınırlı kalmadığı, diğer alanları da etkilediği anlaşılmaktadır. Sorunlar yerel ölçekten çok tüm dünyayı ilgilendiren bir boyuta taşınmıştır. Buna karşılık, yerelden küresele her dünya vatandaşının kendisini sorumlu hissetmesi ve buna uygun davranışlarda bulunması konusunda hem fikirlik söz konusudur. 1990’lı yıllardan itibaren, yerellik ve yerele yakınlık kavramı ile de hizmetlerin en etkin yerine getirilebileceği, bu amaçla yönetim örgütlenmesinde hizmete yakınlık ilkesi uyarınca yerel yönetimlerin rol üstlenmesi gerektiği açıktır. Bu kapsamda, yerel halkın doğrudan katılımı ile sorunların çözümüne ve kaynakların etkin kullanımında yerel birimlere önemli ödevler düşmektedir. Ayrıca, sürdürülebilirlik kavramı ve yaklaşımı ile çevresel değerlerin ve kaynakların koruma-kullanım dengesi içinde gelecek kuşaklara eksiksiz aktarılması zorunludur. Bu çerçevede, mekânsal yapı oluşumu, değişimi ve gelişimi içinde koruma-kullanım dengesini sağlamak bir planlama sorunudur. Sorunların çözümünde, bütüncül, disiplinler arası yaklaşım içinde etkin olabilen, eyleme dönük planlama yaklaşımı uygulanmalıdır. 6360 sayılı yasa gibi yasal ve yönetsel düzenlemeler mutlaka bu planlama felsefesi ile uyumlu ve bütünlük olmalıdır. Halbuki bu böyle olmamıştır. Kayseri büyükşehir belediyesi sınırları ile etki alanı değişikliği bu bakımdan önemlidir.

Anahtar kelimeler: yerellik, yerel yönetimler, Kayseri, büyükşehir belediyesi, 6360 sayılı yasa,

A Research on Metropolitan City Municipality Structure in Türkiye According to 6360 Numbered Law

*

Asım Mustafa Ayten

Abstract

Meaning and function of planning concept also has changed as every concept on shifting of the world. Planning and future of cities in 21.century has been determined by very different dynamics. International politics, environment and ecology, law, administration and management are mainly determinant fields. In this context, It is understood that environmental problems not only limited to environment but also every scoping of living. “thinking globally, acting locally” concept has dominantly used by existing action side. Problems have been carried on considering all over the world than local scale. In spite of all of them, A consensus has existed about which every world citizen has sensitively responsible against facts and taking acts. Since 1990’s, locality and subsidiarity concept ensure to take all of local services efficiently. It is clear aim that local governments have taken playing role according to subsidiarity principle in administration organization. Local government should have duties in directly participation of local people with solving problems and using of resources efficiently. Additionally, It is obligatory that environmental assets and resources in balance with conservation and use must have been protected and inherited to new generations exactly by using sustainability concept and approach. In this framework, a planning problem is that ensures balance with conservation and use in condition of spatial structure and its change and development. Planning approach should be applied in respect of comprehensive, multi-disciplinary and actionable characteristics. Legislations by taking laws as like as 6360 numbered law should be integrate and harmonized with comprehensive planning approach. But, this condition did not. It is important that change on borders of Kayseri metropolitan city and its influence area.

Keywords: *subsidiarity, local governments, Kayseri, metropolitan city, 6360 numbered law*

1. Kavramsal Çerçeve

Yönetimde etkinliği ve verimliliği sağlamak amacını taşıyan ve kamunun öncülüğünde başlanan düzenlemelerle birlikte merkezden yönetim ve yerinden yönetim olgusu karşımıza çıkmaktadır. Merkezden yönetim kamu hizmetlerinin bir elde toplanarak tek bir merkezden kaynakların dağıtılması ve kullanılması ilkesine dayanmaktadır. Bunun yumuşak bir biçimi olan yetki genişliği ile de merkez taşradaki kuruluşlara belirli konularda kendiliğinden karar alma ve uygulama yetkisi verebilmektedir. Halbuki yönetsel açıdan yerinden yönetimin temel yapı taşları olan yerel yönetim kuruluşlarına yetki, sorumluluk ve görevlerini yapabilecekleri düzeyde kaynak kullanabilmeleri ve bu kaynakları merkezin güdümünde olmadan yaratabilmeleri halinde merkezin etkinliğinin daha da azaldığı yerel yönetimler ortaya çıkmaktadır. Yerel yönetim birimleri olarak ülkemizde belediyeler, İl özel idareleri ile köy yönetimlerinin yer aldığı görülmektedir. Yerinden yönetim bu bağlamda, hizmet yönünden yerinden yönetim ve yer yönünden yerinden yönetim olarak ayrılmaktadır. Bunun yanı sıra, siyasal yerinden yönetim olarak kabul edilen daha çoğunlukla "federal devletlerde, anayasalarca, ulusal kimliğe sahip olmayan yerel birimlere tanınmış bulunan yarı özerk veya özerk statüye dayanan bir yönetim biçimidir (Keleş,1992).

Özerklik kavramı ise Avrupa Konseyince kabul edilmiş olup, Özerklik şartının 3.maddesinde şu şekilde tanımlanmaktadır: Yerel makamların kanunlarla belirlenen sınırlar çerçevesinde, kamu işlerinin önemli bir bölümünü kendi sorumlulukları altında ve yerel nüfusun çıkarları doğrultusunda düzenleme ve yönetme hakkı ve olanağı anlamını taşımaktadır." (Türk Belediyecilik Derneği ve Konrad Adenauer Vakfı Eğitim Araştırma ve Geliştirme Merkezi, 1995).

Özerklik bir toplumda demokratik unsurları harekete geçirerek yönetimin gerçekleşmesinde insan hak ve özgürlüklerinin korunmasında bazı kurumlar için temel bir unsur olarak görülmekte, bazı hizmetlerin kamu yararını hedefleyecek şekilde yürütülmesinde önem kazanmaktadır.

Özerklik bir yandan da karar alma serbestisinin ve serbestçe organlar oluşturma yetkisinin tanınarak hizmetlerde etkinliği, verimliliği sağlamaya çalışmaktadır. Hizmetlerde etkinliğin sağlanmasında denetimin etkisi önemlidir. Denetimin ise yönetimin kendisi tarafından tarafsız ve etkin bir biçimde yapılabilmesi ile mümkündür. Özerkliğin olması için a) Karar alma yetkisinin bulunması b) Bağımsız organlara sahip olunması c) Akçal olanaklara sahip olmak gerekmektedir. Yerel idareler açısından özerkliğin genel çıkarlara ve hukuka uygunluk çerçevesinde yürütülmesidir. Bunun içinde idari vesayet makamlarınca uygunluk denetiminin gerçekleştirilmesi gerekmektedir.

Diğer önemli bir kavram olarak Yerellik ilkesi karşımıza çıkmaktadır. Maastricht anlaşması ile Avrupa kıtasında başlayan siyasal ve ekonomik yeniden yapılanma çabası sonucunda Avrupa Birliği gündemine giren Yerellik kavramı ile “mümkün olduğunca yurttaşa yakın karar alınmasını sağlamak, üye devletlerin ulusal kimliklerini güvence altına almak ve yurttaşlarca Avrupa bütünleşme sürecinin benimsenmesini sağlamaktır.” (Mengi,1998) amaçlanmaktadır. Yerellik ilkesi özerk yerel yönetim geleneğine, yalnız yeterli kaynaklar sağlayarak değil aynı zamanda, işlerine merkezi yönetimler tarafından karışılmasını engellemeyi de kapsayarak, katkıda bulunma şansına sahiptir. Bir başka deyişle, ülke yetkilerinin dikey olarak paylaşılmasını ve ulusal düzeyden bölgelere, bölgelerden de yerel yönetimlere ve sokaktaki yurttaşlara doğru aktarılması sürecidir. Yerellik (Subsidiarity) ilkesi Avrupa Konseyi’nin 1985 yılında kabul ettiği; Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı’nda “Hizmette halka yakınlık ilkesi olarak ifade edilmekte olup, Kamusal sorumluluklar genellikle ve tercihen yurttaşa en yakın olan yönetimlerce yerine getirilir. Sorumluluğun bir başka yönetime bırakılmasında görevin kapsamı ve niteliği ile etkinlik ve ekonomi ilkelerinin gerekleri göz önünde bulundurulmalıdır.”(Ulusoy ve Akdemir,2007).

Bir başka görüşe göre ise, yerele yakın olma ilkesi “bireye ait düzenlemdeki yönetimlere, yönetme hakkı veriyor izlenimi yaratsa da aslında yurttaşlık kavramını yok eden, yurttaşı hizmetten yararlanan durumuna

iten ve hizmetin maliyeti hizmetten yararlananlara yükleyen bir ilkedir. Bu ilke liberalizmin kurucu ilkesidir; ulus devletleri merkezi yönetimi dağıtmanın ilkesidir. Ve bu nedenle neo-liberal AB'nin varlığını sürdürebilmenin formülasyonudur. Bu nedendir ki, AB'de gerçek yerel yönetimler- komünler- değil de özerk bölge yönetimleri, bölge devletleri ön plana çıkmakta ve güçlenmektedir.”(Sayın, 2005).

Buna karşın, Merkezi yönetimin yerel yönetimler üzerinde hukuka uygunluk ve yerindelik açısından idari vesayet yetkisinin olduğu bilinmektedir. Yerel özerklik şartının 9.maddesi uyarınca, Vesayet ancak anayasada ve yasalarda belirtilen durumlarda yönetimlerce sadece hukuka uygunluğun sağlanması amacı ile yapılabilecektir. Bunun ötesine çıkılarak yerel yönetimlerin işlevlerinin, aldıkları kararların yerinde olup olmadığını denetlemek gibi bir yetki yerindelik denetimi yapma yetkisini devlete vermemektedir. Yerel özerklik şartının tek bir istisnası bulunmaktadır. O da üst düzeyde bulunan bir yönetim kademesinin devletin veya bölge yönetimlerinin yerel yönetimlere kendileri adına bazı işleri yapma yetkisini kısmen vermiş oldukları durumlarda o işlevde sınırlı olmak üzere yerindelik denetimine imkan verilmektedir. Özerklik şartına göre yerel yönetimlerin etkin ve halka yakın birimler olması bakımından yeterli büyüklükte ve örgütlenme yapısı içinde çalışmalarını beklenmektedir. Hantal örgütlenmeler yerine daha dinamik, çevresel koşullara ve gelişmelere kolaylıkla uyum sağlayabilen, sorun çözen bir anlayışın egemen kılındığı yerel örgütlenmeler model olarak kabul edilmektedir.

Mekansal boyut ve imar faaliyetleri yönünden ise idari vesayet konusu; halen yürürlükte olan 3194 sayılı İmar yasası ile tanınan imar planı yapma, yaptırma, onama yetkisi belediyelere tanınmış olmasına karşın, bazı özel yasalarla ve imar yasasının 9.maddesi gereği ilgili Bakanlık gerekli görülen hallerde plan yapmaya, yaptırmaya, değiştirmeye ve resen onaylamaya yetkili kılınmıştır.

Bu bakımdan, yerellik ilkesi gereğince merkezi yönetimin üzerindeki yükün alt düzeydeki birimlere aktarılması böylelikle de katılımcı, şeffaf

yerel yönetim yapılarının oluşturulması, Merkezi yönetimin yerel yönetimleri denetleyen bir üst yapı olması yerine, onlara yol gösteren ve destek sağlayan bir konumda olmaları ile sağlanabilir. Merkezi yönetimin vesayet yetkisini yerindelik denetimi olmaktan çıkarılarak hukuka uygunluk denetimi ile sınırlandırılmalıdır. Denetimin ise hesap verme ve saydamlık gibi yönetim ilkelerine uygun demokratik ölçütlerde gerçekleştirilmesi, üniter devlet yapısını zedelemeyen tüm bölgelere yönetsel yerinden yönetimle siyasal yerinden yönetim arasında değişen statüler uygulanması, yerel halkın kamu hizmetlerinden eşit ve dengeli yararlanabilmesi için yetki genişliğine dayalı olarak komünler ve bölgesel yerel yönetimler kurulmalıdır. Kamusal görevlerle orantılı gelir kaynaklarının paylaşılması ilkesinin yanı sıra yerel yönetimlerin erkleri ve oranlarını kendilerinin belirleyebilecekleri ve bağımsız yerel gelir kaynakları yaratabilecekleri oluşumlar desteklenmelidir.

Özellikle mekânsal perspektiften konuyu daha derinlemesine analiz ettiğimizde, Avrupa Birliği müktesebatı uyarınca Türkiye üye ülke durumunda olmamasına karşın, üyelikle ilgili müzakereler başlığı altında pek çok alanda Tarım, Çevre, Enerji gibi alanlarda yasal yönetsel yapısını uyarlayarak değiştirme yoluna gitmiştir. Bu değişikliklerden biri de, İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması olup, Bakanlar Kurulu'nun 2002/4720 sayılı kararı, 22 Eylül 2002 tarih ve 24884 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanmıştır. İstatistiki Bölgesel sınıflandırılması uyarınca Bölgesel Kalkınma Ajansları kurularak yerelde hizmet vermeye başlamışlardır. Böylece bölgelerin gelişmişlik durumu, potansiyelleri dikkate alınarak yerel kalkınmanın sağlanarak bölge, alt bölge ve havzalar ile kent ve kent bölge yapılanmalarının geliştirilmesi hedeflenmektedir. Bu bağlamda, yönetsel yapıda belediyelerin yanı sıra merkezi yönetimle ilişkili olarak Kalkınma Ajanslarının faaliyetleri önem kazanmıştır.

Öte yandan, Dünya’da “elektronik iletişim ve enformasyon sistemindeki gelişmeler, gündelik hayattaki işlevlerin çalışma, alışveriş, eğlence, sağlık, eğitim, kamu hizmetleri, yönetim vs gerçekleştirilmesi ile bu işlevlerin gerçekleştirildiği uzamın giderek birbirinden ayrılmasına izin

vermektedir.” (Castells M, 2005). Artık kentsel yapı geçen yüzyıldakin-den farklı olarak enformasyon kenti olarak ifade edilmektedir. Kentlerin yerini kent bölgeler ve bölgeler almaktadır. Nitekim dünya coğrafyasında hızlı sanayi gelişimine sahne olan ve teknoloji üretip ihraç edebilen ülkelerin belirli merkezlerinde Japonya, A.B.D, Çin ve Avrupa’da bu tarz yoğunlaşmadan söz edilebilir. Avrupa’da kentsel sistemler ulaşım ve bilişim teknolojilerindeki inanılmaz gelişmelerle birlikte anlamını yitirmiş olup, yerini kentsel bölge, havza ve bölge tipinde sistemler almaya başlamıştır. Böylelikle, mekânsal yapıya yönelik ağ sisteminin tanımlandığı yeni bölgesel örgütlenmeler ve alt örgütlenmeler kurulmaya ve çalıştırılmaya başlanmıştır. AB açısından “mekânsal planlama anlayışında meydana gelen değişikliklerin özellikle ESPD ile ifadesini bulmuştur. AB’de mekânsal gelişme perspektifi ve planlama sürdürülebilir, dengeli ve çok merkezli mekânsal gelişmeye katkı sağlamıştır.(Demirci ve Genç, 2007) Ancak, ülkemizde bu yapıya uygun yapı kurulurken kentsel sistemin içsel ve dışsal dinamiklere göre gerçekleşen sorunları çözümlenmemiş, bölgesel yapıdaki çeşitli sorunlarla bu sorunlar bu kez eklenmek durumunda kalmıştır. Bu da ülkemizdeki planlamanın çoğu zaman yeterli olamayışı sonucunu doğurmuştur. Nitekim bunca bölgesel ölçekte planlama yapılmış olmasına karşın çoğu plan ne yazık ki uygulanamamıştır. Geleneksel imar planı anlayışı bir türlü değiştirilememiş, AB ile uyumlu planlama politikaları ve stratejileri geliştirilememiştir. Son yıllarda ele alınan ve geliştirilen KENTGES Kentsel Gelişme Stratejisi ise kağıt üzerinde kalmıştır.

Bölge kavramı, Avrupa Birliği (AB)’de plânlama bağlamında bölgeler, kent ve metropol alandan, çok daha geniş kırsal alanlara kadar çeşitli boyutlardadır. Avrupa’daki bölgelerin üç ortak özelliği şöyle sıralanabilir: Kademelenmede illerden büyük olması, devlet olmaması ve idari/hukuki açıdan bir varlık olarak tanınmasıdır (Bayramoğlu, 2005). Kent Bölge kavramı ise, Uluslararası literatürde metropoliten kentsel alanlar öne çıkarken birçok kenti ve bunlar arasındaki ve/veya çevresindeki alanları da içine alan kent bölgeler (city regions) terimi de giderek önem

kazanmaktadır (Özgür,2007). Kent bölgeler pek çok araştırmacı bakımından küresel düzene uyum ve küresel koşullarda rekabet etme sürecinde ekonomik işlevlerin mekânsal organizasyonunda yaşanan değişimlere göre bir anlam kazanmışlardır. Bu durumda, “ekonomik işlevlerin ana kentlerden bu kentlerin çeperindeki yerleşmelere doğru çıkışı, kent bölgelerin ortaya çıkışındaki temel süreçler olarak vurgulanmaktadır (Özatağan ve Güvenç, 2012). Özatağan ve Güvenç (2012)’e göre, Hall ve Pain tarafından kent bölgelerin büyük ana kentlerden yakınlarındaki küçük kentlere doğru yayıldığı uzun bir sürecin ya da ana kentlerin bu kentlerin etki alanlarındaki küçük kentlere doğru yayılma sürecinin bir sonucu olduğu belirtilmektedir. Kent bölgelerin merkezden çepere çıkma ve yeniden merkezleşme süreçlerinin birlikteliğinin bir sonucu olarak ortaya çıktığı ifade edilmektedir. Böylesi bir yapının özellikle, anakent olarak belirlenen ve yönetim yapısında anakent belediyesi ile ilçe belediyelerinin yer aldığı yapıda kentsel sistemin nüfus ve yüzölçümü olarak giderek büyümesi ve yayılması olgusu karşımıza çıkmaktadır. Böylece, sunulan hizmetin maliyeti artmakta bu da belediye bütçelerine ciddi yükler getirmektedir. Bunun yerine, Avrupa Birliği ve diğer kuruluşlarca benimsenen ortak ilke, Orta ölçekli kentsel yapıların yaygınlık kazanması ile sürdürülebilir bir kentin formunun da derişik kent formu olması yönündedir. Böyle bir yapı ise belediye yönetimlerinin işlevlerini yerinde ve etkin bir biçimde yapmalarını kolaylaştırmakta, yaşayanların ise yaşam kaliteleri ise yapılan hizmetle doğru orantılı bir biçimde artmaktadır.

2.Ülkemiz Mekansal Yapısına “Kentlerine” Bir Bakış

Metropolitan kentler ve çevresi bu kapsamda ayrı bir yer işgal etmektedir. Çünkü yeryüzünde nüfusu milyonları geçmiş olan çok sayıda kent mevcuttur. Bu kentlerin çoğunun nüfusu, ülke nüfuslarının çok ötesinde olabilmektedir. Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin metropolitan kentleri böyledir. Buna karşın gelişmiş ülkelerin ABD Newyork, Çin

Şangay, Japonya Tokyo gibi kentleri de metropoliten kent niteliğindedir. Bu çerçevede, 2000’li yıllardan itibaren, mekânsal boyutu ilgilendiren ve girdileri ekonomi, politika, yönetim ve coğrafya gibi alanlardan beslenen kent, kent-bölge, havza ve bölge kavramları ile ilişkili çalışma alanları yeniden tanımlanmıştır. Özellikle, Türkiye’de büyüme kutupları büyük ana kentler ve çevresi ile kıyı kentlerimiz olmuştur. Bilim çevrelerince “Anadolu kaplanları” olarak tanımlanan kentlerimiz kamu yatırımlarını yerinde kullanan Çorum, Gaziantep, Denizli ile özel sektör yatırımları yolu ile gelişme kaydeden Kayseri, Kahramanmaraş gibi kentlerimizdir. Geriye kalan kentlerimiz ise halen kalkınma çabası içinde olan kentler ve bölgeler konumundadır.

Özellikle, Anayasamız gereği Türkiye gibi üniter bir yapı içinde olup sadece coğrafi bölgelere ayrılmış, siyasi ve kültürel birlikliklerin var olduğu yerleşim sistemlerinin dağılımı göze çarpmaktadır: Geçmişin tek büyük kenti, İstanbul ve liman kentlerinin İzmir, Bursa gibi gelişmiş olduğu ya da idari sistem içinde gelişme kaydeden Edirne, Konya, Cumhuriyetimizin başkenti Ankara gibi. Ancak, diğer geriye kalan kentlerin buna nazaran nüfusunun gelişmemiş olduğu tespit edilmektedir. Bunda, ekonomik yapının ve sermaye sınıfının gelişmişlik durumu belirleyici olmaktadır. Kentler yer aldıkları havza ve bölgeden etkilenmekte ve bu coğrafi uzamları etkilemektedir. Mekan ölçeğinde yığılma, nüfusa ve ekonomik faaliyetlerin yoğunluğuna göre gerçekleşmekte, kentler ve bölgeleri belirli konularda ve alanlarda ihtisaslaşmaktadırlar. Bu ilişkiler ağı bir şebeke, ağ sistemine sahip olup, bunu arttıran ve yoğunlaştıran etkenler telekomünikasyon ve diğer alt yapı sistemleri olmaktadır. Yaşamın her alanı yeniden bu yolla üretilmekte kentler yeniçağın enformasyon kentleri olmaktadır. Türkiye’de çok çarpıcı bir biçimde bölgesel gelişme faktörlerine göre, bir bölüm kentler ve bölgeleri sanayi, hizmetler alanında gelişme gösterirken, bir bölümü de halen tarım ve hayvancılık açısından etkin konumdadır. Bu yapı gerek kamusal gerekse özel sektör yatırımları ile değişebilmektedir. Bu ikili yapı ülkemizin batısı ve doğusu arasında çok belirgin bir biçimde görülmektedir. İhtisasla-

şan kentler ve bölgeler ülke ile sınırlı olmayıp, bölgesel ve küresel düzlemde katma değer yaratan, çoğaltan etkisinde bulunduran yeni mekânsal örgütlenme tiplerini meydana getirmektedir. 1980’lerden itibaren, Ülkemiz de buna uygun yapılanarak küresel bir entegrasyon sürecine dahil olmuştur. Bu ikili yapının giderilerek, kentler ve bölgeler arasındaki gelir dağılımı adaletsizliği, sosyal gelişmişlik boyutundaki dengesizlikler ile mekânsal eşitsizliklerin önlenmesi gerekmektedir. Bu durum, planlamanın üzerinde yoğunlaşması ve alternatifler üretmesi gereken alanlar konumundadır. Planlama yolu ile gerçekleşen veya gerçekleşmekte olan değişkenler karşısında politikalar ve stratejiler üretilmesi ve önerilmesi de gerçekçi bir yaklaşım olacaktır. Günümüze kadar, politika üretenler klasik yöntemlerle yasal çerçeveyi oluşturan ve yürütücüsü olunan yönetsel yapıda değişiklikler yaparak bu sorunların üstesinden gelmeye çalışmışlardır. Planlama, bir düzen bir disipline etme uğraşı ve işidir. Salt mekanı değil, zamanı ve zaman-mekan içinde gerçekleşen eylemleri belirli bir düzen içinde düzenlemek gerekmektedir. Yasal-yönetsel yapı sadece uyulması gereken kuralları ve bu kuralları çalıştıracak olan mekanizmalar ile etkileyen ve etkilenen aktörleri ortaya koyar. Yasal yapı ile ilişkilendirilebilecek mekansal planlamayı, imar hareketlerini ve yapılaşma odaklı çok sayıda yasa ve yönetmelik çıkarılmıştır. Dünyada çok sayıda yasa ve yönetmelikle kente, planlamaya ve çevreye yön vermek yerine halkın eğitimi ve bilinçlendirilmesi ile kuralların yazılı olmadığı gelenek ve görenek hukukundan kaynaklanan öğretiler, içtihatlar önem kazanmış ve uygulana gelmiştir. Hukuk normları ilkesi gereği, en üst yasalar topluluğu olan anayasada genel kurallar belirlenirken, çok farklı adlar altında belirli alanları tanımlayan yasalar ve yönetmelikler ile kesin ve sert biçimde kurallar ortaya konulmaktadır. Pratik yaşamda ortaya çıkabilecek ancak bu yazılı kurallar içinde yer almayan hususların nasıl çözüme kavuşturulabileceği, ya da her konunun çözümünün bu yasalar topluluğu içinde olduğu gerçeği çok da bilimsel değildir. O halde, planlama disiplini içinde yapılan eylemler bütünü, tek-

nik tüm çalışmalar, belgeler aynı zamanda hukuki zemini de oluşturacaktır.

Ancak, bu aşamada yapılan plan ve proje kapsamında ekonomik ve doğal eşiklere göre yeni idari sınırların tanımlanması gerekmektedir. Ayrıca, bu sınırların arasında kalan geçiş bölgelerinin durumu, farklı sektörleri ilgilendiren alanların koruma ve kullanımını anlatan ve içindeki yapı ve donatıları bu kapsamda tescilleyen sınır uygulamaları da açıklığa kavuşturulmalıdır. Bu bakımdan, sınır kavramının sermayenin serbest bir biçimde hareket edebildiği, emeğin ise belirli koşullar altında değer kazandığı dünyamızda sınır kavramının planlama açısından oynadığı rolün de değerlendirilmesi gerektiği çok açıktır. Örneğin, kentsel sit alanı olarak belirlenmiş ve tescil edilmiş bir alan ile bu sit alanı dışındaki kalan imarlı alanlardaki yapılaşma ve yoğunlukları değişebilmektedir. Ya da bir bölgeyi “Turizm Teşvik Yasası” kapsamında, Turizm gelişme bölgesi ve Turizm merkezi ilan edilmesi ve bunun sınırının belirlenmesi ile birlikte Turizme dönük yapılaşma ve imar uygulama esasları saptanmaktadır. Mekana dönük alınan kararlar artık plancı tarafından değil de, üst politika yapıcı aktörler; hükümetler ve diğer örgütler tarafından verilmekte ve bu politikalara uygun olarak yürütülmektedir. Mekanın sınırları sürekli olarak birbirleri ile çoğu zaman yetki çatışması içinde olan çeşitli kurumlar tarafından belirlenebilmekte, bu sınırlar ise yeniden tayin edilmektedir.

3.Türkiye’de Yapılan Yasal-Yönetsel Düzenlemeler, Kayseri Örneğinde Bir İnceleme

6360 sayılı On üç ilde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi altı İlçe Kurulması ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanunun çıkarılmasından önce Ülkemizde 5393 sayılı Belediye Kanunu, 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu, 5302 sayılı İl Özel İdaresi Kanunu bulunmaktadır. 6360 sayılı yasa ile Büyükşehir belediye sayısı 29’a çıkarılmıştır. İl Özel idareleri kaldırılarak Yatırım,

Planlama ve Koordinasyon Birimlerine dönüştürülmüştür. Köyler ve Mahalleler haline getirilmiştir. 5216 sayılı yasa ile “Büyükşehir belediyesi sınırlarına hem ölçek hem de nüfus ölçütü getirilmiştir. Büyükşehir belediyesi kurulması için getirilen mevcut fiziki yerleşim durumları ve ekonomik gelişmişlik durumlarının uygun olması halinde, toplam nüfusu en az 750 bin olan il belediyeleri yasa ile Büyükşehir belediyesi olacaktır. Aralık 2012 düzenlemesi ile pergel düzenlemesi kaldırılarak İstanbul ve Ankara modeli yeni mülki sınırlarla belediye sınırlarının örtüşmesi hem önceden kurulan hem de yeni kurulan belediyelere uygulanmıştır. Kentsel alan yönetimi olarak kurulan belediyeler dünyanın hiçbir yerinde kırsal alanı kapsamamaktadır.”(İzci ve Turan, 2013)

TBMM tarafından 12/11/2012 tarihinde kabul edilen 14/03/2013 tarihli ve 6447 sayılı Kanun ile adı ve bazı maddeleri değiştirilen 6360 sayılı “On dört İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi yedi İlçe Kurulması ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnemelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanunun 2014 yılında yapılacak olan mahalli idareler genel seçiminden sonra yürürlüğe girmesi ile Türkiye’de, 51 il özel idaresi, 1.395 belediye, 17.722 köy bulunacaktır. 1.395 belediyenin 30’u büyükşehir belediyesi, 51’i il belediyesi, 519’u büyükşehir ilçe belediyesi, 400’ü ilçe belediyesi ve 395’i ise belde belediyesidir. (Kalkınma Bakanlığı,2012)

6360 sayılı yasanın 4.maddesi gereği “MADDE 4 – Toplam nüfusu 750.000’den fazla olan illerin il belediyeleri kanunla büyükşehir belediyesine dönüştürülebilir.” hükmü uyarınca aralarında Ordu, Van, Muğla, Şanlıurfa, Mardin, Denizli gibi şu aşamada büyükşehir olmayan illerde sınırları mülki sınır olan bir başka deyişle, yetki, görev ve sorumluluk alanı il sınırı olarak kabul edilen büyükşehir belediye sınırı ve büyükşehir belediyesi organları söz konusu olacaktır.

Bu bölümde, 6360 sayılı yasa ile yapılan yeni düzenlemeler ile birlikte yerel yönetimlerin yeni konumu, işlevleri sırası ile sınır değişiklikleri, planlama ve imar hareketleri, idari ve mali yapıda meydana gelen değişiklikler ile kır-kent ilişkisi ve etkileşimi bakımından kırsal alanlara yönelik yansımalarına göre Kayseri örneği üzerinden bir değerlendirmede

bulunulacaktır. Örnek olarak seçilen Kayseri kentinde 2004, 2009 ve 30 Mart Yerel seçimleri de dahil olmak üzere aynı parti Adalet ve Kalkınma Partisi tarafından yerel seçimlerin kazanıldığı tespit edilmektedir. Aynı zamanda, bu seçim dönemleri ise büyükşehir belediye yasalarında yapılan düzenlemeler ile Kayseri’de büyükşehir belediyesinin kurulup gelişme gösterdiği zaman dilimleridir. Kayseri Büyükşehir Belediyesi Türkiye çapında belediyecilik alanında en başarılı belediyelerden birisi durumundadır. Ancak, bu makalede yapılan tartışma tamamen planlama, kentsel alan-kır ilişkisi ve etkileşimi, sınır üzerinden yapılmaktadır. Buna karşın, seçim sonrasında henüz daha yeni yeni gerçekleşen uygulamanın sonuçlarının analizini yapmak için çok erkendir. Çünkü Büyükşehir Belediyesi teşkilatı kapsamında kurulması zorunlu olan “Yatırım İzleme ve Koordinasyon Merkezi” henüz daha yeni kurulabildiğinden yapılacak uygulamaları da bu kapsamda değerlendirmek uygun olacaktır.

Kayseri toplam nüfusu 31.12.2013 tarihine göre belde ve köy nüfusu 158575 olup, kentsel nüfus 1116393 tür. Toplam nüfus 1274968 kişi olup, şehirde yaşayanların oranı %87.6, köyde yaşayanların oranı %12.4’dür.” (TÜİK, 2012) İldeki 2012 yılı için yıllık nüfus artış hızı ise % 1.55 tir. Ana kent belediye yapılanması içinde üç ilçe belediyesi, Melikgazi Belediyesi, Kocasinan Belediyesi ile Talas Belediyesi bulunmaktadır. İl komşu olduğu illere göre Nevşehir, Niğde, Kahramanmaraş, Sivas ve Yozgat illerine nazaran çok hızlı bir gelişme göstermekte ve bu komşu illerden çok hızlı göç almaktadır.

Şenol Adıgüzel tarafından, hazırlanan “6360 Sayılı Yasanın Türkiye’nin Yerel Yönetim Dizgesi Üzerine Etkileri: Eleştirel bir Değerlendirme” başlıklı çalışması kapsamında, Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü-2011, Orman Genel Müdürlüğü-2012 verileri kullanılarak hazırlanan çizelgede Kayseri ili için tüzel kişiliği kaldırılan sırası ile orman içi köy 19, Orman bitişik köy 90, toplam orman köyü 112, toplam köy 397, belde belediyesi ise 52, Mahalleye dönüştürülen toplam 449, 6360 sayılı yasa

öncesi ilçe sayısı 16, yeni kurulan ilçe bulunmamaktadır. Toplam mahalle sayısı 6360 sayılı yasa sonrasında 882’ye ulaşmıştır (Adıgüzel, 2012).

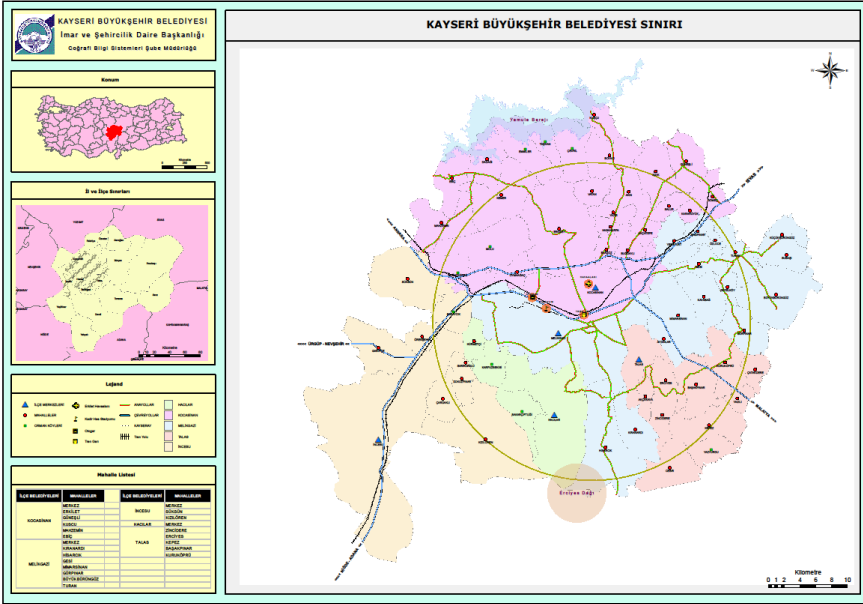
Tarihsel geçmişine bakıldığında ise Cumhuriyetle birlikte önemli kamusal sanayi yatırımlarının şehirde konuşlandığı görülmektedir. Sümerbank bez dokuma fabrikası, Tayyare fabrikası ve Hava İkmal tesisleri ilk akla gelenler arasındadır. Böylece, Cumhuriyetin ilk yıllarında Develi ilçesinden daha az bir nüfusa sahip olan Kayseri bugünkü halini alabilmiştir.

Şehir topografik ve coğrafik durum itibarı ile Erciyes dağının eteklerinde geniş düzlükler üzerine kurulmuş ve ana yollar boyunca gelişmesini sürdürmüştür. Aynı zamanda, tarih boyunca ticaret kervanlarının geçtiği önemli bir ticaret kenti olmuştur. Ticaretin gelişmiş olmasında Asur ticaret kolonilerinin bu bölgede yaşamış olmaları ile Osmanlı döneminde, Gayrimüslim etnik unsurlarının ağırlıklı olarak Türklere göre ticaretle yoğun bir biçimde uğraşıyor olmaları kanıt olarak ortaya konulabilir. Günümüzde, Kayseri İli kalkınma açısından gelişmiş iller kategorisinde olup başta ticaret, sanayi ile son yıllarda hizmetler sektörü kapsamındaki eğitim, sağlık ve turizm gibi alanlarda gelişimini devam ettirmektedir. Kayseri Büyükşehir Belediyesince hazırlanan 2012 yılı onaylı Büyükşehir belediyesi sınırları ve kentsel ve kırsal yerleşimlerin dağılımları aşağıdaki şekilde gösterilmektedir.

06.12.2012 tarihinde 28489 sayılı resmi gazetede yayınlanarak yürürlüğe giren 6360 sayılı yasa kapsamında Büyükşehir Belediyesi hinterland sınırları genişlemiş ve daha önceden beş ilçeyi kapsayan 2.150 km² olan sınırimız, on bir ilçe belediyelerinin katılımıyla hinterland sınırimız yaklaşık 17.138 km²’lik bir alana çıkmıştır (<http://www.kayseri.bel.tr/web2/index.php?page=imar-ve-sehircilik-daire-baskanligi>; erişim tarihi:5.8.2014). Bu da hizmet alanının daha da büyümesi anlamına gelmektedir. Özellikle hizmet alanı büyüdükçe belediyece hizmetin etkin ve yerinde karşılanıp karşılanamayacağı ve bununla ilgili olarak da hizmete en yakın yerel birimlerin yeterli olup olmadıkları değerlendirilmelidir. Ruşen Keleş’in ifadesi ile “Büyükşehir merkezine uzak olan yerleşim birimlerine etkin ve verimli hizmet sunumu konusunda bir takım sorunların ya-

şanması olasıdır. İmar planlarının uygulama ve denetim araçlarının kullanılmasını bakımından coğrafi uzaklık hizmetin etkin ve verimli sunulmasını olumsuz etkileyecektir.”(Keleş, 2012).

Şekil 1: Kayseri Büyükşehir Belediyesi sınırı

Planlama ve imar hareketleri açısından:

Planlama olgusu büyükşehir kapsamında olan ya da büyükşehir kapsamına alınacak olan yerleşim merkezlerinin çok büyük bütçelerle yönetilmelerini mümkün kılmaktadır. Bunun yanı sıra belediye yönetiminin gerek stratejik planının bulunması ayrıca fiziksel üst ölçekten alt ölçeye kadar indirgenebilecek planların olması ve uygulanması gerekmektedir. İmar hareketlerinin izlenebilmesi, kaçak yapı olgusunun önlenmesi, yayılma veya dikey yoğunlaşma gibi mekânsal kararların rasyonelitesinin oluşturulması bakımından planlamanın tüm kent halkının katılımı ile birlikte işletilmesi gerekmektedir. Her bir mekanı ilgilendiren planlama kararı sosyal, kültürel, ekonomik gerçekliklerden ayrı düşünülerek uy-

gulanamaz. Böylece ortaya çıkan maliyetler olduğu kadar rantların da paylaşımında sosyal adalet, eşitlik gibi kavramlar temel alınmalıdır. Planlama süreci birer müzakere alanı olup, tüm kentlilerin ortak çıkarı doğrultusunda kamu yararı uyarınca gerçekleştirilmelidir.

Kayseri ilinde Büyükşehir Belediyesi ve ilçe belediyelerinin kuruluşu çok eski olmamakla beraber planlama geçmişi çok eskilere dayanmaktadır. Ancak, bu bölümde büyükşehir belediyesi teşkilatı kurulduktan sonra yapılan planlar kapsamında nasıl bir gelişme ve değişim olduğu ile ilgili bulgular şu şekilde özetlenmektedir. Bu bağlamda, “1989 yılından itibaren Kocasinan ve Melikgazi adlı iki ilçeye ayrılarak Büyükşehir statüsüne kavuşan Kayseri’de Temmuz 2005 yılından itibaren Büyükşehir sınırları 5 ilçe ve 19 beldeden oluşan yeni bir statü kazanmıştır. 32500 hektar olan Büyükşehir sınırlarının büyüklüğü 213.000 hektara ulaşmıştır. Mart 2008’de yürürlüğe giren 5747 sayılı kanunla 19 belde mahalleye dönüştürüldü. 2006 yılında 1/25000 ve 1/50000 ölçekli Çevre Düzeni planları Çevre Bakanlığınca onaylandığını ifade etmektedir (Tekinsoy, 2011). Ayrıca, 1/50000 ölçekli Çevre Düzeni planının genel yaklaşımları ise “2025 yılı hedef alınarak yapılan planda sürdürülebilir ve yaşanabilir bir çevre oluşturulması, şehrin tarımsal, turistik ve tarihsel kimliğinin korunması ve ülkenin kalkınma politikası çerçevesinde sektörel gelişme hedeflerine uygun olarak belirlenen planlama ilkeleri doğrultusunda sağlıklı gelişme ve büyüme hedeflerinin sağlanması amaçlanmaktadır.” (Tekinsoy, 2011).

Mali yapıda meydana gelen değişiklikler açısından:

Söz konusu yasa ile birlikte, Büyükşehir belediyelerinin kuruluşu ile birlikte mali yapıya ilişkin düzenlemeler dikkat çekicidir. Örneğin, MADDE 25 – 2/7/2008 tarihli ve 5779 sayılı İl Özel İdarelerine ve Belediyelere Genel Bütçe Vergi Gelirlerinden Pay Verilmesi Hakkında Kanunun 2 inci maddesinin ikinci ve üçüncü fıkraları aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir.

“(2) Genel bütçe vergi gelirleri tahsilâtı toplamının yüzde 1,50’si büyükşehir dışındaki belediyelere, yüzde 4,50’si büyükşehirlerdeki ilçe belediyelerine ve yüzde 0,5’i il özel idarelerine ayrılır.

(3) 6/6/2002 tarihli ve 4760 sayılı Özel Tüketim Vergisi Kanununa ekli (I) sayılı listede yer alan mallardan tahsil edilen özel tüketim vergisi hariç olmak üzere, büyükşehir belediye sınırları içinde yapılan genel bütçe vergi gelirleri tahsilâtı toplamının yüzde 6’sı ile genel bütçe vergi gelirleri tahsilâtı toplamı üzerinden büyükşehirlerdeki ilçe belediyelerine ayrılan payların yüzde 30’u büyükşehir belediye payı olarak ayrılır.” denilmektedir.

Bu durumda, yetki alanı genişleyen büyükşehir belediyelerinin etkin bir biçimde hizmet verebilmeleri amacı ile merkezi bütçeden ayrılan payların arttırılarak adı geçen büyükşehir belediyelerine aktarılması söz konusudur. Böylelikle, ili ilgilendiren tüm hizmetlerin büyükşehir belediyesince sağlanmasının yerinde olacağı üzerinde durulmaktadır. Ancak, siyasi ve ideolojik olarak, merkezi yönetimle, ters düşebilecek büyükşehir belediyeleri için bu hükümlerin işletilmesi ile ilgili gecikmeler yaşanabilecektir. Geçmişte yaşananlar bu durumu doğrulamaktadır. Merkezi yönetim bu yolla yerel seçim öncesinde hizmetin yerel ölçekte sunulması ve yaygın ve etkin olabilmesi açısından genel bütçenin kullanımını şart koşmuştur. Bu durumda, merkezi yönetim istediği gibi bu bütçenin kullanımına bağlı olarak davranabilecektir. Esasen yerel yönetimlerin kendi bütçelerini kendi buldukları sağlam kaynaklarla şekillendirmeleri, halkla beraber halk için sloganı ile yerelleşme sürecinde halkın katılımı ile yerel demokrasiyi ayakta tutmaları zorunludur. Çünkü kaynaklar sınırlıdır, ancak sınırlı kaynakları etkin kullanmak da yerel yönetimlerin sorunudur. Pek çok belediye bu yasa ile tarihinde çok önemli belediye faaliyetlerini yürütürken artık kapatılmış ya da büyükşehir belediyesi sınırları içindeki belde belediyeleri birer mahalle düzeyine indirgenmiştir. Bu durumda büyükşehir belediyesi yönetiminin inisiyatifine bağlı olarak bu mekânsal birimlere hizmet gidecektir. Eğer belediye kendisine yeteri kadar oy çıkmadığını tespit ettiğinde buralara hizmet

gitmeyecektir. Daha öncesinde, bu yanlış ve demokratik olmayan yapının da pek çok örneğini büyükşehirlerimizde yaşadık.

Türkiye İstatistik Kurumu tarafından tespit edilen 2011 yılı Adrese Dayalı Nüfus Sayım sonuçlarına göre nüfusu 2.000’in altında olan ekli (27) sayılı listedeki adları yazılı belediyelerin tüzel kişilikleri ilk mahalli idareler genel seçiminden geçerli olmak üzere kaldırılarak bu belediyeler köye dönüştürülmüştür.

Birinci fıkra hükmü uyarınca köye dönüştürülen belediyeler, 30/6/2013 tarihine kadar 5393 sayılı Kanununun 8 inci maddesindeki usule bağlı olmaksızın, belediye meclisinin kararı ile ortak sınırı olan ve ekli (27) sayılı listeyle tüzel kişiliği sona ermeyen belediyeye mahalle olarak katılma talebinde bulunabilir. Katılma işleminin gerçekleşebilmesi için katılacak belediye ile katılacak olan belediyenin sınırları arasında başka bir belediye veya köy bulunamaz. Bu belediyelerin meskûn sahaları arasındaki uzaklık on kilometreden fazla olamaz. Katılım işlemi katılacak belediye meclisinin olumlu kararı ile sonuçlanır. Başka il ya da ilçe mülki sınırındaki bir belediyeye katılım olması durumunda belediye sınırı ile birlikte mülki sınır değişmiş sayılır. Ekli (27) sayılı listede yer almakla birlikte, bu Kanunun yayımlandığı tarihe kadar 5393 sayılı Kanununun 8 inci maddesine uygun olarak birleşme veya katılma yoluyla nüfusunu 2.000’in üzerine çıkararak belediyelerin tüzel kişilikleri korunur şeklindedir.

Öte yandan, nüfusun merkez ve civarında yoğun iken uzak yerleşimlerde yoğunluğun düşük olması, birim adama göre hizmet maliyetinin artması, alanın geniş olması ve içinde çok farklı sorunları barındırması, alt yapıya dayanan eksikliklerin halen mevcut olması gibi sorunlar gündemdedir. Henüz büyükşehir belediyesi olmayıp da bu yasa ile büyükşehir belediyesi statüsüne ulaşacak yerleşim merkezlerinin il, ilçe belediyeleri ile köylerin mevcut durumları da dikkate alınarak böyle bir önerinin tutarlı olup olmadığı noktasında değerlendirme yapmak gerekmektedir. Belediyeler halka en yakın hizmet birimleridir. O halde hizmetin sunumu için gereken kaynağın salt merkezi yönetim genel bütçesinden

transferlerle karşılanması beklenemez, asıl belediyelerin kendi kaynaklarını sağlayacakları ve bunun da hukuki zemininin oluşturulacağı yapılanmalara ve düzenlemelere ihtiyaç bulunmaktadır.

Kırsal alanlara yönelik etkisi bakımından:

Kırsal alanların yönetsel yapıdaki karşılığı Köy Tüzel kişilikleridir. Kırsal alanlar kentler ve kasabaların yakınında yer alan tarım, hayvancılık, madencilik, ormancılık, balıkçılık gibi çok farklı bölgesel sektörleri ve bu sektörlerde çalışan iş gücünü kapsayan bölgelerdir. Bir başka deyişle, kırsal alanlar kentler için üretim yapılan art bölgelerdir. Bu bölgelerin olabildiğince korunması ve yerel kalkınma yolu ile gelişimini sürdürmesi gerekmektedir. Kentsel alanların saçaklanma yolu ile civarındaki köyleri içine alması, etki alanlarının hızla kaybolması Metropoliten kentlerimizin en önemli sorunudur. Böylelikle, kırsal karakter yapı ve açık alan bazında yitirilmekte, kırsal kimlik bozulmaktadır.

Büyüme olgusunun en önemli nedeni ise nüfus artışı, kırsal alanlarda tarım ve hayvancılığın ekonomik değerini kaybetmesi, kentli gibi olma ve öykünme şeklinde sıralanabilir. Metropoliten merkeze olan uzaklığa göre önceleri köy statüsünde olan yerleşimler artık kentsel karakterde olan mahalleler haline gelmişlerdir. Bu yerleşim merkezlerine kentsel hizmetler sunulmaktadır. Nazım İmar planları ile uygulama imar planları tarımsal alanlara doğru gelişmeyi hızlandırarak köylerin artık kentsel gelişme içinde birer kentsel nüve haline gelmesine neden olmuştur. Artık, ekonomik gelişme toprağa bağlı olan rant üzerinden gerçekleşmektedir. Bu gelişmeyi ancak fiziksel eşikler bir süre durdurabilmektedir. Merkezi yönetimce verilen üst düzey politika ve kararlar ile de bazı kentlerimizin Anakent statüsüne çıkartılması ile birlikte, kır aleyhine bir durum söz konusu olmaktadır. Halbuki kırsal alanlar kentsel ortamlarda dahi, kentsel tarım ve hayvancılık şeklinde örgütlenmektedir. Dolayısı ile kır kent arasında her zaman süreklilik vardır. Kır kent arasında ayırım ve sınır konusu bir planlama sorunudur. Nitekim, Avrupa'da kentsel alanlar ile kırsal alanlar arasındaki ilişki her alanda korunmuş olup, kır-

sal alanlara yönelik planlama ve uygulamalar kırsal kalınmayı gerçekleştirmek üzere başarı ile sürdürülmektedir.

Getirilen yasal düzenleme ile sınırsız ve kontrolsüz bir biçimde kentleşmeye devam eden nüfuslar kırsal alanları tehdit edecek boyutta gelişmelerini sürdürmektedirler. Bu alanların kaybolması aynı zamanda metropol kentin hemen yakınında stresten uzak, rekreatif alanlarında azalması demektir. Kentliler bu gibi alanlardan mahrum kalacaklardır. Kent ve toplum sağlığı açısından fiziksel ve ruhsal düzeyde sağlıklı olmayan bireylerin sayısı artabilecektir. Çünkü toprakla buluşmak, toprağa dokunmak bireysel ve toplum sağlığı bakımından önemlidir. Kırsal alanlar ve köyler sahip oldukları eşsiz tabiat ve sakinlikleri ile yaşam kalitesini artırıcı unsurlardır.

Kırsal alanların kapsamış olduğu mera, yaylak, kışlak ve kamuya ait otlak ve çayırlara yönelik, yeni yapılan yasal düzenleme ile birlikte “Özellikle, büyükşehir belediye sınırlarının il sınırlarına genişletilmesi sonrasında mera, yaylak, kışlak ve kamuya ait otlak ve çayırların yapılaşma baskısından korunması amacı ile yeni tedbirler alınması gerekmektedir.” (Kalkınma Bakanlığı, 2012) Aynı zamanda, mahalle konumuna dönüştürülecek olan köy yerleşik alanlarındaki yapıların yöresel ve geleneksel mimariye uygun bir biçimde ruhsat alarak kullanılacağı ifade edilmektedir. “Mahalleye dönüşen ve ruhsatlı yapılaşma kavramı ilk taşınacak olan köylerde kısa süre içinde ortaya çıkacak olan karmaşanın giderilmesi açısından bir çözüm arayışı gibi düşünülmüş olan bu düzenleme ile köylerin tek tip yapılarla donatılması riski ortaya çıkacaktır.” (Kalkınma Bakanlığı, 2012)

6360 sayılı yasa ile yapılan düzenleme ile birlikte, Türk Yerel Yönetim tarihinde ve geçmişinde apayrı bir yeri olan Köy tüzel kişiliği son bulmaktadır. 12 Kasım 2012 tarih ve 6360 sayılı Kanun ise, yirmi dokuz ildeki bütün köylerin köy tüzel kişiliğini kaldırarak bunları “mahalleye” dönüştürmekte ve bu mahalleleri de bir büyükşehir belediyesi içinde yer alan bir ilçe belediyesine bağlamaktadır. Gözler (2013)’e göre, Haliyle bu köyler hukuken mahalleye dönüştürülünce fiziken bir şehrin bir parçası hâline gelmiş ol-

muyorlar. Hâlâ eskiden olduğu gibi şehir merkezinden onlarca kilometre uzakta 100-150 evden oluşmuş bir yerleşim yeri olarak kalmaya devam ediyorlar. Hâlâ köyde yaşayan insanların orada yaşamaktan kaynaklanan ortak ihtiyaçları da şehirde yaşayan insanların ortak ihtiyaçlarından farklı olarak kalmaya devam ediyor. (Gözler, 2013) Avrupa Birliğine üye olan ülkelerde kırsal ve kırsal yaşam ile kırsal idari uzantısı olan köyler her zaman önemli birimler olarak kabul edilmişlerdir. Nitekim, Avrupa'da kentsel alanlar ile kırsal alanlar arasındaki ilişki her alanda korunmuş olup, kırsal alanlara yönelik planlama ve uygulamalar kırsal kalınmayı gerçekleştirmek üzere başarı ile sür-dürülmektedir.

Köylerde yaşayanların artık bu merkezlerde değil de büyükşehir belediyesi sınırları içinde bulunan birer mahalle haline getirilmeleri ile bu alanlar birer kentsel alan haline gelecekleri, başta emlak vergisi olmak üzere belediye gelirlerinde önemli yer işgal eden mali konulardaki yükümlülükler buralarda yaşayanlardan istenecektir. Kırsal ile kent arasındaki ayrım da böylelikle ortadan kalkacaktır. Halbuki kırsal alanlar, köyler kentleri tarım, hayvancılık ve diğer sektörler açısından besleyen, doyuran mekânsal yapılardır.

Diğer anakentlerde olduğu gibi, Kayseri Büyükşehir belediyesi sınırlarına giren köy yerleşimlerinin bu yasanın yürürlüğe girmesi ile birlikte; mahalle statüsüne geçmesi en önemli tartışma konusudur. Yapılan düzenleme ile köy karakterinde olup da mahalle statüsüne geçen yerleşimlerin sayısı oldukça fazladır. Aynı zamanda bu yasa ile Kayseri Büyükşehir Belediyesinin hizmet götürmesi gereken yerleşimler arasında merkezden çok uzak olan örneğin, Kapuzbaşı şelalelerinin bulunduğu yer merkeze 175 km uzaklıktadır.

Adıgüzel'in de makalesinde değindiği gibi, "Kent merkezine çok yakın ve onlarla iç içe geçmiş belde belediyeleri ve köyler de vardır ki bu yerel birimlerin tüzel statülerine son verilerek, tüzel kişiliği olmayan birer mahalleye dönüştürülmeleri, Anayasaya aykırı olduğu gibi, gerçekte köy halkı olan ve yapılan bir düzenleme ile bir çırpıda mahalle sakinlerine dönüştürülen insanlara, onların sorun ve ihtiyaçlarına hem coğrafi

hem de sosyal anlamda çok uzak bulunan merkezlerden yerel hizmet ulaştırılması bir çok sorunu da beraberinde getirecektir. Ayrıca söz konusu yerleşim birimleri ile ilgili kararların bu birimlerin çok uzakta bulunan belediye meclisleri tarafından alınması subsidiarity ilkesine de aykırıdır (Adıgüzel, 2012).

4.Sonuç

Kuşkusuz, gelecek dönemde yönetsel yapılanma siyasal tekçil yapıyı değiştirecek ve yerinden yönetim uygulamaları ile karşımıza çıkabilecektir. Bu bağlamda, büyükşehir belediyelerini ilgilendiren başta 6360 sayılı kanun “On Üç İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Altı İlçe Kurulması İle Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnameler” adını taşımaktadır. Bu yasa ile kentlerin nüfus, ekonomi, siyaset ve büyüklük kriterine uygun bir sınıflaması yapılmadan, büyükşehir statüsü altında bir milyon ve üzeri kentler tanımlaması yapmak yeterli olmayacaktır. Bunun yerine, kentlerde yaşayan nüfusun toplam nüfus içindeki oranı %80'lere ulaştığı göz önünde bulundurulursa, milyon ve üzeri olan kentlerin de kendi içinde ciddi ve ölçülebilir ölçütler doğrultusunda sınıflamasının yapılarak yönetim yapılarının yerel yönetimler çerçevesinde hiyerarşik olarak tanımlanması ve aralarındaki ilişkilerin görev, yetki ve sorumluluk alanlarının sistematik bir biçimde olması ile anlaşılabilmektedir.

5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu, salt nüfus kriteri ve erişim ve hizmet alanının 50 km ile sınırlandırmak, etki alanları ile olan ilişkileri dikkate almamak yanıltıcı olacaktır. Bu kez de, o ildeki il sınırı, büyükşehir belediyesi sınırı ile örtüşürülmek sureti ile büyükşehir belediyelerine önemli yetkiler tanınmış olup, mevcut ilçe belediyeleri ile köyler tüzel kişiliklerini yitirmişlerdir. Merkezi yönetimin bütçe transferi ile kaynak kullanımları bu belediyelerin yetkileri kapsamında gerçekleşecektir. Bu da yerelde merkez olmayı arttıran uygulamalara neden olacaktır. Avrupa Kentsel Şartında belirtilen yerellik ve yerindelik ilkelerinin uygulanması daha da zorlaşacaktır. Çünkü yerele en yakın hizmet biri-

minin kurulması ve mesafenin az olması katılımcılık açısından da önemlidir. Bu yeni sınır tanımlaması içinde belediyenin yetki alanının daha da genişlediği, vatandaşa hizmet sunarken optimal olan yerleşim büyüklüğü ve yaşayan sayısı ile orantılı olduğu da bir gerçektir. Acaba bu optimalite siyasi ve yönetsel boyuttaki düzenleme ile gerçekleşecek midir?

Kemal Gözlerin de belirttiği gibi, “6360 sayılı Kanun, yirmi dokuz ilde merkeze yakın veya uzak bütün köylerin tüzel kişiliğini kaldırmakta ve bütün ilçe belediyelerini büyükşehir ilçe belediyesi hâline dönüştürmektedir. Benim karşı olduğum şey, su an itibarıyla büyükşehir merkeziyle birleşmemiş ve gelecekte de birleşme ihtimali olmayan köylerin tüzel kişiliklerinin kaldırılması ve yine bu nitelikteki ilçe belediyelerinin de büyükşehir ilçe belediyesi hâline dönüştürülmesidir.” Büyükşehir merkezinden 60-70 km uzaklıkta 5-10 bin nüfuslu bir ilçe belediyesinin büyükşehir ilçe belediyesi hâline dönüştürülerek yetkilerinden bir kısmının büyükşehir belediyesine devredilmesinin ve bazı noktalarda da büyükşehir belediyesinin vesayeti altına sokulmasının yerel demokrasiye nasıl bağdaştırılacağı da anlaşılır bir şey değildir (Gözler, 2013).

2014 Mahalli seçimlerinden sonra başlayacak bu uygulama ile başta planlama olmak üzere imar ve çevre, altyapı tesisi gibi konuların bu paralellikte, bütüncül bir bakış açısı altında çözüme kavuşturulması, planlama siyasetini ilgilendiren en başat konulardır. Bir başka zamanda yeneden başka bir yasada yapılacak değişiklikler ya da yeni yasa ihdası gibi uygulamalar sorunu çözmek yerine ertelemekte, o anlık çözüm olarak kabul edilmektedir. Halbuki planlamanın bütüncül perspektifi içinde tikel değişiklikler bir şey ifade etmemektedir. Mekanın ekonomik, politik ve fiziksel yapısı içinde var olan sorunları etkin, yerinde ve katılımcı bir model içinde çözüme kavuşturan hukuki alt yapının yaşam pratikleri ile belirlendiği, yaşayanların karar alma ve verme süreçlerinde etkin rol oynadığı, çatışmaların ise müzakere süreçleri ile uyumlaştırıldığı bir planlama paradigmasına ihtiyaç bulunmaktadır. Bu bağlamda, merkezi yapıyı güçlendirmek yerine yerel inisiyatiflere önem veren, yerel yöne-

timlere kimlik kazandıran yerindeki kaynakları etkin kullanabilen bir yandan da doğayı koruyan yapılar güçlendirilmelidir. Bu sistem içinde, merkez ve yerel arasındaki sınır tam olarak çizilmekte, merkez ve yerel birbirlerinin siyasi ve ideolojik rakipler olarak değil, birbirlerinin tamamlayıcı unsurlar olarak görmelidir. Bunun içinde yerel ölçekte merkezileşmeye imkan tanıyan bir yapı yerine, yerelleşmenin her örgütlenme düzeyinde gerçekleştiği ve yaygınlaştığı bu arada kırım fiziksel, sosyal ve ekonomik çevresi ile korunduğu yasal ve yönetsel yapıya ihtiyaç bulunmaktadır.

Ülkemizde ortaya çıkan değişim ve dönüşüm olgusu olumlu olmakla beraber içeriğinin çok sığ olduğu bir gerçektir. Bunun yerine, ülkemizin ve kentlerinin geçmişteki birikimlerini değerlendirici ve geliştirici mekanizmalar kurması ve bu doğrultuda yerellik ve yerindelik ölçütlerinde yerel kalkınmayı sağlaması ve buna uygun yerel örgütlenmelerin kurulması gerekmektedir. Bu da devlet kavramının çok üst düzeyde olduğu ülkemizde, yerele inanmak yereli tanımak ve yereli geliştirmekle mümkün olabilir. Aksi takdirde, her yapılan yasal yönetsel düzenleme sonuç vermeyeceği gibi hızlı değişen mekânsal yapıyı anlamamızı da güçleştirecektir. Bu bağlamda, metropoliten kent yapısı içinde kentsel ve kırsal karakter gösteren alanlar ile bu alanlar arasında kalan geçiş, tampon bölgelerin planlanması ve bu planlanan alanlara göre idari sınırların belirlenerek, nüfusu ne olursa olsun, en küçük idari birim yapısının korunması ve güçlendirilmesi yerellik açısından zorunlu bir uygulamadır.

Kaynakça

- Keleş Ruşen. (1992). Yerinden Yönetim ve Siyaset, Cem yayınevi, 1.Basım, İstanbul,12.
- Türk Belediyecilik Derneği, Konrad Adenauer Vakfı Eğitim Araştırma ve Geliştirme Merkezi. (1995). Belediyeler ve İdari Vesayet, Ankara,31

- Mengi Ayşegül. (1998). Avrupa Birliği'nde Bölgeler karşısında Yerel yönetimler İmaj yayıncılık, Ankara,27.
- Ulusoy A ve Akdemir T.(2007). Mahalli İdareler, Seçkin yayınevi, Beşinci baskı, Ankara,33
- Sayın D. (2005). Hizmette yerellik ve Bölgecilik adlı makale Bölge Kalkınma Ajansları Nedir, Ne değildir? Adlı kitabın içinde Paragraf yayınevi, Derleyen: Menaf Turan Ankara,267
- Castells Manuel. (2005). Ağ Toplumunun Yükselişi, Birinci Cilt, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul,526.
- Demirci Mustafa ve Genç Neval.(2007). Planlamanın Avrupa Birliği Boyutu, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, sayı:19, Kütahya,58
- Bayramoğlu S (2005). Türkiye'de bölgesel politikaların gelişimi", Bölge Kalkınma Ajansları Nedir, Ne Değildir? İçinde, (yay. haz.) Menaf Turan, Paragraf Yayınevi, Ankara, 38-39.
- Özgür Hüseyin, (2008).Yerel Siyaset açısından Kent Alan Yönetimlerini Anlamak Yerel Siyaset, Okutan Yayıncılık, 1.Basım, İstanbul,133.
- Özatağan G ve Güvenç M. (2012). Kentsel Bölgeye Dönüşümün Düşündürdükleri: İzmir'de Sanayinin Mekansal Organizasyonunda Yaşanan Değişimin Kent Bölge Oluşumuna Etkisi, KBAM 3.Sempozyumu, 6-7 Aralık 2012, Ankara Bildiriler Kitabı, 160.
- İzci F ve Turan M. (2013). Türkiye'de Büyükşehir Belediyesi Sistemi ve 6360 sayılı yasa ile Büyükşehir Belediyesi sisteminde meydana gelen değişimler, Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi dergisi, Isparta, cilt:18, 121.
- Kalkınma Bakanlığı, (2013). 10.Kalkınma Planı (2014-2018) Yerel Yönetimler Özel İhtisas Komisyonu Raporu, 15.07.2013, Ankara,26, 126,177.
- TÜİK, (2012). Seçilmiş Göstergelerle Kayseri 2011, Türkiye İstatistik Kurumu, Ankara, 72.
- Adıgüzel Ş. (2012). 6360 Sayılı Yasa'nın Türkiye'nin Yerel Yönetim Dizgesi Üzerinde Etkileri: Eleştirel Bir Değerlendirme, Toplum ve Demokrasi dergisi, Yıl:6, Sayı:13-14, Ocak –Aralık, s:161,172
- <http://www.kayseri.bel.tr/web2/index.php?page=imar-ve-sehircilik-daire-baskanligi>; erişim tarihi:5.8.2014
- Adıgüzel Ş. (2012) içinde Keleş Ruşen 6360 Sayılı Yasa'nın Türkiye'nin Yerel Yönetim Dizgesi Üzerinde Etkileri: Eleştirel Bir Değerlendirme, Toplum ve Demokrasi dergisi, Yıl:6, Sayı:13-14, Ocak –Aralık, s:168

- Tekinsoy K (2011). Kayserinin İmarı ve Mekansal gelişimi, Kayseri Büyükşehir Belediyesi yayınları, Ankara, 69-70,74.
- Gözler K (2013). “6360 Sayılı Kanun Hakkında Eleştiriler: Yirmi Dokuz İlde İl Özel İdareleri ve Köylerin Kaldırılması ve İlçe Belediyelerinin Büyükşehir İlçe Belediyesi Hâline Dönüştürülmesi Anayasamıza Uygun mudur?”, Legal Hukuk Dergisi, Cilt 11, Sayı 122, Şubat 2013,s.37-82. (www.idare.gen.tr/6360-elestiriler.pdf).

Yrd. Doç. Dr. Asım Mustafa Ayten: 1968 yılında İzmir’de doğmuş, Lisans derecesini Temmuz 1991’de Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümünden almıştır. “Kentsel Sit Alanlarında Koruma Politikaları, sorunlar ve çözüm önerileri Küre, Safranbolu ve İnebolu Örnekleri” başlıklı yüksek lisans tezini Eylül 1996 tarihinde Gazi Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümünde, Konuttan İşyerine dönüşüm süreci, Ankara, Kızılay örneği konulu doktora tezini ise Nisan 2002 tarihinde Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Kamu Yönetimi bölümünde tamamlamıştır. Halen, Abdullah Gül Üniversitesi Mimarlık Fakültesinde dekan yardımcısı ve Şehir ve Bölge Planlama Bölümü başkanıdır.

Planlama Piyasasının İki Yeni Dinamiği: Parçalama ve Tekelleşme

*

Ali Cenap Yoloğlu

Öz

Küçük ölçekli, parçacıl ve plan bütünlüğünü bozan plan değişiklikleri planlama alanının en önemli sorunlarından biridir. Her ne kadar plan uygulama süreciyle ilgili olarak plan değişiklikleri istisnai bir araç olarak tanımlansa da; plan değişiklikleri istisnai bir durum olmaktan çıkmış ve genel bir uygulamaya dönüşmüştür. Bu tür değişiklikler aracılığı ile planlama kararlarından etkilenen tüm aktörler planlama faaliyetinin getirdiği sınırlamaların dışında kalmaya çalışmaktadır.

Plan değişikliklerinin hayata geçmesinde iki unsurun çok önemli olduğu vurgulanabilir. Kişisel ve kısmi çıkarları ön plana çıkaran bu tür plan değişikliklerini talep eden taraflar ile bu talepleri onaylayan ve hayata geçiren yerel yönetimler sürecin en önemli iki tarafıdır. Üstelik bu plan değişikliği talepleri toplumun sadece belli bir kesiminden değil tüm kesimlerden gelmektedir. Diğer bir deyişle plan değişikliği beklentisi tüm toplumsal katmanlara yayılmıştır. Bununla birlikte belediyeler ise bu süreçte edilgen bir konum almaktansa sürecin aktif bir parçası ve hatta yöneten aktörü olma eğilimindedirler.

Görgül çalışmanın bulguları da küçük ölçekli, parçacıl ve plan bütünlüğünü bozan plan değişikliklerinin meslek alanında ne kadar yaygınlaştığını ampirik olarak göstermektedir. Bu tür plan değişikliği taleplerinin sayısının artmasını hem kolaylaştıran hem de motive eden iki unsur olduğu söylenebilir. Bunlardan birincisi hukuki anlamda planlama yetkilerinin yerel yönetimlere devredilmesi; ikincisi ise felsefi anlamda mülkiyet ilişkilerinin içeriğidir.

Bununla birlikte görgül çalışmanın en önemli sonuçlarından biri ise kentsel mekanın üretiliş biçiminin örgütlenmesiyle ilişkilidir. Serbest planlama büroları tarafından yürütölen serbest planlama faaliyetlerinde tekelleşme görölmeye başlanmıştır. Bu parçacıl planlama faaliyetinin sadece sonuçları anlamında değil süreç açısından da sermaye birikimine neden olduğu anlamına gelmektedir.

Anahtar kelimeler: *Plan değişiklikleri, plan bütünlüğünün bozulması, neo-liberal kent anlayışı, planlama yetkisinin devri, inar kanunu.*

Two New Dynamics of Planning Market: Disintegration and Monopolization

*

Ali Cenap Yoloğlu

Abstract

Plan amendments small-scale, partial and disruptive to the integrity of planning are one of the most important problems of planning field. Although plan amendments are defined as exceptional cases about implementing plans, they are no longer exceptional cases but become a general mode of planning. By these kinds of plan amendments, all actors affected by the regulations brought by planning practice try to be out of arrangements brought by planning.

It can be easily stated that there are two factors which are very significant to bring plan amendments into being. Demanding side of these plan amendments featuring private and partial interests and local governments approving and carrying out these demands are both main parts of these amendments. Furthermore, this kind of amendment demands come not only from a certain section of society but from every segments of society. In other words, expectations of plan amendment spread to all social layers. Additionally, municipalities try to become an active part and even to be leading actor of it.

The findings of empirical study show how much these plan amendments small-scale, partial and disruptive to the integrity of planning become widespread in planning practices. There are two facilitating and motivating factors behind the increasing number of plan amendment demands. These are first of all decentralization of planning authorities to local governments and in the second place philosophically the content of property relations.

In addition to that one of the most important findings of empirical study is related with organization of production of urban space. It is observed that there is a monopolization process in the market of private planning offices that provide services both to public and private agencies. Therefore partial spatial planning practices result in capital accumulation not only by its outcome in terms of creating urban rents but also by its process in terms of rising prices due to monopolization of market.

Keywords: *plan amendments, deterioration the integrity of the plan, neoliberal understandings of the city, decentralization of planning authority, development law,*

1. Plan Bütünlüğünün Bozulması

Bugün kent planlama alanında en çok Őikâyet edilen konulardan/sorunlardan bir tanesi plan bütünlüğünü bozan eylemlerin planlama pratiğinde oldukça yaygın bir uygulama alanı bulmasıdır. Bu durum hem akademi hem de planlama pratiği içinde bulunan planlılar tarafından defalarca dile getirilmiştir.

Tekeli'ye göre (1988: 6) bir yanda planlar üretip bu planların uygulanması için stratejiler geliŐtirirken diğer yandan plan dışı kalmanın yeni yollarını yaratıyoruz. Levent'e göre (2010: 636) mekânsal plan bütünlüğünü bozan her türlü müdahale (plan değişiklikleri, mevzi planlar, ilave planlar) mevcut planlama yaklaŐımında erozyona neden olmaktadır. Tekil talepleri kolajlayan bir planlama pratiğinin kentsel mekânın bütünlüğünü ve devamlılığını zedeleme ve kentsel kurguyu ortadan kaldırmakta ve kenti kent yapan en temel nitelik olan kamusal alan kurgusunun da bozulmasını ve süresiz hale gelmesini sağlamaktadır (Levent, 2010: 648). Planlamanın temel amacı yaşanan kentleşme sorunlarına çözüm üretmek iken yapılan yanlış uygulamalar (plan bütünlüğünü bozan uygulamalar) yüzünden sorun üreten bir mekanizmaya dönüşmüştür (Uyar, 2011: 7).

Plan bütünlüğünün bozulmasına neden olan bu gelişmelerin hayata geçmesinde iki temel unsur olduğu söylenebilir. Bunlardan birincisi bu plan deđiŐikliklerini, mevzi imar planlarını veya ilave imar planlarını talep eden taraf; ikincisi ise bu taleplere olumlu yanıt veren ilgili yerel yönetimler.

Değişiklik taleplerinin temelde kamusal veya toplumsal faydadan ziyade kişisel çıkarları arttırma niyeti ile gündeme getirildiği kolayca tahmin edilebilecek bir nedendir. Bu yönde bir çok örnek ortaya konmuŐtur (Ünlü, 2010: 38; Aysu vd., 1993: 42; Bilgihan vd., 2007: 379; Çopuroğlu, 2011: 310).

Ancak bu tür taleplerin toplumun sadece belli bir kesiminden geldiği söylenemez. Toplumun genelindeki bu yaygın eğilim Tekeli (1986: 4) tarafından Şöyle aktarılmaktadır: toplumda sürekli olarak üretilen fiziki plan kararları dışında kalma yolları aranmaktadır... Bu konuda birbirin-

den niteliksel olarak farklılaşan eğilimler vardır. Bunlardan biri yeni kentleşen, düşük ve düzensiz geliri grupların kent çeperinde oluşturdukları gecekondu alanlarıdır. İkincisi ise birincisinin tam tersine, toplumun güçsüz kesimlerince değil güçlü kesimlerince sürdürülmektedir. Bu eğilimin temelinde hızlı kentleşmenin getirdiği kentsel toprak rantlarından daha yüksek pay alma çabası yatmaktadır.

Kentsel rantı arttırmaya dönük talepleri onaylayarak bu süreçte en önemli aktör olan belediyelerin ise konuya ilişkin olarak iki türlü bir yaklaşım içinde olduğu söylenebilir. Bunlardan bir tanesi yaşanan sürecin pasif bir izleyicisi olmaktansa süreci yönlendiren ve bunun nemalarını toplayan bir konum almaktır.

Ermergen (2009: 17) belediyelerin planlama çalışması adı altında 'daha fazla nereyi iskâna açabiliriz, plan değişiklikleriyle hangi rantları yaratabiliriz' diye düşündüğünü ifade etmektedir. Özcan'a göre (1988: 4) ise belediyeler planlama yetkisini kentsel rantın paylaşımında güçler dengesini değiştirmek ve genişletmek olarak anlamışlardır.

Belediyelerin bu tür plan bütünlüğünü bozan eylemleri onaylamalarının ikinci nedeni ise istemleri dışında gelişen ve kontrol edemedikleri toplumsal olaylar karşısında aldıkları tutumlardır. Burada iki tür niyetten bahsedilebilir. Birincisi, mevcut durumun oy kaygısıyla meşru hale getirilmesi ve seçmen tabanının korunmasıdır. İkincisi ise, toplumsal ve ekonomik olarak zor koşullarda bulunan insanların kendi başlarına çözdükleri konut sorununu başka bir sorun alanına dönüştürmemektir. Bilgihan vd. (2007: 379) Diyarbakır'da yoğun göç sonucunda mevcut yapılaşmış alanda kaçak gelişmeler olduğunu, bu kaçak yapılaşmayı yasal hale getirmek için belediyelerin bir baskıya maruz kaldığını ve bunun sonucunda durumu yasallaştıran ve yoğunluk arttıran plan değişikliklerinin yapıldığını söylemişlerdir.

Plan bütünlüğünü bozan bu tür girişimlerin toplumun çeşitli kesimleri arasında gelişen bir kolektif bilinçle gerçekleştiği konusunda hiç şüphe yoktur. Ünlü (2010: 40) plan değişikliği sürecinde arsa sahibi, mimar, plancı, müteahhit ve belediye arasında bir ittifak geliştiğini belirtmekte-

dir. Tekeli'ye göre (1986:4) toplumdaki değişik kesimler; dostluklar, değişik ölçeklerde rüşvet, siyasal etki mekanizmaları, emrivakiler ve diğer mekanizmaları kullanarak sürekli olarak plan kararları dışında kalmanın yollarını üretmekte ve bunları çeşitlendirmektedir.

Plan değişikliği, mevzi imar planı ve ilave imar planı gibi plan bütünlüğünü bozan uygulamalar ile ilgili verilen örneklere oldukça sık rastlamak mümkündür. Bu örneklere ait hem zaman hem de yer bilgileri bu tür uygulamaların planlama pratiğimizde nasıl yer ettiğini gösterir en büyük kanıttır (etinkaya, 2009: 70; opuroğlu, 2009: 62; opuroğlu, 2011: 313; Bademli, 2001: 14; Aras ve Eke, 2010: 629-630; Manavoğlu, 2009: 23; Alpaslan, 2009: 70; Armen, 2010: 686; Altınçekiç Aysel ve nverdi, 2006: 12-13; Aysu vd., 1993: 41).

Plan bütünlüğünü bozan "planlama eylemleri"nin yarattığı etkiler ilgili eylemlerin yapıldığı yere ve bağlama göre farklılık göstermektedir. Ancak kesin olan bir nokta şudur ki; planlama eylemiyle yaratılmaya çalışılan bütünlük, kurgu ve ilişkilerin bozulduğudur. Bu etkilere ilişkin olarak değerlendirmelere de yazında rastlanmaktadır (nl, 2010: 39-40; nl, 2006: 482; Sönmez, 2010b: 130; Manavoğlu, 2009: 25; Erdem ve Meşhur, 2006: 341; Serdaroğlu Sağ, 2009: 75; Kocatürk, 2011: 52; Bilgihan vd., 2007: 374; etinkaya, 2009: 71; Arkon ve Gülerman, 1995: 19).

2. Tekelleşme

Tekel (monopol) piyasası isminden de anlaşılacağı üzere, malın tek bir satıcısının bulunması demektir. Ancak alıcısı ise pek çoktur. Bunun tam tersi, yani alıcının tek, satıcının çok olduğu piyasa biçimine *monopson* piyasası denir (Aren, 1993: 122).

Serbest planlama faaliyetinin yürütüldüğü piyasayı "monopson" bir piyasa olarak yorumlamak mümkündür. şöyle ki, belediyeler yönetmekle yükümlü oldukları alanda planlama faaliyetlerini kontrol eden tek yetkili birimdir. İster kendi isteğiyle plan yaptırısın, ister vatandaşın sunduğu plan tekliflerini incelesin bu durum değişmemektedir. Diğer bir

deyişle planlama faaliyetlerine ilişkin olarak belediyelerin plan onama yetkisi göz önüne alındığında tek yetkili (alıcı) ilgili belediyedir.

Ancak şu unutulmamalıdır ki monopson piyasalarda tek bir alıcı olmasına karşın birden fazla satıcının olduğudur. Tekrar serbest planlama faaliyetlerine dönülecek olursa planlama işlerini üreten (bu plan üretme teklifi ister belediyeden gelsin ister vatandaştan gelsin) birden fazla serbest planlama bürosu vardır.

Tekelleşmeye dönük olarak iki farklı yaklaşım olduğu söylenebilir. Tekellere karşı olanlar, tekelin piyasadaki gücü sayesinde üretimi ve mal çeşidini kısıtladığını, aşırı kâr elde etmek amacıyla fiyatları yükselttiğini, böylece tüketiciyi sömürdüğünü ileri sürerler. Tekelleri savunanlar ise tekellerin ölçek ekonomilerinin oluşmasını sağlayarak, üretim maliyetlerinin düşürülmesine ve etkinliğin artmasına yol açarken, rekabetten kaynaklanan bazı savurganlıkları önlediğini, atıl kapasiteyi ortadan kaldırdığını ve uzun dönemli planlamayı olanaklı kıldığını ifade etmektedirler (Milliyet, 1991: 209).

Tekelleri kendi içinde ayırmak mümkündür. Yasal tekeller: Bir malın ya da hizmetin üretimi yasa ile tek bir girişime (işletmeye) bırakılmışsa, buna yasal tekel denir (Aren, 1993: 122; Milliyet, 1991: 210). Fiili tekeller: yasal bir müdahale olmaksızın, fiilen piyasada tekel kurabilmiş olan işletmelerdir. Fiili tekellerin oluşmasına olanak sağlayan nedenler şöyle gruplandırılabilir: a) doğal koşullar, b) anlaşmalar, c) işletme büyüklüğü (sermaye birikimi) olmak üzere üç grupta toplanabilir (Aren, 1993: 123).

- a) Bir işletmenin başka hiçbir yerde bulunmayan bir doğal kaynağa sahip bulunması ona tekel olanağı sağlar (Aren, 1993: 123).
- b) Aynı malı üreten girişimcilerin aralarında anlaşarak alıcıların karşısına sanki tek bir satıcı imişler gibi çıkmalarıdır. Bu anlaşmaların en yaygın örnekleri karteller, tröstler ve holdinglerdir (Aren, 1993: 123; Milliyet, 1991: 210).

Kartelde üyeler, fiyat, kalite ve alıcıya sağlanan diğer bütün avantajlar konusunda, rekabeti ortadan kaldıracak biçimde anlaşırlar. Kartel üyeleri, bazen sadece piyasayı bölüşmekle yetinirler ve diğer konularda serbest olurlar. Bu durumda kartel üyeleri, sadece kendilerine bırakılmış

olan bölgelerde iş yapar, diğer üyelerin bölgelerine tecavüz etmezler. (Aren, 1993: 123-124).

c) Bir teşebbüsün, çok büyük olduğu için, tek başına piyasaya egemen olmasıdır. Şirketler, ya rakipleri ile mücadele edip onları yutarak büyürler ya da daha başlangıçtan itibaren piyasaya egemen olacak bir büyüklükte kurulurlar (Aren, 1993: 124).

Serbest planlama faaliyetinin yürütüldüğü piyasada oluşan tekellerin yasal tekellerden ziyada fiili tekeller olduğu söylenebilir. Fiili tekellerin oluşmasını sağlayan koşullardan ilki daha önce de vurgulandığı üzere işletme büyüklüğü veya sermaye birikim düzeyidir.

Serbest planlama faaliyetinin yürütüldüğü piyasaya daha önceden girilen ve geçmişte yapılan işleri dikkate alınarak karne grubu yükseltilen planlılara ait bürolar uzun süredir piyasada olmanın ve geçmişte görece daha az serbest planlama faaliyeti yürüten büro olmasının yarattığı rekabetin az olduğu piyasa koşullarının getirdiği avantajından yararlanarak (doğal koşullar) hatırı sayılır bir sermaye birikimi sağlamışlardır. Ancak bir önceki dönemde/koşullarda sağlanan sermaye birikimi güncel koşullarda yeni aktörlerin piyasaya girmesine engel oluşturacak veya ekonomik olarak görece zayıf büroların elenmesine neden olacak koşullar yaratmaktadır. Bunun başlıca nedeni ise sermaye birikimi sahip büroların bu birikimden faydalanarak aynı iş için daha düşük fiyat teklif ederek rakiplerinin var oluş koşullarını ortadan kaldırmasıdır.

Serbest planlama faaliyetinin yürütüldüğü piyasada fiili tekellerin oluşmasını sağlayan ikinci koşul ise anlaşmalardır. Ancak buradaki anlaşmanın içeriği piyasada fiili tekellerin oluşmasını sağlayan anlaşmalardan farklıdır. Piyasada tekelleşmeyi sağlayan anlaşma aynı malı üreten satıcılar arasında olurken planlama alanında tekelleşmeyi sağlayan anlaşmalar satıcı ile tekil alıcı (belediye) arasında olmaktadır.

Belediyeler (tekil alıcı) yapılan işin içeriğinden bağımsız olarak sadece belli serbest planlama faaliyetinin yürütüldüğü bürolar eliyle üretilen planlama işlerini dikkate aldıklarına dair serbest planlama piyasasına sinyaller verdiklerinde; ilgili bürolar lehine bir durum gelişmesi kaçınıl-

mazdır. Çünkü planlama işini talep eden gayrimenkul sahibi, karşılığında yüksek bedel ödeyeceğini bilerek de olsa, belediye tarafından gereksiz yere şekilsel yönden reddedilmek istemez.

Piyasada tam anlamıyla bir tekelleşme yani bir malın sadece bir firma tarafından üretilmesi gibi bir durumla karşılaşmak oldukça güçtür. Ancak bir firma tek başına piyasa talebinin çok büyük bir bölümünü karşılıyor, geri kalan bölüm de çok sayıda küçük firmalar tarafından karşılanıyorsa, o piyasada tekelleşme olduğu söylenebilir (Aren, 1993: 124). Bu durum görelili monopol olarak da tanımlanmaktadır: piyasada faaliyet gösteren ancak fazla önemi olmayan pek çok rakip mevcuttur (Milliyet, 1991: 210).

Elbette ki buradan serbest planlama faaliyetlerinin yürütüldüğü piyasada mutlak bir tekelleşmenin olduğu söylenemez. Durumu daha net ifade etmek gerekirse; serbest planlama faaliyetlerinin yürütüldüğü piyasada görelili bir tekelleşmenin olduğu söylenebilir. Diğer bir deyişle işin büyük kısmı belli serbest planlama büroları arasında (il/belediye bazında) paylaşılırken, geri kalanı ise diğer serbest planlama büroları arasında paylaşılmaktadır.

Bu durumda serbest planlama faaliyetlerinin yürütüldüğü piyasada ücretlerin, meslek odası tarafından belirlenen ücret düzeyinin çok üzerine çıkması doğaldır. Artan bu bedelin anlaşmanın tarafları arasında (belediye-büro) arasında paylaşılması beklenen bir sonuçtur.

3. Alan Çalışması

3.1. Alan Çalışmasının İçeriği

Alan çalışması kapsamında Şehir Plancıları Odası Ankara Şubesi mesleki denetim görevlisi tarafından 2007-2010 yılları arasında yapılmış toplam 7.145 mesleki denetim uygulaması incelenmiştir. Ankara Şube, etkinlik alanı açısından 81 ilin 34'ünü bünyesinde barındırması, toplam üye sayısının 1/3'den fazlasına sahip olması ve serbest şehircilik bürolarının yaklaşık 1/3'nün Ankara'da olması nedeniyle verilerin önemli bir temsiliyet kabiliyetine sahip olduğu söylenebilir.

Çalışmanın amacı, serbest planlama pratiğine ilişkin hem “ne yapılıyor” hem de “nasıl yapılıyor” sorularına yanıt aramaktır. Çalışma sırasında mesleki denetim uygulamasına ait veriler: plancı, işin yapıldığı yer (il düzeyinde), mesleki denetime tabi işin türü, işveren, işin alansal büyüklüğü ve işi yapan plancının karne grubu değişkenlerine göre incelenmiştir.

3.2. Tanımlayıcı İstatistikler

3.2.1. Plancılar

Mesleki denetim yaptırmak üzere toplam 189 plancı Şubeye başvurmuştur. Bu 189 planıcıdan en çok iş yapan 20 plancı toplam mesleki denetim uygulamalarının yarısından fazlasını yaptırmıştır. Buna göre serbest şehircilik pratiği bazı ellerde kümелendiđi söylenebilir. Diğer bir değişle serbest şehircilik hizmetlerinde bir çeşit tekelleşme baş göstermiştir.

3.2.2. Yapılan İş

Mesleki denetim uygulaması yapılan yaklaşık 7000 planlama işinin %63,3’ünü “imar planı değişiklikleri” oluştururken, %82,7’sini imar planı değişiklikleri ve “mevzi imar planları” oluşturmaktadır. Piyasa bütüncül planlardan çok, parsel düzeyinde ve parçacıl planlar üretilmesini talep etmektedir.

Tablo 1. En Çok İş Yapan Plancılar

	Plancı	Adet	%
1	A	326	4,6
2	B	305	4,3
3	C	295	4,2
4	D	271	3,8
5	E	238	3,4
6	F	236	3,3
7	G	203	2,9
8	H	193	2,7
9	I	158	2,2
10	J	151	2,1
11	K	144	2,0
12	L	141	2,0
13	M	139	2,0
14	N	136	1,9
15	O	126	1,8
16	P	123	1,7
17	Q	120	1,7
18	R	119	1,7
19	S	115	1,6
20	T	108	1,5
	Ara Toplam	3647	51,8
189	Genel Toplam	7047	100,0

Tablo 2. Üretilen Hizmet Tipi

Hizmetin adı	Adet	%
IPD (imar planı değişikliği)	4807	69,3
MIP (mevzi imar planı)	928	13,4
IP (imar planı)	228	3,3
İlave IP (ilave imar planı)	207	3,0
RIP (imar planı revizyonu)	173	2,5
ilave + rev IP (ilave + revizyon imar planı)	133	1,9
NIP + UIP (nazım imar planı + uygulama imar planı)	106	1,5
Diğer	83	1,2
NIPD (nazım imar planı değişikliği)	56	0,8
KAIP (koruma amaçlı imar planı)	40	0,6
NIP (nazım imar planı)	37	0,5
KAIPD (koruma amaçlı imar planı değişikliği)	34	0,5
CDP (çevre düzeni planı)	23	0,3
CDPD (çevre düzeni planı değişikliği)	23	0,3
UDGP (uzun devreli gelişme planı)	12	0,2
RNIP (nazım imar planı revizyonu)	11	0,2
MIPD (mevzi imar planı değişikliği)	9	0,1
KTP (kentsel tasarım projesi)	8	0,1
Köy yerleşim planı	6	0,1
RÇDP (çevre düzeni planı revizyonu)	5	0,1
KARIP (koruma amaçlı imar planı revizyonu)	2	0,0
KDP (kentsel dönüşüm projesi)	2	0,0
Plan notu değişikliği	1	0,0
TMP (turizm master planı)	1	0,0
Toplam	6935	100,0

3.2.3. İşveren

İşverenler incelendiğinde özel şahıs ve belediyelerin en büyük işverenler olduğu görülmektedir. Bu ikisinden sonra ise üçüncü en büyük işveren ise meslek pratiği planlama ile çok yakından ilgili olan haritacıdır. Bir plancının başka bir plancının işvereni olması durumu ise ilginçtir. Bununla birlikte İller Bankası ise en küçük ölçekli işveren olarak ortaya çıkmaktadır. Bunda hem İller Bankası'nın etkisiz-

Tablo 3. İşverenler

İşveren	Adet	%
Özel	2905	41,4
Belediye	2542	36,2
Haritacı	746	10,6
Kamu	448	6,4
Kooperatif	136	1,9
Plancı	120	1,7
Oda-borsa-birlik-dernek-vakıf	70	1,0
İller Bankası	51	0,7
Toplam	7018	100,0

leştirilmesi hem de belediyelerin büyük ölçekli iş talep etmemelerinin katkısı büyüktür.

3.2.4. İşin Yapıldığı Yer

81 ilin tamamına ilişkin mesleki denetim kaydının olduğu görülmüştür. Bununla birlikte yapılan toplam işlerin %50'sinden fazlası 10 ilde yapılırken, yaklaşık %70'i ise 20 ilde beklenmektedir. İller bazında gözlemlenen yoğunlaşma "acaba tekelleşme il bazında mı gerçekleşiyor?" sorusunu gündeme getirmektedir.

Tablo 4. En ok İş Yapılan Yirmi İl

	İşin yapıldığı il	Adet	%
1	Ankara	793	11,4
2	Mardin	543	7,8
3	Elazığ	374	5,4
4	şanlıurfa	329	4,7
5	Van	320	4,6
6	Erzurum	304	4,4
7	Kilis	278	4,0
8	Kastamonu	211	3,0
9	Antalya	207	3,0
10	Kayseri	180	2,6
11	Gaziantep	171	2,5
12	Kırşehir	147	2,1
13	Zonguldak	133	1,9
14	Bitlis	123	1,8
15	Siirt	119	1,7
16	Batman	113	1,6
17	Uşak	107	1,5
18	Hatay	105	1,5
19	Muğla	99	1,4
20	Corum	99	1,4
	Ara Toplam	4755	68,3
	Genel Toplam	6960	100,0

3.2.5. Alansal Büyüklük

Yapılan işlerin alansal büyüklükleri incelendiğinde; işlerin 1/3'ünün 1 hektardan küçük, 2/3'nün ise 2 hektardan küçük olduğu görülmektedir. Bu durum parçalı veya parsel bazında planlama anlayışının yaygınlığına ilişkin en büyük kanıtı oluşturmaktadır.

Tablo 5. Yapılan İşin Alansal Büyüklüğü

Alan	Adet	%	Birikimsel %
0-1 ha	2443	34,67	34,67
1-2 ha	2202	31,25	65,91
2-3 ha	466	6,61	72,53
3-4 ha	264	3,75	76,27
4-5 ha	217	3,08	79,35
5-7 ha	223	3,16	82,52
7-10 ha	212	3,01	85,53
10-15 ha	170	2,41	87,94
15-20 ha	99	1,40	89,34
20-30 ha	120	1,70	91,05
30-50 ha	130	1,84	92,89
50-100 ha	129	1,83	94,72
100-200 ha	115	1,63	96,35
200-500 ha	111	1,58	97,93
+500 ha	146	2,07	100,00
Toplam	7047	100,00	

3.2.6. Karne Grubu

Karne grupları incelendiğinde, mesleki denetim yapılan işlerin yaklaşık %45'inin A grubu plançılara, %25'inin de F grubu plançılara ait olduğu görülmektedir. Buna göre yüksek karne grubuna sahip plançılarının serbest şehircilik piyasasında bir baskınlıklarının olduğu söylenebilir.

Tablo 6. Plançılarının Karne Grubu

Karne grubu	Adet	%	Birikimli %
A	3227	45,3	45,3
B	507	7,1	52,5
C	243	3,4	55,9
D	500	7,0	62,9
E	835	11,7	74,6
F	1806	25,4	100,0
Toplam	7118	100,0	

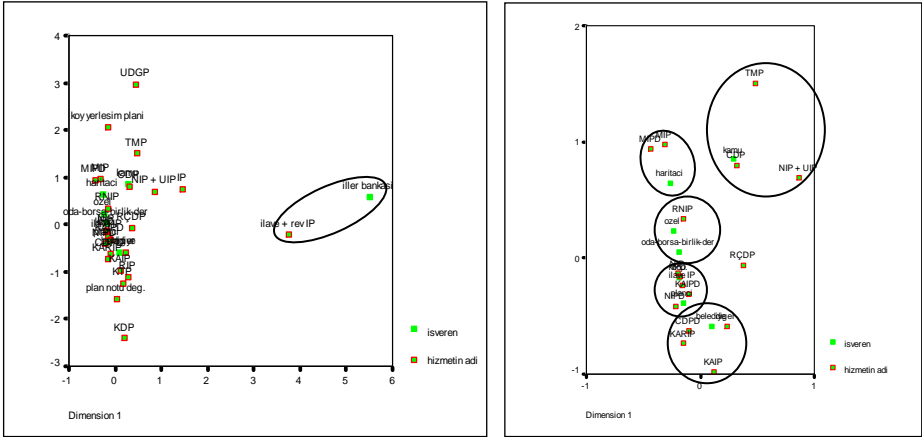

3.3. Çeşitli Çözömler

3.3.1. İşveren'e Göre Değerlendirme

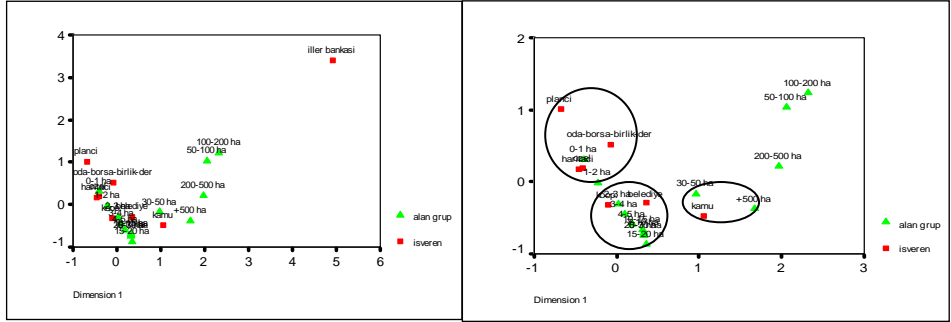
İşveren - Hizmet Tipi İlişkisi: İller Bankası tahmin edileceği üzere tüm yerleşim ölçeğinde İlave ve Revizyon İmar Planları yaptırmaktadır. Bununla birlikte Kamu bekleneciği üzere üst ölçekli Çevre Düzeni Planları ve Turizm Master Planları yaptırmaktadır. Haritacıların ilgi alanı ise yerleşim alanı dışındaki yerlerdir ve genellikle Mevzi İmar Planı ve Mevzi İmar Planı Değişikliği yaptırmaktadırlar. Belediyeler ise genellikle Çevre Düzeni Planı Değişikliği ve Koruma Amaçlı İmar Planı Revizyonu yaptırmaktadırlar. Böylece kendilerine sınırlandırmalar getiren planları aşmaya çalışmaktadır. Kooperatifler, plancılar, oda-borsa-birlik-dernek-vakıflar ve özel kişi ya da kuruluşlar ise daha küçük ölçekli, parçacıl ve kısmi çıkarlara hizmet eden ilave imar planları, imar planı değişiklikleri, koruma amaçlı imar planı değişiklikleri, nazım imar planları, nazım imar planı revizyonları veya nazım imar planı değişiklikleri yaptırmaktadırlar.

Figür 1. İşveren – Hizmet Tipi İlişkisi

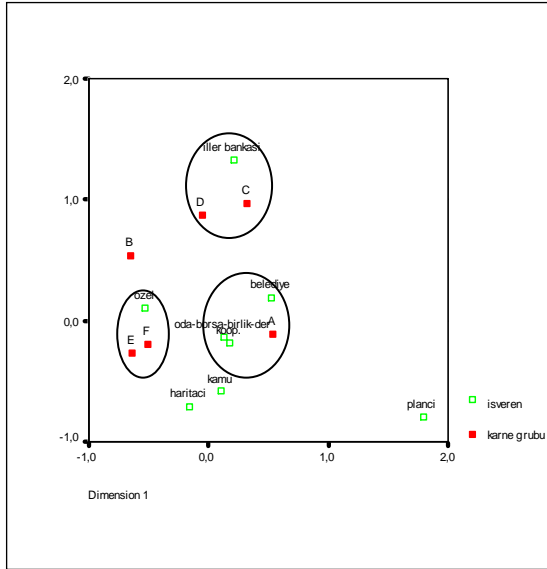
İşveren - İşin Büyüklüğü İlişkisi: İşverenin çıkar ya da kamusal sorumluluk ölçeği küçüldükçe, bekleneciği üzere yapılan işin ölçeği de küçülmektedir. Ancak belediyelerin baskın ölçeğinin 2-30 ha arası olması onların da kamusal sorumluluk alanı algılamasının küçüldüğünü göstermektedir.

Figür 2. İşveren – Alansal Büyüklük İlişkisi

İşveren – Karne Grubu İlişkisi: İşveren karne grubu ilişkisi incelendiğinde belediyelerin genellikle A grubu plancılarla çalıştığı, özel girişimci ve haritacıların ise genellikle E ve F grubu plancılarla çalıştığı gözlenmiştir.

Figür 3. İşveren – Karne Grubu İlişkisi

3.3.2. Plancıya Göre Değerlendirmeler

Plancı - İşin Yapıldığı Yer İlişkisi: En çok iş yapılan 20 ilin 16 tanesinde en çok iş yapan 20 plancının en az bir tanesi o ildeki imar operasyonlarının en az %20'sini yönetmektedir. Bu durum daha önce dile getirilen iller düzeyinde tekelleşmenin varlığına ilişkin en önemli kanıttır.

Tablo7. Plancı ve İşin Yapıldığı Yer İlişkisi

	Plancı																				Toplam
	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R	S	T	
Ankara	0,0	7,6	3,6	1,3	0,3	0,0	0,0	2,8	0,0	0,0	0,0	1,9	0,0	0,0	0,0	0,0	1,3	2,1	0,0	10,1	800
Mardin	5,7	0,0	0,4	0,0	32,2	12,5	0,0	0,0	0,0	13,4	0,0	0,0	5,9	0,2	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	544
Elazığ	0,0	0,5	0,8	4,0	0,0	0,0	52,4	0,0	0,0	0,0	0,0	1,1	0,0	0,0	0,0	32,4	0,8	0,0	0,3	0,3	374
Şanlıurfa	15,5	0,0	0,0	0,0	7,3	24,5	0,0	7,3	0,0	0,3	0,9	0,0	7,3	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	330
Van	0,0	0,0	0,3	0,0	0,0	0,0	0,0	10,0	23,1	0,0	0,0	0,3	4,4	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	321
Erzurum	0,0	0,3	31,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	41,5	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	306
Kilis	58,4	0,0	0,0	0,0	0,0	28,3	1,1	0,0	0,0	0,0	1,4	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	279
Antalya	0,0	1,4	3,8	8,1	5,7	0,0	0,0	0,5	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	8,5	0,0	0,0	0,9	211
Kastamonu	0,0	0,0	6,2	22,7	0,5	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	18,5	0,5	211
Kayseri	0,0	81,8	0,0	2,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	187
Gaziantep	4,7	0,0	0,0	1,7	0,0	0,6	0,0	0,0	0,6	0,0	70,3	0,0	1,2	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	172
Kırşehir	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	26,2	0,0	0,0	0,0	0,0	45,0	0,0	0,0	0,0	149
Zonguldak	0,0	0,0	3,7	16,2	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,7	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	21,3	0,0	136
Bitlis	0,0	0,0	50,8	0,0	0,0	0,0	0,0	13,7	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	124
Siirt	0,0	0,0	0,8	4,2	0,0	0,0	0,0	0,8	0,0	29,4	0,0	0,0	0,0	0,0	32,8	0,0	0,0	0,0	7,6	0,0	119
Batman	0,0	3,5	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	2,7	0,0	0,0	0,0	77,9	0,0	0,0	0,0	12,4	0,0	0,0	113
Hatay	1,9	0,0	0,0	0,0	0,9	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	5,6	0,0	12,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,9	108
Uşak	46,3	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	46,3	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	108
Çorum	0,0	1,0	2,0	2,0	0,0	0,0	0,0	11,8	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	102
Muğla	0,0	5,9	13,7	22,5	1,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	1,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	1,0	102

Plancı – İşin Büyüklüğü İlişkisi: Mesleki denetim yaptırmak üzere odaya başvuran 189 plancı toplam 20.422.543 hektar arazi planlamıştır (Türkiye yüzölçümünün ¼'ünden daha fazla). En çok iş yapan 20 plancıdan 19'u (plancı C hariç) toplam planlanan alanın %2,2'sini planlarken, bunlar dışındaki 4 plancı toplam planlanan alanın %92'sini planlamıştır. Bu durum planlar arasında bir işbölümü olduğunu göstermektedir. Kimi planlar çok sayıda ama alansal olarak küçük planlar yaparken kimi planlar az sayıda ama alansal olarak büyük planlar yapmaktadırlar.

Tablo 8. Plancı – Yapılan İşin Alansal Büyüklüğü İlişkisi

Plancı	Toplam alan (ha)	Toplam alan %
A	29.319,1	0,144
B	228.054,0	1,117
C		
D	53.370,6	0,261
E	2.581,0	0,013
F	12.849,7	0,063
G	2.000,5	0,010
H	93.236,6	0,457
I	13.269,9	0,065
J	423,3	0,002
K	1.583,2	0,008
L	2.597,9	0,013
M	248,0	0,001
N	145,0	0,001
O	2.517,9	0,012
P	576,9	0,003
Q	2.381,6	0,012
R	12.850,5	0,063
S	320,3	0,002
T	1.065,0	0,005
Ara Toplam	459.390,9	2,200
Genel toplam	20.422.543,3	100,000

Tablo 9. Plancı – Yapılan İşin Alansal Büyüklüğü İlişkisi

Plancı	Toplam alan (ha)	Toplam alan %
C	3.030.483,9	14,8
V	4.698.936,8	23,0
AE	8.387.536,7	41,1
FJ	2.684.500,0	13,1
Ara Toplam	18.801.457,4	92,1
Genel toplam	20.422.543,3	100,0

Plancı – Karne Grubu İlişkisi: En çok iş yapan ilk 5 plancının tamamı A grubu plancıdır. Bununla birlikte en çok iş yapan ilk 20 plancıdan 10 tanesi yine A grubu plancı iken 5 tanesi de F grubu plancıdır. Daha önce

söylendiği gibi burada da A grubu planlılar lehine gelişen durum kendini bir kez daha ortaya koymaktadır.

Tablo 10. Planlı – Karne Grubu İlişkisi

Planlı	Karne grubu						Toplam
	A	B	C	D	E	F	
A	327	0	0	0	0	0	327
B	310	0	0	0	0	0	310
C	300	0	0	0	0	0	300
D	277	0	0	0	0	0	277
E	240	0	0	0	0	0	240
F	0	238	0	0	0	0	238
G	0	0	0	0	0	203	203
H	194	0	0	0	0	0	194
I	0	0	0	0	0	158	158
J	0	0	0	0	0	151	151
K	0	0	0	0	0	144	144
L	0	0	0	143	0	0	143
M	139	0	0	0	0	0	139
N	0	0	0	0	0	136	136
O	0	0	0	0	127	0	127
P	0	0	0	0	123	0	123
Q	122	0	0	0	0	0	122
R	120	0	0	0	0	0	120
S	115	0	0	0	0	0	115
T	0	0	0	0	110	0	110

3.3.3. Hizmet Tipi'ne Göre Değerlendirme

Hizmet Tipi – İşin Büyüklüğü İlişkisi: En çok “imar planı değişikliği” ve “mevzi imar planı” yapılmasına karşın bu işler toplam planlanan alanın sadece %0,22'lik bir kısmını oluşturmaktadır. Buna karşın toplam planlama işinin %0,33'lük kısmını oluşturan çevre düzeni planları ile toplam planlanan alanın %92,4'ü planlanırken, turizm master planları ile toplam planlanan alanın %3,6'sı planlanmıştır.

Tablo 11. Hizmet Tipi – Alansal Büyüklük İlişkisi

Hizmetin adı	Adet	Adet %	Toplam alan (ha)	Toplam alan %
IPD	4807	69,32	38.605,0	0,19
MIP	928	13,38	5.321,8	0,03
CDP	23	0,33	1.8870.328,6	92,41
TMP	1	0,01	743.600,0	3,64
Genel Toplam	6935	100,00	20.419.782,5	100,00

Hizmet Tipi – Karne Grubu İlişkisi: İmar Planı Değişikliklerinin yaklaşık yarısını A grubu plancılar yapar iken, Mevzi İmar Planlarının da yaklaşık yarısını F grubu plancılar yapmaktadır. Karne grupları arasında bir uzmanlaşma görülmektedir.

Tablo 12. Hizmet Tipi – Karne Grubu İlişkisi

Hizmet tipi	Karne Grubu						%
	A	B	C	D	E	F	
IPD	46,5	8,1	3,1	6,6	10,8	24,9	68,6
MIP	20,7	5,7	3,8	6,3	20,1	43,4	13,2
Diğerleri	32,7	86,2	93,2	87,1	69,1	31,7	18,2
Genel Toplam	100	100	100	100	100	100	100

3.3.4. Karne Grubu'na Göre Değerlendirme

Karne Grubu – İşin Yapıldığı Yer İlişkisi: En çok iş yapılan 20 ilden 14 tanesinde A grubu, 6 tanesinde F grubu ve 1 tanesinde E grubu plancı o ilde toplam yapılan işin %40'dan fazlasını yapmaktadır. A grubu plancıların baskın konumu bir kez daha görülmektedir.

Tablo 13. Karne Grubu – İşin Yapıldığı Yer İlişkisi

İl	Karne Grubu						Toplam
	A	B	C	D	E	F	
Ankara	43,8	2,9	1,9	4,8	19,5	27,2	100,0
Mardin	44,5	19,3	2,8	0,4	0,6	32,5	100,0
Elazığ	7,0	0,0	0,0	1,1	32,6	59,4	100,0
Şanlıurfa	41,2	32,7	0,6	0,0	0,0	25,5	100,0
Van	16,8	0,0	0,3	0,9	31,2	50,8	100,0
Erzurum	31,7	0,0	1,3	0,0	64,4	2,6	100,0
Kilis	58,4	38,0	0,0	1,1	0,0	2,5	100,0
Kastamonu	55,0	0,0	2,4	7,1	10,9	24,6	100,0

Antalya	71,0	16,7	2,4	3,3	6,2	0,5	100,0
Kayseri	92,5	2,1	1,6	1,1	0,0	2,7	100,0
Gaziantep	19,3	5,3	0,6	3,5	0,0	71,3	100,0
Kırşehir	54,4	0,0	0,0	27,5	2,0	16,1	100,0
Zonguldak	60,6	7,6	3,8	3,8	3,0	21,2	100,0
Bitlis	67,7	0,8	0,0	0,0	25,8	5,6	100,0
Siirt	17,1	1,7	0,0	16,2	0,9	64,1	100,0
Batman	16,8	0,0	1,8	0,0	0,9	80,5	100,0
Hatay	75,9	1,9	9,3	3,7	2,8	6,5	100,0
Uşak	94,4	0,0	0,0	0,0	0,0	5,6	100,0
Muğla	72,5	2,9	5,9	12,7	5,9	0,0	100,0
Çorum	40,6	0,0	2,0	3,0	12,9	41,6	100,0

4. Planlama Alanının Dönüşümü

4.1. Temel Nedenler

Plan bütünlüğünü bozan mevzi imar planları, ilave imar planları ve plan değişiklikleri gibi uygulamaların gittikçe artan şekilde ön plana çıkmasının iki temel nedeni vardır. Bunlardan birincisi ülkemizde yürürlükte olan mülkiyet ilişkileri ile bu mülkiyet ilişkileri çerçevesinde kentsel alanlar hakkında karar veren yerel yönetimlerin yetki çerçevesidir.

Tekeli (1988:9-11) mülkiyet ilişkileri ile planlama arasındaki bağlantıyı şu şekilde yorumlamaktadır: Eğer mülkiyet haksız kazanç elde etmenin bir aracı olmaktan arındırılmaz ise; sistem içinde, plan dışında kalarak bu değerlere el koyma güdüsü sürekli olarak var olacaktır. Bu güdü ise plan dışı kalmanın yeni yollarının üretilmesine neden olacaktır... Buna bağlı olarak imar planlarının, plancıyı zengin etmeden başlayarak belli grup veya kişileri zengin etme ya da karar organlarına hakim kişilerin muhaliflerini cezalandırma aracı olmaya kadar uzanan değişik işlevler kazanabileceğini belirtmektedir... Dolayısıyla bugünkü mülkiyet sistemi kamu yararına uygun imar planlarının gerçekleşmesinde en önemli engeldir.

Mülkiyet ilişkileri ile kentsel rant arasındaki bu ilişki biçiminin vücut bulabilmesi için bu konuda karar verici merci olan yerel yönetimlerin alacağı tavır da çok önemlidir. Burada özellikle üzerinde durulan konu ise yerel yönetimleri planlama alanında tek yetkili kılan yetki devri (planlamanın

yerelleşmesi) meselesidir. Bu konuda hem akademisyen hem de serbest planlıların yaptığı değerlendirmeler durumun vahametini ortaya koymaktadır. Planlama alanında yetkilerin yerel yönetimlere devredilmesi planlama ve mekan üretme pratiğinde tam bir düzensizliğin doğmasına neden olmuştur (Bademli, 2001: 14; Özcan, 1988: 4; Yeter, 2007: 463; Sönmez, 2008: 391; Sönmez, 2010a: 710; Eliçin, 2005: 225).

4.2. Bağlam

Verili mülkiyet ilişkilerinin ve planlama yetkilerinin yerele devredilmesinin içinde bulunduğumuz durumu ortaya çıkarması için belli bir bağlamda ilişkilmesi gerekmektedir. Çünkü bu ilişkilendirme farklı koşullarda farklı mekansal pratikler de üretebilir. Bunlardan birincisi daha makro ölçekli, son zamanlara damgasını vuran liberal kent anlayışı ile bu anlayışın hayata geçmesini kolaylaştıran ve doğrudan doğruya pratiği yönlendiren imar kanunudur.

Şengül'e göre (2004: 27) liberal kent anlayışında tüm kenti gözetilen bir mekan kurgusu ve uzun vadeli terkedilmiştir. Bu anlayışın kaçınılmaz bir sonucu olarak planlama pratiğinin sınıflar-üstü olma özelliği çökmüştür. Planlama kurumunun özel çıkarlar dışında tanımlanan kamusal niteliği tek edilmiştir. Daha önceleri çok daha dolaylı yollardan planlama sürecine etki etmeye çalışan sermaye artık sürecin bir parçası haline gelmiştir.

Yine Şengül'e göre (2009: 64) ihtiyaç temelli taleplerle desteklenen kentsel büyüme ikincilleşirken, spekülasyon temelli talepler etrafında şekillenen kentsel büyüme modeli ön plana çıkmaktadır... Yeni toplumsal dengeler içinde ön plana çıkan grupların daha önce çok sınırlı ölçüde kalan spekülasyon müdahaleleri çok daha derin bir hale gelmiştir.

Keskinok'a göre (2010: 55) gereğinden fazla imarlı alan üretimi, bütünsel bir planlama ve kalkınma anlayışı yerine parçacı ve mevzi planlama kararlarının gerekliliğini öngören liberalleşme siyasalarının sonuçları olarak değerlendirilmelidir. Dolayısıyla kentler imarlı alan yaratma yarışı içindedir (Keskinok, 2010: 56).

Levent'e göre (2010:637) yeni ekonomik ve siyasi düzen planlama ile ona meşruiyetini sağlayan kamu yararı ilkesi arasında herhangi bir organik bağ-

lantı istememektedir. Çünkü kamu yararını tesis etme üzere yapılan çalışmalar sermayenin birikim sağlama önceliği ile uyumsuzluk göstermektedir... Buna ek olarak ekonomik yapının hızla değişmesi sermaye gruplarının da kısa, orta ve uzun erimli planlarını hızla güncellemesini ve yeni duruma uyum sağlamasını beraberinde getirmektedir. Piyasa aktörleri değişen ekonomik duruma uyum sağlamları için gerekli esnek koşulları mekansal düzlemde de talep etmekte ancak mevcut planlama düzeni, tek amacı sermayenin beklentilerine yanıt vermek olmadığı için, bir engel olarak çıkmaktadır... Bu nedenlerden dolayı sermaye bütüncül planlama anlayışı yerine parçacı, kısa erimli ve sermayenin önceliklerini temel alan bir planlama yaklaşımı için bastırmaktadır.

5. Değerlendirme

Çalışma sonunda çıkarılacak sonuçlardan birincisi şudur: serbest meslek alanında yüksek karne grubuna sahip planlılar lehine bir tekelleşme vardır. Benzer içerikte bir değerlendirme Yoloğlu (2006: 61) tarafından daha önce de yapılmıştır. Bu durum, serbest meslek piyasasına yeni girmiş veya girme niyetinde olan yeni planlıların işini oldukça zorlaştırmaktadır. Bu durumun bir sonucu olarak yeni mezun planlılar ya piyasadaki diğer yüksek karne planlılar yanında ücretli olarak çalışmak zorunda kalacaklar ki bu olasılık oldukça düşüktür, ya da işsizler ordusunun bir üyesi olacaklardır. İşsizler ordusunun giderek büyümesinin ücretler üzerindeki azaltıcı etkisi de dikkate alınması gereken diğer bir noktadır.

Diğer bir sonuç ise şudur: kent bütününe yönelik planlama faaliyeti çok sınırlı bir düzeyde kalmaktadır. Kent içinde veya yakın çevresinde parsel düzeyinde ve çevresiyle ilişkisiz bir şekilde plan yapmak temel planlama faaliyeti olmuştur. Bu durum “plan yapmak”tan çok “plan bozmak” olarak yorumlanabilir.

Bu konuda en dikkat çekici nokta belediyelerin “Çevre Düzeni Planı Değişikliği” ve “Koruma Amaçlı İmar Planı Revizyonları” yaptırarak, tıpkı özel şahıslar gibi sınırlayıcı plan hükümleri dışında kalmaya çalışmaları ve yine tıpkı özel şahıslar gibi noktasal plan kararları üretmeyi tercih etmeleri-

dir. Neo-liberal zihniyet bireysel düzeyden çıkmış ve kamu kurumlarına da sirayet etmiştir. Kamu kurumları bu zihniyetin kolaylaştırıcısı olmaktan zihniyetin taşıyıcısı konumuna yükselmişlerdir. Bu durumda en önemli soru ise toplumun genel faydası olarak niteleyebileceğimiz kamu yararını kimin sağlayıp koruyacağıdır. Çünkü bu sorumluluğu üstlenmesi gereken kurumlar hızla bu görevlerini terk etmektedirler.

Genel olarak serbest planlama faaliyetlerinin yürütüldüğü piyasadaki planlama işlerinin kentlerde hem rantların artmasına hem de artan rantlara el konulmasına aracılık ettiği dikkate alındığında serbest planlama faaliyetinin sadece sonuçları dolayısıyla değil süreç açısından da haksız kazanç elde etmenin bir aracına dönüştüğü sonucu ortaya çıkmaktadır.

Kaynakça

- Alpaslan, Ö. (2009) Antalya Kıyı Bölgesi Planlama Sürecinin Kıyı Alanlarına Etkileri: Side-Manavgat Örneği, *Planlama*, 2009/2, s:67-71.
- Altınçekiç Aysel, F. ve Ünverdi, L. (2006) Yerel Rantın Global Stratejilere Açılımı: Çeşme Yarımadası, *Planlama*, 2006/3, s:7-15.
- Aras, M.Ö. ve Eke, F. (2010) Parçayı Planlamak, Planlamayı Parçalamak, s:617-631; ŞPO, *Kentleri Korumak/Savunmak 8 Kasım Dünya Şehircilik Günü 33. Kolokyumu Bildiriler Kitabı*, ŞPO: Ankara içinde.
- Aren, S. (1993) Ekonomi El Kitabı (Türkiye Ekonomisinden Örneklerle), Gerçek Yayınevi: İstanbul.
- Arkon, C. ve Gülerman A.R. (1995) İzmir Büyükşehir Bütünündeki Nazım Plan Çalışmaları Üzerine Bir İnceleme, *Planlama*, 1995/1-2, s:14-20.
- Armen, E. (2010) Antalya Oturumu, s:685-688; ŞPO, *Kentleri Korumak/Savunmak 8 Kasım Dünya Şehircilik Günü 33. Kolokyumu Bildiriler Kitabı*, ŞPO: Ankara içinde.
- Aysu, E. vd. (1993) Son 10 Yıl İçinde Boğaziçi Fizik Mekanını Şekillendiren Kurum ve Gruplar, *Planlama*, 1993/1-4, s:38-45.
- Bademli, R. (2001) Bursa İl Planı Deneyimi, *Planlama*, 2001/1-2, s:12-21.
- Bilgihan, G. vd. (2007) Diyarbakır Nazım Plan Çalışması: Aktör Merkezli Bir Değerlendirme, s:373-388; ŞPO, *Planlama, Siyaset, Siyasalar 8 Kasım Dünya Şehircilik Günü 30. Kolokyumu Bildiriler Kitabı*, ŞPO: Ankara içinde.

- Çetinkaya, U.B. (2009) Adana Kentsel Alanının Tarihi Süreç ve ÇDP Çerçevesinde İncelenmesi, *Planlama*, 2009/1, s:67-77.
- Çopuroğlu, A. (2011) Üst ve Alt Ölçekli Planlar Arasında Yetki Kayması ile Bu Süreçte Nazım İmar Planlarının İşlev Yitimi, s: 307-317; ŞPO, *Planlamanın Dili 8 Kasım Dünya Şehircilik Günü 34. Kolokiyumu Bildiriler Kitabı*, ŞPO: Ankara içinde.
- Çopuroğlu, M.A. (2009) Adana'da Kentleşme ve İmarsız Gelişmenin 50 Yılı, *Planlama*, 2009/1, s:53-65.
- Eliçin, Y. (2005) Hangi Planlama? Kürselleşen Kentler, Yerelleşen Planlama, s:223-235; ŞPO, *Değişen-Dönüşen Kent ve Bölge 8 Kasım Dünya Şehircilik Günü 28. Kolokiyumu Bildiriler Kitabı*, ŞPO: Ankara içinde.
- Erdem, R. ve Meşhur, M.Ç. (2006) İmar Planları Marifetiyle Plansız Kentsel Gelişme, s:339-344; ŞPO, *Planlamada Yeni Politika ve Stratejiler 8 Kasım Dünya Şehircilik Günü 29. Kolokiyumu Bildiriler Kitabı*, ŞPO: Ankara içinde.
- Ermergen, O. (2009) ŞPO Antalya Şubesi ve Antalya'nın Planlama ve Gelişme Sorunları Üzerine Orhan Ermergen ile Söyleşi, *Planlama*, 2009/2, s:7-17.
- Keskinok, H.Ç. (2010) Kenti Korumak: Kamusalığı Yaratmak, s:51-59; ŞPO, *Kentleri Korumak/Savunmak 8 Kasım Dünya Şehircilik Günü 33. Kolokiyumu Bildiriler Kitabı*, ŞPO: Ankara içinde.
- Kocatürk, F. (2011) Kayseri'de Planlama ve Kentsel Gelişim (1923-2000), s:45-53; ŞPO, *Planlamanın Dili 8 Kasım Dünya Şehircilik Günü 34. Kolokiyumu Bildiriler Kitabı*, ŞPO: Ankara içinde.
- Levent, T. (2010) Esnek Planlama Yaklaşımları Üzerine Eleştirel Bir Değerlendirme: Bu Yaklaşımların Türkiye Bağlamında Yanılsamaları, s:633-653; ŞPO, *Kentleri Korumak/Savunmak 8 Kasım Dünya Şehircilik Günü 33. Kolokiyumu Bildiriler Kitabı*, ŞPO: Ankara içinde.
- Manavoğlu, E. (2009) Antalya Kenti'nin Geçmişten Günümüze Mekansal Gelişimi ve Planlama Çalışmalarının Değerlendirilmesi, *Planlama*, 2009/2, s:19-30.
- Milliyet (1991) Ekonomi Ansiklopedisi, Milliyet: İstanbul.
- Özcan, Ü. (1988) Kent Yönetimi, Yöneticiler ve Şehir Plancıları, *Planlama*, 1988/2, s:3-5.
- Serdaroğlu Sağ, N. (2009) Bir Süreç Analizi: Konya'da Yeniden Yapılanma Yaklaşımları, s:73-80; ŞPO, *Kentsel Yeniden Yapılanma: Kazananlar, Kaybedenler 8 Kasım Dünya Şehircilik Günü 32. Kolokiyumu Bildiriler Kitabı*, ŞPO: Ankara içinde.
- Sönmez, R. (2008) Mesleki Deneyimler, s:389-400; ŞPO, *Planlama Meslek Alanı 8 Kasım Dünya Şehircilik Günü 31. Kolokiyumu Bildiriler Kitabı*, ŞPO: Ankara içinde.
- Sönmez, R. (2010a) Antalya Oturumu, s:705-724; ŞPO, *Kentleri Korumak/Savunmak 8 Kasım Dünya Şehircilik Günü 33. Kolokiyumu Bildiriler Kitabı*, ŞPO: Ankara içinde.

- Sönmez, R. (2010b) Mersin Kent Bütünü ve Yakın Çevresi 1/25000 Ölçekli Nazım İmar Planı, *Planlama*, 2009/3-4, s:129-144.
- Şengül, H.T. (2004) Şehircilikte Reform Çabalarına İlişkin Metodolojik ve Kuramsal Bir Değerlendirme, s:19-29; ŞPO, *Şehircilikte Reform 8 Kasım Dünya Şehircilik Günü 27. Kolokiyumu Bildiriler Kitabı*, ŞPO: Ankara içinde.
- Şengül, H.T. (2009) Kentsel Yeniden Yapılanma ve Kentleşme Eğilimleri Üzerine Bazı Gözlemler, s:61-67; ŞPO, *Kentsel Yeniden Yapılanma: Kazananlar, Kaybedenler 8 Kasım Dünya Şehircilik Günü 32. Kolokiyumu Bildiriler Kitabı*, ŞPO: Ankara içinde.
- Tekeli, İ. (1986) Türkiye'deki Fiziksel Planlama Olayına Genel Bir Bakış, *Planlama*, 1986/1, s:3-6.
- Tekeli, İ. (1988) Mülkiyet Kurumu, Kamu Yararı ve İmar Planları Üzerine, *Planlama*, 1988/2, s:6-13.
- Uyar, N. (2011) Açılış Konuşması, s:6-7; ŞPO, *Planlamanın Dili 8 Kasım Dünya Şehircilik Günü 34. Kolokiyumu Bildiriler Kitabı*, ŞPO: Ankara içinde.
- Ünlü, T. (2006) Kentsel Mekan Üretme Sürecinde Plan Değişikliklerinin Rolü: Şehirciliğin Bireyselleşmesi, s:475-484; ŞPO, *Planlamada Yeni Politika ve Stratejiler 8 Kasım Dünya Şehircilik Günü 29. Kolokiyumu Bildiriler Kitabı*, ŞPO: Ankara içinde.
- Ünlü, T. (2010) Mekansal Planlamanın Kentin Biçimlenmesine Etkisi: Mersin Örneği, *Planlama*, 2009/3-4, s:27-42.
- Yeter, E. (2007) Forum Konuşmaları, s:462-465; ŞPO, *Planlama, Siyaset, Siyasalar 8 Kasım Dünya Şehircilik Günü 30. Kolokiyumu Bildiriler Kitabı*, ŞPO: Ankara içinde.
- Yoloğlu, A.C. (2006) Serbest Şehircilik Hizmetinin İçyapısına İlişkin Bir Değerlendirme, *Planlama*, 2006/1, s:53-61.

Yrd. Doç. Dr. Ali Cenap Yoloğlu: Mersin Üniversitesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Mimarlık Eğitiminde Konuşul-a-mayanlar: Politika ve Siyaset

*

Emel Birer - Gonca Arık Çalışkan

Öz

Küresel kalkınma politikaları ve kentsel dönüşüm yatırımlarının güncel tartışma konuları olup, büyük toplumsal hareketleri tetiklediği günümüz siyaset ortamında, sözü geçen çatışmaların merkezinde, yerel ve merkezi yönetim birimleri, STK'lar ve mimarlar yer almaktadır. Şehrin sermaye veya mülk sahibi olmayan kullanıcılarının kent üzerinde söz sahibi olmasına engel olan bu organizasyon karşısında mimarların kent hakkını savunucu rol ve sorumluluklarının mimarlık eğitimine nasıl aktarılacağı bu araştırmanın odak noktasını oluşturmaktadır. Katı yönetim organlarının himayesinde yürütülen inşaat faaliyetleri kapsamında hiçe sayılan "kent hakkı"nın savunucusu mimarlar olabilir mi? Peki kent hakkı ve mimarın üstleneceği toplumsal roller mimarlık eğitimi süreçlerinin hangi aşamasında ve nasıl dahil edilebilirler?

Bu bağlamda İKÜ, Mimarlık Fakültesi, 5.yıy Mimari Tasarım Stüdyosu kapsamında "Mimarlık ve Siyaset" teması konu başlığı olarak seçilmiştir. Öğrenciler 14 haftalık süreç boyunca Karaköy'de çeşitli aşamaları kapsayan 3 atölye çalışmasının ardından konusunu, alanını ve programını kendilerinin belirledikleri tasarımlarını gerçekleştirmiş, kentsel ayrışma, dönüşüm, politika, siyaset, rant ve kent hakkı vb. gibi kavramlar ile yüzleşmiş ve gerçek hayatta uygulamaya yönelik karşılımlarına çıkabilecek engellere gösterecekleri mimarca tepkilerin neler olabileceğine yönelik çözümler üretmişlerdir.

Anahtar kelimeler: politika, siyaset, kent hakkı, rant, mimarın rolü, mimarlık tasarım stüdyosu

Taboos in Architectural Education: Policy and Politics

*

Emel Birer - Gonca Arık Çalışkan

Abstract

Todays political environment activating huge global development policies and urban renewal projects is causing battle royals triggering massive social responses in country-wide scales and central government units, non-governmental organizations and architects are centered in the heart of these discussions. This iniquitous situation puts the architects in a critical position; what are the responsibilities of an architect to the community? In a capital dominated society, can the architect be advocate of 'right to the city'? If yes, how and specifically when this social roles and responsibilities can be included in architectural education?

In this context, 5th semester Architectural Design Studio in Istanbul Kultur University is selected as a case and 'Architecture and Politics' has given to the students as the theme for the project. The target of the studio was to create a consciousness regarding the efficient role of architects and the students were expected to complete the project design processes working on the concept of 'advocating the right to the city'. This study is important, from the point of bringing a new approach to the political issues -which is a part of everyday life, parallel to their approach to the design problems handled in the architectural design education.

Keywords: *politics, policy, right to the city, rent, role of the architect, architectural design studio.*

1. Giriş

Enformasyon devrimiyle gelen yeni bilgi ve iletişim teknolojileri bugün bilgi kavramı ve içeriğini sürekli değişime uğrayan dinamik bir yapıya kavuşturmuştur. Bu değişimi yakalayabilme kaygısındaki kuramsal bakışlar, mimarlık eğitimini de donmuş kalıpların öğretisi olmaktan çıkarmaktadır. Mimari tasarım atölyelerinin önemli problematiklerden biri, bu değişim dinamiklerinin yakalanması ve beraberinde tasarım yöntemlerinin sürekli sorgulanır hale gelmesidir.

Öğrenme, tecrübe etme ve yanılısama üzerine kurulmuştur (Popper, 1998,s.11). Bir başka deyişle öğrenme, bir yargıyı kritik etme, çürütme yoluyla yeni bilgi elde etme işlemidir. Foucault'a göre; iktidarın belirleyiciliğine rağmen eleştirel stratejiler üretmek mümkündür. Althusser'e göre de, bilgi üretimine yarayan düşünsel pratikleri içeren öğrenme, hem kuramsal, hem bilimsel, hem de ideolojik sorunsalları da kapsamaktadır. Bu durumda mimari tasarım eğitimindeki yöntem arayışları gündelik yaşamın kuramsal, bilimsel ve ideolojik sorunlarına da cevap aramalıdır.

İdeoloji, hem teorik hem de pratik unsurların önem taşıdığı, sosyal ve politik felsefe formu olarak tanımlanmakta, hem de bu düşünce sistemine dünyayı açıklama ve değiştirme misyonu verilmektedir (Britannica). Mimarlık da tıpkı ideoloji gibi, insanın dünyaya bir düzen verme ihtiyacının entelektüel bir ürünü olarak değerlendirilebilir. Ancak mimarlık çeşitli aktörlerin etkisi altında biçimlenmektedir. Burada tartışılması gereken konu bu aktörlerin isteklerinin, faaliyetlerinin ve stratejilerinin en verimli bir biçimde nasıl organize edilmesi gerektiğinin öğretilmesidir. Mimari tasarım eğitimi bu aktörleri içine alan, organize eden ve yaratıcı çözümlerin arandığı bir ortamdır. Tasarım, kişinin diğerlerini anlayabilmesi ve onlarla anlaşma yapabilmesi için tüm sosyal ve dilsel yetileri de içine alan bir olgudur. Ancak gerilimler ve antlaşmazlıklar da bu süreçte yer alırlar ve kişiler arası antlaşmazlık ve çelişkilerin tasarım üzerindeki etkileri de yadsınamaz.

Gerçek hayattaki siyasi ve politik antlaşmazlıklar da bu durumdan farklıdır. Mimari tasarım süreçleri mimarlık eğitimde mimar-yatırımcı-

kullanıcı ekseninde gelişen bir süreç olarak modellenmektedir. Halbuki mimarlık pratiğinde bu eksen içerisine etkin biçimde yerel ve üst yönetimler de dahil olmaktadır.

Ülkemiz küresel kalkınma politikaları, kentsel dönüşüm, enerji ve ulaşım yatırımlarının güncel tartışma konuları olup, büyük toplumsal olayları tetiklediği bir siyaset ortamına sahiptir. Artı sermaye üretimi ve emilimi için karlı yerler bulma eğiliminin ülkemiz ve İstanbul siyasetini biçimlendirmesi, bireysel hak ve özgürlük olan, H. Lefebvre tarafından ortaya konmuş “kent hakkı” kavramı ile tezat düşmektedir. Kentleri ve kendimizi yapma, yenden yapma özgürlüğünün en değerli ama aynı zamanda en çok ilgisiz kalmış insan haklarımızdan biri olduğu bir gerçektir.

Lefebvre'e göre kapitalist mekan üretimi “kullanım değeri”nden ziyade “değişim değeri” üzerinden organize edilmektedir. Bu organizasyon, şehrin sermaye veya mülk sahibi olmayan kullanıcılarının kent üzerinde söz sahibi olmasına engel olmakta ve onlar lehine karar alabilecek mekanizmaları zorunlu hale getirmektedir. Mimarlık ve mimarlar böylesi bir ideolojinin kilit unsurları olma potansiyellerini barındırmaktadırlar.

“Politika ve Siyaset”, ülkemizde dört yılda verilen mimarlık eğitimi kapsamında, öğrencilere kazandırılmaya çalışılan bilgi, beceri ve yetkinlikler içerisinde konusu neredeyse geçmeyen, ama mimarlık pratiğini icra etme süreçlerine en çok etki eden durumları kapsamaktadır. Bilinenin aksine eşanlı olmayan bu iki terimden yunanca kökenli olan “politika” kabaca “konuşularak yapılan iş”, Arapça kökenli “siyaset” terimi ise “sürüyü yönetme sanatı” anlamına gelmektedir. Dolayısıyla politika ve siyaset kavramları birbirinin zıttı anlamlar içermekte ve mimarlık uygulama ve inşa etme sürecinde tartışılması gereken bir öneme sahip olmaktadır.

Bu çalışma, tasarım öğrencilerinden, tasarım problemine yaklaşımlarında siyasi ve politik meseleleri mümkün olduğunca gündelik hayatın içine alarak mimari tasarım eğitimi aracılığı ile yeni bir bakış açısı getirmeleri açısından önem kazanmaktadır.

2. Mimarlık ve Politika

Lefebvre (1991), mekânın pratikte ve gündelik yaşamdaki yerine dikkat çekerek, mekânın sosyal boyutundan bahsetmektedir. İkamet etme pratiği ve insanların sosyal hayatıyla ilişkisi, mekânın iktidar kapsamına girmesine, dolayısıyla politika konusu olmasına sebep olmaktadır (Gottdiener, 1993).

“Politika” sözcüğü kullanıldığında mimarlık tarafından az iki anlamın gündeme geldiğini söylemek gerekir. Bunlardan birincisi, özelleşmiş, yerel, deneye dayanan etkinlik anlamında politikadır. Diğeri ise, küresel anlamda politikadır: kurma ve dönüştürme, bir bütün olarak toplumu, topluluğu, insan ilişkilerini örgütleyen, insansal olanakları sağlayan, destek olan ya da sınırlayan ve sakatlayan şeyleri koruma ve devrim yapma anlamındaki küresel politikadır (Jameson, 2011). Bir yandan deneye dayanan dinamik bir değişimi içine alan bu durum, diğeri yandan gelecekteki açılımları ve saklı olanakları işaret eder bir biçimde mimarlığı ele almaktadır. Buradaki asıl kaygı, kentin aktörlerinin politika aracılığı ile bugün ve geleceğe yönelik mekanı biçimlendirmede her zaman etkin bir rol oynadıklarıdır.

Mimarlık ve politika, mimarlığın hiçbir zaman politikanın dışına çıkmayacağını, ama onun içinde yaşamayı öğrenmesi gerektiğini ve aynı zamanda basitçe ne olup bittiğini, neyi görmemeyi seçebileceğimizi değil, son çözümlemede neyin hiç de görmezden gelinmeyeceğini açığa çıkaran bir ilişki içerisinde olmalıdır.

Diğeri tüm sanatların okunması asgari bir çabayı gerektirirken, mimarlık içinde yaşanır, dolaşılır ama dikkate alınmaz bir tablo çizmektedir. Bu durum günümüzde mimarlığın ve mekanın baskılanması açısından tartışılabilir. Mimarlık hakkındaki düşüncelere karışabilirsiniz ama inşasına karışamazsınız diyen Manfredo Tafuri gibi, politik eylemler de bu duruma kentlinin açıkça karışabilir, söz söyleyebilir durumunu elinden almış, artık kent, egemen üretim ilişkilerinin bir ürünü haline gelmiştir.

3. Kent Hakkı

Lefebvre (1991), hayatı değiştirmenin aynı zamanda mekanı değiştirmek anlamına geldiğini ifade ederek, mekanın kontrolünü sermeye ve devletten alıp, tekrar kentliye aktararak mekanın temelini oluşturan iktidar ilişkilerini ve egemen üretim biçimlerini yeniden yapılandırmayı amaçlayan, politik paradigma olarak “kent hakkı” düşüncesini ortaya koymaktadır.

Harvey’e göre kent hakkı, kentin barındırdığı kaynaklara bireysel veya kolektif erişim hakkından çok daha öte bir şeydir: kenti gönlümüze göre değiştirme ve yeniden icat etme hakkıdır bu. Kendimizi ve kentleri şekillendirmek ve yeniden şekillendirmek, insan hakları içinde en değerli, fakat bir o kadar da ihmal edilmiş olanıdır (Harvey, 2013). Bu durumda kentsel mekânda kimin bulunma hakkı olduğuna dair ve hangi şartlar altında bu hakka sahip olduklarına dair bir mücadelenin yapılması gerekmektedir.

Kent toplumbilimcisi Robert Park kenti, insanın içinde yaşadığı dünyayı daha çok gönlüne göre yeniden yapmada en başarılı girişimidir diye tanımlar. Öyleyse kent, insanın yarattığı dünyaysa bundan böyle orada yaşamaya mahkûm olduğu dünyadır da aynı zamanda. Böylece dolaylı yoldan ve görevinin doğasına dair hiçbir açık algısı olmadan kenti yaparak insan kendini de yeniden yapmıştır (Park, 1967). Kendini yeniden yaparak kenti tasarladığımızda, ne tür toplumsal bağlar, doğa ile ilişki, yaşam biçimleri, teknolojiler ve güzel duyu değerleri arzuladığımızda da karar veririz. Kent hakkı kent kaynaklarına ulaşma bireysel özgürlüğünden çok öte bir şeydir: Kenti değiştirerek kendimizi değiştirme hakkıdır. Ayrıca bireyselden çok ortak bir haktır çünkü bu dönüşüm kaçınılmaz olarak kentleşme süreçlerini yeniden şekillendirmek üzere ortaklaşa bir gücün kullanımına dayanır. Bu ortaklaşa güç beraberinde mücadeleleri de doğurur.

Lefebvre, bu mücadelelerin, kent yaşamının üretimi ve yeniden üretimini, gündelik yaşamı derinden değiştirmeye muktedir antikapitalist mücadeleleri de harekete geçirmekle başarılı olabileceğini söylemektedir. Servet ve iktidarın dağılımındaki artan kutuplaşmanın sonuçları kentlerin mekânsal formu üzerinde geri dönüşsüz izler bırakmakta, onları giderek etrafı çevrilmiş kent parçaları, güvenlik kontrollü konut alanları ve sürekli olarak

gözetim altında tutulan özelleştirilmiş kamusal mekânlardan oluşan kentler haline getirmektedir. Bu durumunda kenti yeniden yapılandırma sürecinde hangi aktörler baskın mücadeleler vermektedir. Kent kimlerin elinde biçimlenmeye mahkûm bırakılmıştır?

4. Kent Mekânını Kimler Biçimlendirir

Mekâna yapılan her türlü müdahalede belirleyici aktörler ön plana çıkmakta, bu alanların asal kullanıcısı olan kentli geri planda kalmaktadır. Bunun nedeni ise, kentlinin mekâna ve mekândaki oluşumlara kullanım değeri ile yaklaşmasıdır. Böyle bir anlayış, mekana yönelik her türlü değer artışının kentliden rant gruplarına katılımlarını getirmektedir. Rant grupları mekânın değişim değerini kullanım değerinin önüne geçirmiştir. İşte bu noktada kentlinin yaşadığı mekânı biçimlendirememesi önemli bir olgu olarak belirlenmektedir.

1970'lere kadar mekana yönelik her türlü davranışı sadece ekonomik ve teknolojik gelişmelerin yönlendirdiği görüşü hakimken (Yapısalcı Yaklaşım), bu görüş zaman içerisinde eleştirilmeye başlanmıştır (Agency Criticisms). Birey bilincinin mekân oluşumunda yok sayılarak sermaye ve ranta ön planda oluşumuyla toplumların yerel özellikleri göz ardı edilmiş, bu sayede birçok kimliksiz mekân ve kentler yaratılmıştır. Uygulamalar kentten kente ülkeden ülkeye farklılıklar gösterse de, geliştirilen bir planlama teorisi uygulama aşamasında o toplumun bireyleri ve planlamaya etki eden aktörleri tarafından yeniden biçimlenmekte ve mekâna yansımaktadır (Dündar, 1996).

Bu ekonomik ve toplumsal faktörler birbirinden bağımsız değildir. Mekânı biçimlendiren ve sürekli kendini yenileyen bu faktörleri etkileyen aktörler "Growth Machine (Büyüme Mekanizması) teorisyenlerine göre ikiye ayrılmaktadır:

1. Belirleyici aktörler: Arazi sahipleri, girişimciler, müteahhitler, mimar ve kent planlayıcıları, politikacılar, yatırımcılar
2. Destekleyici aktörler: Üniversiteler, işçi sendikaları, küçük ticari işletmeler, STK'lar, vb..)

Logan ve Molotch'a (Growth Machine) (Cox, 1989) göre, girişimcilerin aktifliği kentsel sistemin şekillenmesinde birincil derecede önemli bir etken- dir. Aktörlerin bir organizasyon şeması içerisinde yeniden tanımlanmamış istekleri bir ya da birkaç aktörün belli zamanlarda ön plana çıkmasına ve mekânı kendi çıkarları doğrultusunda biçimlendirmesine neden olmaktadır. Bu nedenle aktörlerin tek başlarına herhangi bir oluşumda yer alması söz konusu olmamalıdır.

Kentin büyümesi ve gelişmesinde etkin olan bu aktörler, çoğu kez me- kânda büyüme karşıtı hareketlerle karşı karşıya gelmektedir. Yerleşik halk mekana kullanım değeri ile yaklaştığından aynı mekana değişim değeri yani bir rant aracı olarak yaklaşan aktörler ile çatışmaktadır. Bu bağlamda kentlinin mekândaki oluşumlara karşı her türlü tepkisi büyüme karşıtı ola- rak değerlendirilebilir. Kent mekânı yaşamsal ihtiyacını karşılamak için mücadele verirken, diğer aktörler mekândan finansal bir karşılık beklemek- tedirler (Dündar, Tekel, 1996). Kentten kente farklılıklar gösteren büyüme hızı ve düzeyi önemli ölçüde o kentte etkin olan aktörlerinin sorunları ele alış ve mekâna yansıtış biçimlerindeki farklılıkları da ortaya çıkarmaktadır.

Türkiye'de durum, planlama pratiğinin gelişmeye başladığı Cumhuriyet döneminden itibaren kentlerin ağırlıklı olarak getirilen yasal düzenlemeler ve merkezi yönetimin denetimi altında geliştirilmesiyle başlamıştır. Ancak mekânı biçimlendiren diğer aktörler mevcut yasal boşluklar ve yerel yöne- timlerin zayıf olduğu dönemlerde ortaya çıkarak kent mekânını diledikleri gibi şekillendirmişlerdir.

Cumhuriyetin ilk yıllarında dünyada ve dolayısıyla Türkiye'de kent pra- tiğinin gelişmemiş olması nedeniyle planlamalar ağırlıklı olarak merkezden yönetilmiş ve yerel uygulama pratiğine oldukça yabancılaşmıştır. Her ne kadar bu dönemde getirilen hukuki düzenlemelerde kentlerin özelliklerine göre plan yapılabileceği gibi hükümler yer olsa da uygulamada buna yer verilmemiştir.

Bugün sermayenin kentlerde yarattığı olumsuz gelişmelerin temel amacı olarak gösterilen kentsel rant, mekanın kullanım ve değişim değerlerine olan etkisini Türkiye'nin ulus devletleşme sürecinden itibaren günden güne

hızını artırarak göstermeye başlamıştır. Böylelikle kentsel yaşam, insanların bir arada yaşama kültürünün merkezi olmak yerine hızla toplumsal eşitsizliklerin ve keskin ayrımların mekânı haline gelmektedir.

Kent mekanını kimlerin biçimlendirdiği konusunda ele alınan aktörlerin başında gelen mimarların, bu bilinç doğrultusunda eğitilerek kentsel yaşamı korumaları gerekliliği bu durumda kaçınılmaz bir sonuç olarak karşımıza çıkmaktadır.

5. Mimari Tasarım Eğitimi ve Politika

Her mimari pratiğin öğrenilmesi, o pratiğin gerçekte icrası için gerekli olan araçların alıştırmalarının yapılmasıyla mümkündür. Bu alıştırmalar sayesinde, mimar adayı söz konusu pratiği gerçek hayatta karşısına çıktığı zamanda da icra edebilecek bir meslek adamı olarak yetişebilecektir (Tanyeli, 2011). Mimarlık eğitiminin rolü; tasarımın icrasının gerçekleştirilebilmesi için gerekli araçların kullanılmasının öğrenilmesi kadar, mimari etkinliğin öncelikli gerekçesi olan yatırımcı-kullanıcı talepleri ve ilişkili bağlamlarının eksiksiz biçimde stüdyo ortamında simülasyonunun yapılmasıdır. Bu simülasyonun içinde bulunan sosyal, kültürel ve politik ortama ne kadar yakın olursa, mimar adayı öğrencinin olası tasarım problemlerine yaklaşımları da o derece gerçekçi olabilecektir.

Harvey, “üniversite muhalif fikirlerin geliştirilebileceği bir mekândır” der. Bu muhalif fikirler genellikle azınlık fikirleriyken, sorunlara gerçekten kafa yoranların, üniversite yapılarının içinde kolektif bir şekilde örgütlenmeye başlayarak, muhalif bir eğitim, muhalif argümanlar geliştirebilen olanaklarını gerçekten aramaları gerektiğine de ışık tutmaktadır.

Mimarlık alanındaki oluşumların gelişmelerini siyasal alandan gelen yönlendirmelerle değil, toplumsal alandaki gelişmelerle açıklamak doğrudur. Eğer yapı üretiminde siyasetin toplumdan daha belirleyici olduğunu düşünüyorsak, siyasetin bu alandan elini çekmesi için gerekenin yapılması için eğitim alanından başlayarak mücadeleler vermek gerekmektedir.

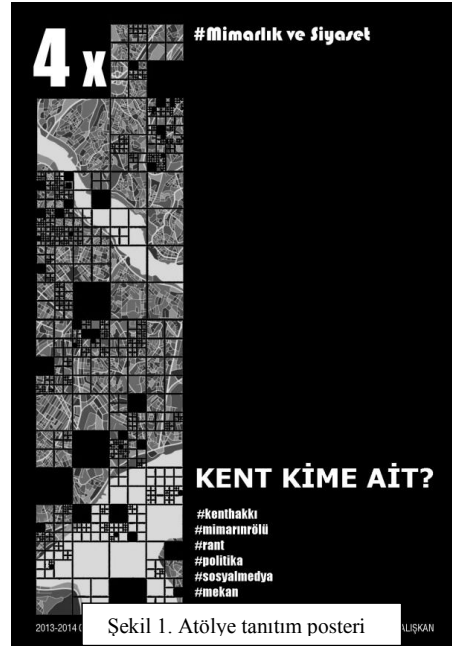
Bu mücadeleyi verecek, kenti herkes için yaşanabilir bir yere dönüştürebilecek aktörlerden biri olma potansiyeli bulunan mimarın inşa etmesi gere-

ken ideolojisi, yeni oluşumları sağlayacak, kararların, söylemlerin üretilebileceği ortamları, koşulları yaratmaktır. Mimar kent hakkını savunan aktördür. Onun bu söylemlerini sınayacak yeri ise, mimari tasarım stüdyolardır. Stüdyolar, kesin formasyonu olamayan, daima ek sorular sorulabilen, sürekli yeniden formüle edilebilen, buna bağlı olarak da, önerilen çözümlerin daima daha ileriye götürülebildiği problemlerin tartışıldığı ve çözümün doğru veya yanlış olması gerekmediği, dolayısıyla alternatif çözümlerin daima olabildiği yerlerdir.

Mimarlık eğitiminde konuşulamayan, neredeyse mezun olduktan sonra öğrencinin etkin baskısını hissettiği politika ve siyaset konularının stüdyo problemlerini ele alış biçiminde olduğu gibi önerilen çözümlerin daima ileriye gitme çabasında olması gerçeğini içermesi gerekmektedir.

6. Alan Çalışması

Alan çalışması İstanbul Kültür Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, 2013-2014 güz yarıyılı Mimari Tasarım 5 Stüdyo sürecini kapsamaktadır. Stüdyo üst başlığı "Mimarlık ve Siyaset", çalışma alanı Karaköy'de Kemeraltı Caddesi, Galata Köprüsü ve Antrepo'ların sınırlarını oluşturduğu kıyı şeridi olarak belirlenmiştir (Şekil 1). Stüdyo haftalık planı iki aşamalı tasarlanmıştır. 4 hafta süren ilk aşama, genel mekan okumalarının ardından iki atölye çalışmasını kapsamaktadır. Karaköy'de fiziksel mekanın kesintisiz bir yaşam ve dolaşım ağı olarak okunmasını takiben, her bir öğrenciye eşit büyüklükte ve kare planlı (100x100m taban büyüklüğüne sahip) bir alan verilmiştir.

Şekil 1. Atölye tanıtım posterini

Öğrenciler mekân okumalarını kendi alanlarında derinleştirmiş ve bunu yaparken tüm komşu alanlar ve zeminle ilişkilerini açığa çıkarmaya çalışmıştır. Sosyal, kültürel, siyasi, ekonomik, ticari vb. açılardan mevcut mekân kullanımları, gece-gündüz farkları, nesnelere ve insanların hareketi, kullanıcılar vb. analiz edilerek açıkça okunabilir, paylaşılabilir, karşılaştırılabilir görsel verilere dönüştürülmüştür.

Atölye çalışmaları toplanan verilerin nasıl ve hangi amaçlarla değerlendirilebileceği üzerine farklı bakış açılarından sorular üretmek ve verili alanların potansiyellerini açığa çıkarmaya çalışır. İlk atölye çalışmasında, öğrencilerin "rant" ve "değişim değeri" kavramları ile yüzleşmeleri hedeflenmiştir. Tasarım problemi; verili alan ve çevresinde bulunan tüm komşu parsellerin arsa değerini maksimize edecek proje önerileri geliştirilmesidir. Öğrencilerden bölgeye "yatırımcı" gözlükleriyle bakmaları istenmiştir. Değişim geçirmekte olan Karaköy bölgesinde eskimiş ve atıl alanların hızlı bir biçimde el değiştirdiğini gözlemleyen öğrenciler, yeni yatırımların yüksek gelir grupları ve yabancı turistlere yönelik projeler olduğunu gözlemlemiş ve bu yatırımların rantsal değerleri maksimize ettiğini ortaya koymuşlardır. Bir hafta süren çalışmanın sonucunda eskiz ve maket

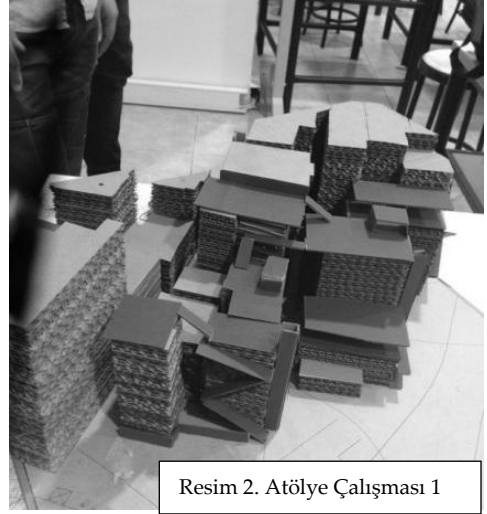
Resim 1. Atölye Çalışması 1

nikleri kullanan öğrenciler Karaköy'de çeşitli ticari ve turistik networkler keşfetmiş; butik otel, lüks mağazalardan oluşan sokak, avm, ofis, otopark vb. önerilerde bulunmuşlardır (Resim 1-2. Atölye Çalışması 1).

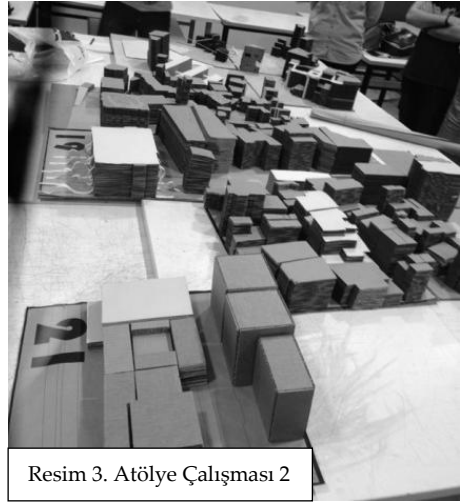
Yapı yoğunluğunu arttırmak, mevcut yapı stoğunun niteliğini iyileştirmek ve varolan ticari birimleri lüks tüketim ürünleri sunan ticari birimlerle değiştirme ikincil öneriler arasındadır. Yapı stoğu ve fonksiyonlarının değişimi, bölgedeki kullanıcı profilini de değiştirecek ve bu değişim bölgenin değerlendirilmesini tetikleyecektir.

İkinci atölye çalışmasında ise, öğrencilerden Karaköy'ü "kullanıcı" gözlükleri ile okumaları istenmiş ve kentin kullanıcıları ve kent için öneriler geliştirmeleri beklenmiştir. "Kent hakkı" ve "kullanım değeri" kavramlarını tartışmanın merkezinde konumlandırarak önceki atölye çalışmalarının ürünleri eleştirilmiş, değişim değeri artan kent parçalarının kullanıcılarını dışlayıp dışlamadığı sorgulanmıştır. Bu atölye çalışması açıkça göstermiştir ki değişim değeri ve rant odaklı öneriler alanın mevcut kullanıcılarını göz önüne almamış ve Karaköy'de günlük yaşam pratiklerini devam ettirmelerini imkânsız hale getirecek öneriler ile sonuçlanmıştır. Bu tartışma öğrencileri alana tekrar yoğunlaştırmıştır.

Gündelik kullanım analizleri, anket ve derinlemesine görüşmeler sonucunda alandan finansal bir karşılık beklemeden, kullanıcılarının yaşamsal ihtiyaçlarını karşılamaya çalışan tasarım önerileri geliştirilmiştir. Kullanım değeri odaklı projeler arasında park, iskele ve yaya yürüme aksları gibi kamu-

Resim 2. Atölye Çalışması 1

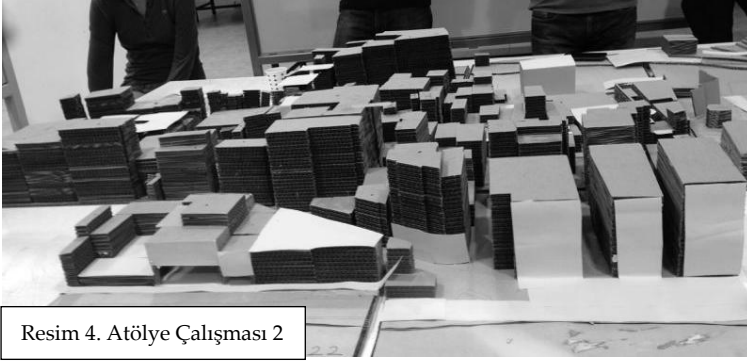

Resim 3. Atölye Çalışması 2

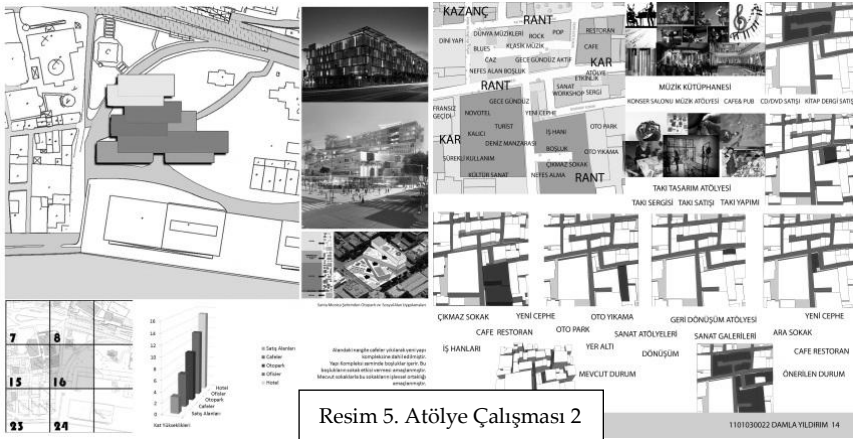
sal alan düzenlemelerinin yanında enstitü, esnaf odaları birliği, müze ve galeri gibi sanat evi yapıları bulunmaktadır. (Resim 3-4-5 Atölye Çalışması 2).

İkinci atölye çalışması yeni öneriler üzerine düşünürken, ilk atölye çalışmasının projelerini de tartışmaya açmış ve Popper'ın bir yargıyı kritik etme, çürütme yoluyla yeni bilgi elde etme tanımında olduğu gibi öğrenme sürecine önemli katkıda bulunmuştur.

Resim 4. Atölye Çalışması 2

Atölye çalışmaları aynı alanda iki ayrı kutup (değişim değeri-kullanım değeri) ekseninde üretilen tasarım problemleri ile gündelik hayat ve kentin biçimlenişinde var olan gerilimin temsilleri olmuş, kent mekanını hangi aktörlerin nasıl biçimlendirebileceklerini ortaya çıkarmış ve öğrenicilerin bu gerçekle yüzleşmelerini sağlamıştır.

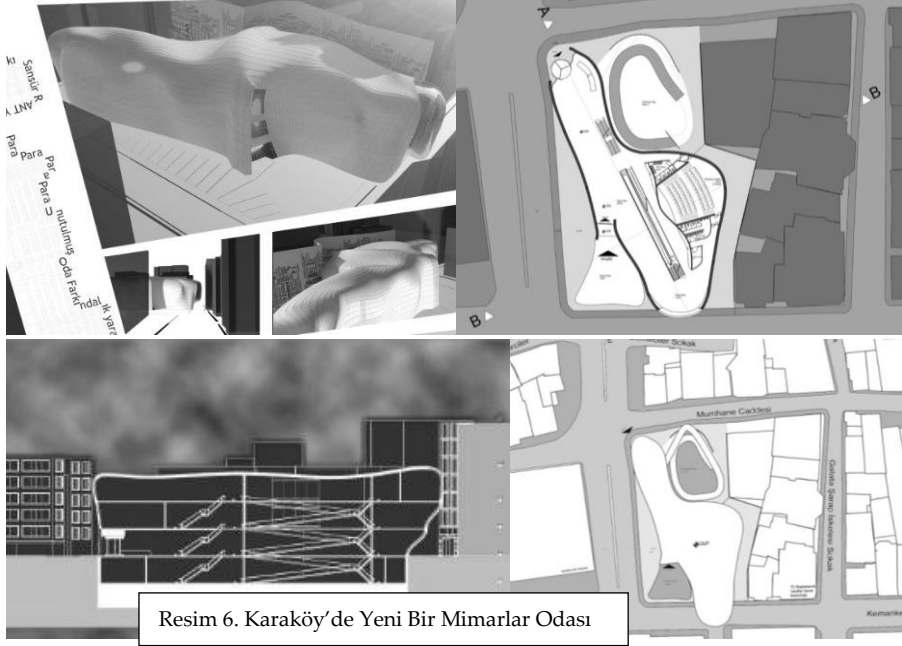

Resim 5. Atölye Çalışması 2

Bu gerilimi dağıtabilecek, kenti herkes için yaşanabilir biçimde yeniden üretebilecek aktörlerden biri olma potansiyeli bulunan mimarın inşa etmesi gereken ideolojisi ne olmalıdır? Karaköy için neler yapılabilir? Öğrenciler kalan 10 haftalık süre içerisinde konusunu, alanını ve programını kendilerinin belirledikleri tasarımlarını gerçekleştirmiş, kentsel ayrışma, dönüşüm, politika, siyaset, rant ve kent hakkı vb. gibi kavramlar ile yüzleşmişlerdir. Proje tasarım sürecinde, öğrencilerle “mimarın kent hakkını savunucu rolü” üzerine yapılan çalışmalar sonucunda öğrencilerde oluşturulmak istenen mimarın etkin rolü bilincini açığa çıkartmak hedeflenmiştir. Mimarlık ve politikanın çok yönlü, iç içe geçmiş, karmaşık ilişkisinin farkına varan ve bu farkındalığın yarattığı bilinç durumu ile mimarlık alanına ve mimar adayı olarak kendi pozisyonlarına yeniden bakan öğrenciler; provokatif, idareci, etken veya edilgen vb. tavırlar benimsemişlerdir.

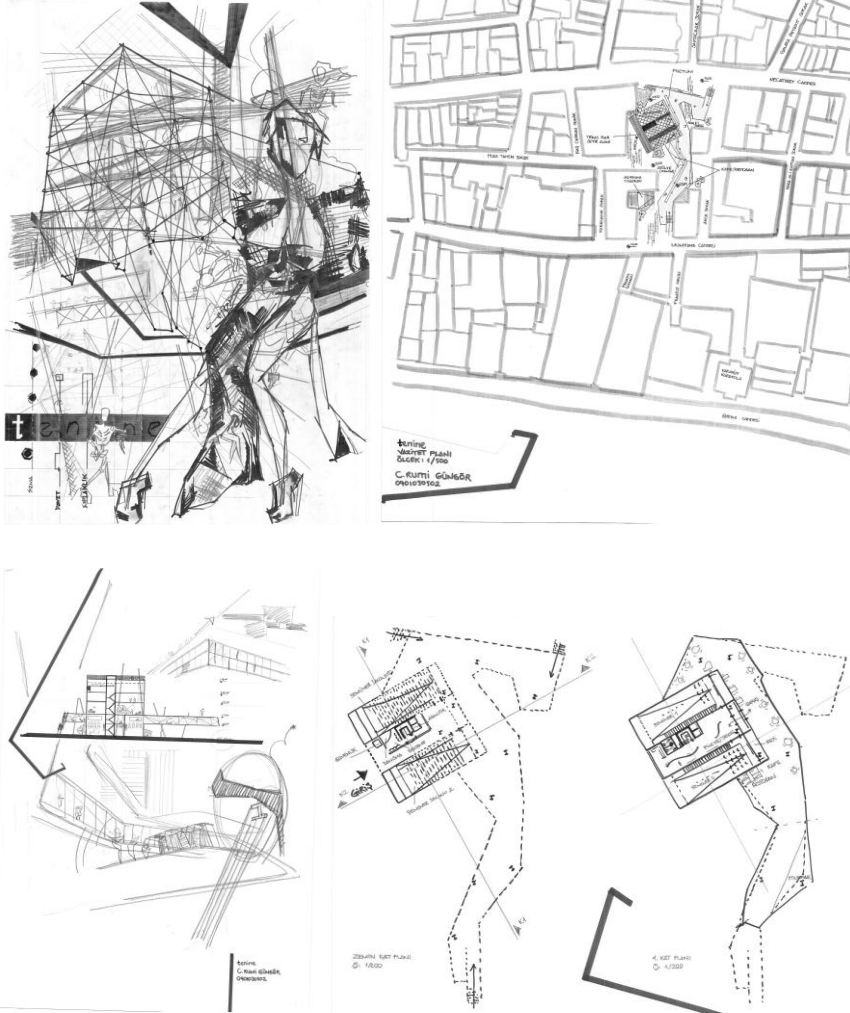
Atölye süresince mimarın rolünün ne olması gerektiği tartışması projelerden biri için “nasıl bir mimarlar odası?” sorusunu da gündeme getirmiştir. Öğrenci tasarımında odanın diğer meslek kuruluşları ve aydın çevrelerle birlikte ülke siyasal yaşantısının etkin bir ögesi olması gerekliliğinden yola çıkmıştır. Türkiye’deki siyasal gelişmeler içinde meslek alanlarının yanı sıra ekonomik kalkınma, insan hakları ve demokratikleşme mücadelesinde görüş belirten ve çoğu zaman muhalefet işlevini yerine getiren bir konumda olması gerekliliğini, tasarım yaklaşımına yansıtmıştır. Projesini “günümüz rant politikalarına karşı duruşu gösterebilen, halk ile iletişim kurabilen, kendini tanıtan, ideolojik bir proje” olarak betimleyen öğrenci; farkındalık yaratmak amacıyla mevcuttaki odanın ölçek olarak iki katına yaklaşan; Mumhane Caddesi, Maliye ve Kemankeş Caddelerine cephe verecek biçimde köşeye yerleşerek görünür hale gelen ve sıra dışı formu ile dikkatleri üzerine çekmek isteyen tasarım kararları almıştır. Proje kapalı alanların serbest kullanıma olanak vermesinin yanında, Mumhane Caddesi tarafında çok amaçlı, rampalar ile farklı kotlardan binayı yakalayan, deneysel bir alan; Kemankeş ve Maliye Caddelerinin birleştiği köşede ise ‘özgür bir forum’

açık alan düzenlemeleri ile de öne çıkmaktadır (Resim 6. Karaköy’de Yeni Bir Mimarlar Odası).

Bir diğer örnek Karaköy bölgesinde gelişmekte olan sanatsal aktivitelerin icrasına ve etkinliklere ev sahipliği yapabilecek bir proje önerisidir. Bu tasarımda Necatibey ve Mumhane Caddelerini kesen Akçe Sokak ve çevre parsellerde boşluklar, yıkıntılar ve mevcut birtakım oluşumların arasına ve içine parazit metaforunda olduğu gibi sızan bir yaklaşım vardır. Etkinlikleri barındıracak ve bütünleştirecek kamusal bir podyuma eklenen ana kütle ve diğer ikincil fonksiyonlar (atölyeler, kafe ve restoranlar, açık hava tiyatrosu, sergi alanları vb.) “Tenine” teması üzerinden eşitlikçi, davetkâr, şeffaf ve hatta kışkırtıcı olmayı hedeflemektedir. Bu sayede zamanında turizm sektörlerinin alana yaptığı, dönüştüren ve dışlayan yaklaşım hafifleyebilecek, bu tasarım beraberinde yerel kullanıcılar ve sanatçılar için çekim noktası olma niteliğini güçlendirecektir. Mevcut yerleşime yer yer dokunmak

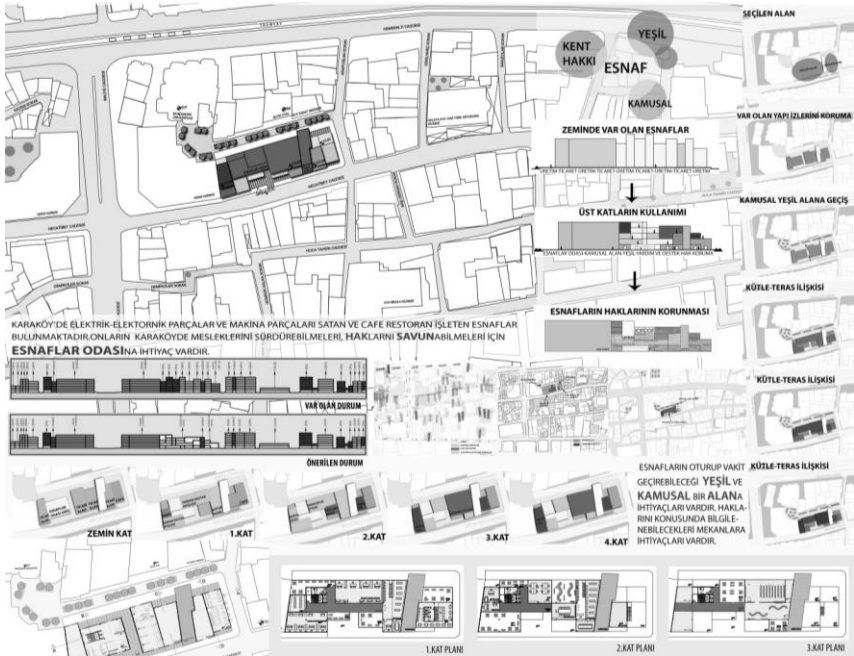
isteyen projenin bir diğer önemli özelliği ise, atıl durumda gözüken kent boşluklarının kentli için dönüşme potansiyelini ortaya koyabilen bir örnek olmasıdır (Resim 7. Proje TENİNE).

Resim 7. Proje TENİNE

Üçüncü örnek mevcut yapı stokunun niteliği, kullanım durumları ve kullanıcıları ile ilgili yapılan analizlerden yola çıkan Karaköy Esnaf Oda-

sı proje önerisidir. Ticari aktivitelerin haritalanması, yoğunluğunun küçük esnaf müesseseleri olduğu ve gündün güne rant baskısı nedeniyle alandan desantrilize edildiği gerçeğini gün yüzüne çıkarmıştır. Bu gerçeğe karşı karşıla kalan öğrenci, esnafın yoğun olduğu Necatibey Caddesi silüetini fonksiyonları ile birlikte analiz etmiştir. Silüet çalışması yapıların zemin katlarının küçük işletmeler, üst katların ise yoğunlukla boş, yer yer ise ticari kullanımda olduğunu göstermiştir. Bu veriler üzerinden zemin kat işlevlerini koruyan ve üst katlarda ise esnafların hakları ve varlığını korumak amacıyla Esnaflar Odası projesi geliştirilmiştir. Necatibey Caddesi ile Arapoğlan ve Serçe Sokağın kesişimlerinde yer alan alanda geliştiren projede, Serçe Sokağın bitiminde bulunan yeşil alan korunmuş ve genişletilmiş, sokağa zemin kat organizasyonunda kurgulanan geçiş ile Necatibey Caddesi'nden bağlantı sağlanmış ve çıkmaz sokak üzerinde yarı özel kamusal niteliğe sahip bir düzenleme yapılmıştır. Bölgenin kullanıcıları ve esnafların nefes alacakları yeşil bir alan oluşturulmuştur (Resim 8. Karaköy'de Esnaflar Odası).

Resim 8. Karaköy'de Esnaflar Odası

7. Sonuç

Mimari Tasarım Stüdyosu'nun öncelikli hedefi tasarım pratiğinin gerçekte de icrası için gerekli olan araçların kullanımlarının alıştırmalarını yapmak ve bu araçlarla geliştirilecek zihinsel süreçlerin atölye ortamında deneyimlenmesi ile öğrenilmesini gerçekleştirmektir. Tasarım pratiğinin olabildiğine eksiksiz bir simülasyonunun yapılması ise, gündelik hayatın sorunlarının da güncel gerçeklikleri ile eksiksiz kavranmasını gerektirmektedir. Bugün küresel ve yerel yatırım politikaları mimarları, kenti kullananlar ve kent üzerinden kazanç sağlayanlar arasında oluşan bir gerilimin tam ortasına yerleştirmektedir. Mimarlık disiplini yatırımcı-kullanıcı taleplerinin oluşturduğu gerilimde her iki tarafı da mutlu edecek mimari tasarım ideolojileri ve yaklaşımları geliştirmelidir. Kent hakkı belirtilmiş olduğu üzere kentin kaynaklarına erişim hakkından öte, kenti yaşam pratikleri doğrultusunda her kentlinin değiştirme ve yeniden üretebilme hakkıdır. Bu hakkın özellikle ülkemizde sayılı aktörlerce paylaşılarak kullanıcılarının elinden alınması mimarlara büyük bir sorumluluk getirmiştir. Bu sorumluluk bilincinin ise, eğitime adım atıldığı andan itibaren verilmesi büyük önem taşımaktadır.

Mimari tasarım stüdyosunun, güncel mimarlık ortamının bir "temsili kopyası" olduğu yaklaşımı ile bakıldığında, bu gerilimin atölye ortamına aktarılması önemle ortaya konmaktadır. Mimarlık eğitimi bu çalışmada ortaya konmaya çalışıldığı şekilde, yukarıda açıklanan türde bir ideoloji ve yaklaşımın geliştirilebilmesi için, söz konusu olgu ve aktörlerin farkında olan tasarım süreçlerini atölyelere taşımalıdır.

Bugün mimarlık icrası okullarda mimar-yatırımcı-kullanıcı ekseninde gelişen bir süreç olarak modellenmektedir. Halbuki mimarlık pratiğinde bu eksen içerisine etkin biçimde yerel ve üst yönetimde de dâhil olmaktadır. Dolayısıyla mimar adaylarının, bir tasarım problemine yaklaşımlarında sosyal ve siyasi olgu ve kavramlara hâkim olmaları gerekmektedir. Böylece güncel sorunlara mimari tasarım eğitimi aracılığı ile yeni bir bakış açısı getirebileceklerdir.

Kaynakça

Cox, K.R. (1989), "Urban Growth Machines and the Politics of Local Economic Development", Book Review Essay of Logan, J.R. and Molotch, H.L. 1987: Urban fortunes: the political economy of place, Berkeley and Los Angeles, University of California Press, IJURR, cilt: 13, no: 1, March.

Dündar, Ö., Tekel, A. (1996), "Kent Mekanını Kimler Biçimlendirmeli? Aktörler ve İdeolojiler mi, Halk mı, Yoksa...", İdeoloji, Erk ve Mimarlık Sempozyumu, Bildiri Kitabı, Egemen Print, İzmir, 11-13 Nisan, s.109-114.

Gottdiener, M., (1993), "A Marx for our Time: Henri Lefebvre and the Production of Space", Sociological Theory, cilt 11, sayı:1, 1993, s.132-133.

Harvey, D.,(2013), "Asi Şehirler", Metis Yayınları, İstanbul.

Jameson, F. (1998), "Mekan Politik midir?", Any Seçmeler, Rana Nergis Öğüt (Çev.), Mimarlar Derneği Yayınları, Ankara, s. 108-121.

Lefebvre, H. (1991), "The Production of Space", Blackwell Publishers, Oxford, 1991, s.11.

Popper, K., (1998), "Tarihselciliğin Sefaleti", çev. Orman, S., İnsan Yayınları, İstanbul.

Park, R. (1967), On Social Control and Collective Behavior, Şikago, s. 3.

Tanyeli, U. (2011), "Rüya, İnşa İtiraz", Mimarlık Okulları Uygulama Öğretebilir mi?, Boyut Yayın Grubu, İstanbul, s.211-215.

Doç. Dr. Emel Birer: 1995'de YTÜ Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü'nden mezun oldu. 1997'de YTÜ'de yüksek lisansını ve 2004'de YTÜ'de Mimari Tasarım alanında doktora çalışmasını tamamladı. Halen Mimari Tasarım Sorunları, Mimari Psikoloji ve Mimarlık Eğitimi üzerine çalışmalarını sürdürmekte. 1998'den bu yana akademik hayatına İstanbul Kültür Üniversitesi Mimarlık Fakültesi'nde devam etmektedir.

Gonca Arık Çalışkan: 2005'de İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Bölümü'nden mezun oldu. Yine İstanbul Teknik Üniversitesi'nde yüksek lisansını tamamladı ve bu sırada ileri tasarım teknolojileri üzerine yoğunlaştı. 2012 yılında İstanbul Teknik Üniversitesi'nde başladığı dokorasını sürdürüyor; doktora tezi kapsamında, mimarlık ve modernite, mimarlıkta ifade, yapı yüzeyleri ve saydamlık üzerine çalışıyor. 2011 yılından bu yana İstanbul Kültür Üniversitesi Mimarlık Fakültesi'nde Araştırma Görevlisi olarak çalışıyor.

City Museums in Turkey

*

Türkiye’de Kent Müzeleri

Ayşe Nur Şenel Fidangenc

Öz

Bu çalışma 2000’den günümüze Türkiye’deki kent müzelerine odaklanmakta ve kent müzelerinin politik ve ideolojik olarak yerellik söylemi çerçevesinde nasıl araçsallaştırıldığını incelemektedir. 2000’lerden itibaren Türkiye’de kent müzeleri hızla yayılmış ve bugüne kadar 42 kent müzesi kurulmuş ve 63 tanesinin de kurulum çalışmaları devam etmektedir. Bu çalışmada gazete haberleri, kurum internet siteleri (Kültür Turizm Bakanlığı, Tarih Vakfı, Tarihi Kentler Birliği, Çevre ve Kültür Değerlerini Koruma ve Tanıtma Vakfı, vb.) ve müzelerin internet siteleri incelemiştir. Kent müzelerinin politik söylem, yerel yönetimlerin söylemleri, sivil toplum kuruluşlarının çalışmaları ve akademik yayımlarda tartışıldığı görülmüştür. Bu tartışmalar bazında kent müzelerinin marka kent ajanları, küresel ve yerel rekabet aktörleri, yerel tarih ve kültürü koruma platformları, aidiyet ve kentlilik bilinci oluşturma girişimleri ve kent belleği merkezleri olarak ele alındığı ve bütün bunlar göz önünde bulundurulduğunda tarih yazımı ajanları ve ideoloji sembolleri oldukları görülmüştür.

Anahtar kelimeler: kent müzeleri, yerellik, küresellik, hafıza, kimlik, tarih, tarih yazımı, yerel yönetimler, politik söylem, ideoloji.

Abstract

When describing economic, political, social and spatial processes today, meta-concepts are inevitably The study focuses on the discourse of city museums in Turkey since 2000, and how they are mediated politically and ideologically over the discourse of localism in Turkey. Beginning from the 2000s, city museums become widespread in Turkey. Up to now, 42 city museums are established and 63 are proceeding in different cities and towns in Turkey. In this research on the city museums in Turkey, I scanned online newspapers, institutional websites (such as the Ministry of Culture and Tourism, History Foundation of Turkey and Union of Historical Towns and Foundation of the Promotion and Protection of the Environment and Cultural Heritage) and websites of museums. City museum has been discussed in political rhetoric, official discourse of local administration, works of non-governmental organizations and academic research. It reveals that they are the agents of city branding, actors of global and local competition, platforms of conservation of local culture and history, initiatives of developing sense of belonging and consciousness of citizenship, collectors of urban memory, and yet agents of history writing and symbols of ideology.

Keywords: city museums, localism, globalism, memory, identity, history, history writing, local administrations, political rhetoric, ideology.

City Museums in Turkey

In May 2013 public opinion united in the idea of protecting Gezi Park. For a while the government plans to re-build the demolished Topçu Kışlası with demolishing Gezi Park, in the words of the politicians, in order to revitalize the history. Not to mention the problems of building such a revivalist “cosmetic architecture” (Ersoy, 2013: 72), the project is going to erase the whole urban memory of Taksim region. When the caterpillars entered the park and begun to uproot the tress, people gathered and occupied the area for the sake of the trees and the urban memory that the park brought through. However the approach of the government to the protestors was far being reconciliatory. The police used disproportionate force against the people and they tried to encounter these situations. Yet they did not leave the Park and lived in tents. They built a market where everything was free of charge. They rearranged a container and built a museum where they can restore all the memory of the Gezi actions. In that way the people who confronted all the struggles throughout the Gezi process set up the archive of the things that should be commemorated. Yet, it is clear that all the actions create another layer on the urban memory of Gezi Park and Taksim region.

At the same time the politicians declared that in Topçu Kışlası project, there will not only shopping facilities but also a “City Museum”. After this declaration media turns its attention to the question what city museum is?

Suay Aksoy, president of CAMOC (The International Committee for the Collections and Activities of Museums of Cities), states that city museums are the memory centers that collect tangible and intangible heritage and the phenomenon of today for a better future. She adds the most important values for city museum are the city itself and the citizens. So, if a city museum is going to be established the ideas and wishes of the citizens should be taken into consideration; because common sense is principle for city museums (“Kent Müzesi Nedir?,” 2013). The president of Professional Organization of Museology (*Müzecilik Meslek Kuruluşu Derneği*) Zehra Erkin states that city museum should accept the multicul-

tural feature of the city and reject a prototype citizenry. She also emphasizes the importance of common sense in establishing of city museums and adds sociologists, museologists, architects, conservators, restorators and more important librarians and archivist should collaborate in this process (“Kent Müzesi Nedir?,” 2013).

Beyond these discussions, why did the government use “City Museum” as a phrase? What is the role of the city museum that the political rhetoric keeps harping on it?

In that point “how” the “city museum” is used as a phrase gains importance. When I analyze the online newspapers the use of “city museum” distinguished in the official discourse of local administrations. Then, why the local administrations mediate the discourse of city museum?

In 1990s, with the effect of globalization, throughout the world the localism gains more importance and it affected the historic preservation approaches. In Turkey the atmosphere of the 1990s led the establishment of non-governmental organizations, aiming to develop historical consciousness in society, preserve the local historical and cultural values. Foundation of the Promotion and Protection of the Environment and Cultural Heritage (*Çevre ve Kültür Değerlerini Koruma ve Tanıtma Vakfı*, ÇEKÜL, 1990), with the project “Environment and Culture Houses” and History Foundation of Turkey (*Tarih Vakfı*, 1991), with the publications about historiography and museology, are the prominent non-governmental organizations.

In 1999 “The European Association of Historic Towns and Regions” was formed by the Council of Europe, as part of the initiative “Europe – A Common Heritage” (www.historic-towns.org) The aim of this initiative is “to promote the interests of Europe’s historic cities through international cooperation between heritage organizations and historic towns - sharing experience and good practice and promoting the sustainable management of historic areas” (www.historic-towns.org). Leading this initiative, in 2000 Union of Historical Towns in Turkey (*Tarihi Kentler Birliği*, TKB) is formed. The aim of the Union is “to obtain solidarity and

collaboration among the municipalities in protection of the natural, cultural and historical heritage of the cities” (www.tarihiKentlerBirliği.org).

In 2009, in the meeting of Union of Historical Towns, Oktay Ekinci (advisory committee member of the Union) says: “Culture is local. The climate, history, traditions and geography of the region create its culture. So, the conservation of it is the primary responsibility of the local administrations” (PANEL: “Birlikleri ve Yeni Dönem Hedefleriyle Tarihi Kentler Birliği,” 2009: 12).

Ekinci states that Union of Historical Towns is a supra-party union that promotes inter-institutional consciousness for conserving and transmitting our roots to the future (PANEL, 2009: 12).

Even the Union is a supra-party organization; it is based on membership of the municipalities (PANEL, 2009: 12). Because the municipalities are administered by parties, in that point in the works of municipalities the political approach is inevitable. Therefore, we see the use of “city museum” in the propagandas of local elections. Yet I may claim that the Union’s remarkable campaign, started in 2011, called “A city museum in each city” motivated the member municipalities.

AKP candidate of metropolitan municipality of Mersin Mustafa Eyiceoğlu introduce his 21 projects for the city and the first one is the city museum (“Kent Müzesi Kuracağız,” 2009). CHP presumptive candidate of Çeşme municipality Dr. Mehmet Görgün states that Çeşme needs a city museum and adds “we are the ones who fulfill the gap and make it real” (“Çeşme’de ‘tersine beyin göçü’ olacak,” 2013). AKP presumptive candidate of metropolitan municipality of Ordu Eyüp Elmas in his campaign promises city museums for all 19 districts of Ordu (“Ordu, on yıl sonra Bursa olacak,” 2013), and AKP presumptive candidate of Ünye municipality also promises a city museum for Ünye (“Ünye’yi yaşamak ve yaşatmak için buradayım,” 2013). Additionally, CHP presumptive candidate of Çankaya municipality Bekir Ödemiş states that they are going to establish a city museum for Çankaya’s tourism and promotion (www.bekirodemis.com, 2013). And AKP presumptive candidate of metropolitan municipality of Denizli Sezer

Cihan (general secretary of Union of Historical Towns) promises 10 museums in 5 years, and says among these museums city museum is the principal one ("Cihan'dan 5 yılda 10 müze sözü," 2013).

When I scanned the news regarding city museums for 81 provinces of Turkey, it reveals that there are 42 city museums are established and 63 are ongoing projects.¹ With analyzing the documents three titles come forward in the discourse of city museums in Turkey: City branding; memory, history and archive; legitimization.

1. City Branding

In the age of globalization the discourse of localness gained importance in order to differentiate a city from the other ones. So, city branding, city promotion, global and local competition become significant, therefore, local values are seen as the input of this competition. City museums, as being the ground of preservation and presentation of the local heritage, play an active part in this competitive atmosphere.

The mayor of Çubuk (Ankara) states about the ongoing project of Çubuk City Museum that "Çubuk City Museum will present the historical adventure of the trademarks of the city like Çubuk Agat stone and Çubuk pickle" ("Çubuk kent müzesi çalışmalarına start verildi," 2013).

Even, the city museums become the agent of city branding according to the politicians. Mayor of Side (Antalya) Abdulkadir Uçar explains the importance of ongoing project Side City Museum as such:

With the city museum we will make Side a trademark of the tourism of culture, history and archeology in the world. With the support of the Ministry of Culture and Tourism for developing the tourism of culture and archeology in Side we will establish 5 city museums. [...] As it is known, city museum is a trademark of a city and door to its history.

---

¹ The names of the museums are various; such as city museum, city history museum, local history museum, urban memory museum, intangible cultural heritage museum and living museum. Although they vary in names, the missions of these museums share the same background with city museums.

There are lots of city museums in the cities which are the trademarks of culture tourism in the world. So, for Side, not just 5 city museums, even, 50 ones are not enough (“Side’de Kültür Turizmi İçin 5 Kent Müzesi Kurulacak,” 2011).

Hence, we see that tourism is the prominent motivation of this competition, the interpretation of city museums as cultural investments for the development of tourism become inevitable in Turkey, where we have the Ministry of “Culture” and “Tourism”. Yet one of the strategies of the Ministry is “to draw attention to the culture tourism and city branding within the frame of the main policy of diversification of domestic tourism and spreading it to the whole country” (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2007).

City museums are also the agents of praising the city. Especially local administrators state “our city deserves a city museum” or “we need a city museum is befitting of our city” which signify that the city owns valuable heritage. It seems that, city museum is in the check list of the local administrators. In majority of the news about city museums, it is stated that to establish a city museum in a city is one of the unforgettable projects. In that sense, we see how city museum is introduced as one of the prestigious municipal services. Yet, according to Fikret Yılmaz (2004), the director of Ahmet Piriştina City Archive and Museum, with the proliferation of participatory democracy in the world and the increasing role of non-governmental organizations in urban issues led a transformation in municipal services; and with this transformation, city museums and city archives began to be part of municipal services like road maintenance or cleaning services.

2. Memory, History and Archive

According to Pierre Nora (1989: 8) with “the ‘acceleration of history’,” we confront “with the brutal realization of the difference between real memory [...] and history, which is how our hopelessly forgetful modern societies, propelled by change, organize the past.” Yet he claims memory

and history are in fundamental opposition that “memory is a perpetually actual phenomenon, a bond tying us to the eternal present; history is a representation of the past” (Nora, 1989: 8). Nora (1989: 9) claims that “history is a critical discourse that is antithetical to spontaneous memory” and its “goal and ambition is not to exalt but to annihilate what has in reality taken place.” And he adds “a generalized critical history would no doubt preserve some museums, some medallions and monuments-that is to say, the materials necessary for its work” (Nora, 1989: 9).

“In our everyday understanding of memory” says Mark Crinson (2005: xii), “the term encompasses two closely interlinked aspects: the first is of a residue of past experiences” and “the second is of an ability or faculty by which we recollect the past.” Closely to Crinson’s second aspect, Nora (1989: 13) claims that “what we call memory today is therefore not memory but already history” and adds “memory transformed by its passage through history” and now “modern memory is, above all, archival.” In our age, Nora (1989: 13) says, archive is meant for “the complete conservation of the present as well as the total preservation of the past.” Nora (1989: 17) claims that “our relation to the past is now formed in a subtle play between its intractability and its disappearance, a question of a representation.”

Regarding these issues, it is mostly stated in the news regarding city museums in Turkey that they are the collectors of urban memory, accordingly history, and eventually identity. In the majority of the news we see the words identity, origin, essence and culture used as synonyms.

“The city museum will be the memory of our city” says Yusuf Civelek, mayor of İskenderun, and adds; “in this changing world the important thing is to protect the essence, to transmit the cultural values from generation to generation” (“İskenderun’un hafızası Kent Müzesi’nde yaşayacak,” 2011).

In the website of Sabancı Foundation it is stated that “Sakıp Sabancı Mardin City Museum helps the presentation of Mardin’s ages old histor-

ical culture” with the help of “the exhibition units that represent the unique features of the identity of the city” (/www.sabancivakfi.org).

In the opening speech of Eskişehir Museum of City Memory the mayor Yılmaz Büyükerşen says “a city, above all, means culture” and adds “this museum is an important project that will present the values that constitute Eskişehir’s city identity to the next generations” (“Büyükşehir Belediyesi Kent Belleği Müzesi açıldı,” 2012). About Eskişehir Museum of City Memory, secretary general of the Eskişehir Metropolitan Municipality, Canan Demir says “Eskişehir accumulates its hidden memories, its today and even its future in the Museum of City Memory” (“Eskişehir, geçmişini canlandırıyor: Kent Belleği Müzesi,” 2013). The verb “accumulate” recalls its archival feature. Yet, for Ahmet Piriştina City Archive and Museum, Fikret Yılmaz (2004) states that archive means memory of the city and museum is the visual representation of the urban history. In that point the city archive and city museum are complementary. Yılmaz (2004) states that “there is a strong relation between memory and knowledge of history and constitution of consciousness of citizenship” and adds “it needs to be established institutions for creating citizen identity and consciousness of citizenship.” In that way, Yılmaz (2004) claims, the compatibility between past and present can be assured and so, with knowing well the city they live, people are going to be conscious citizens who have strong sense of belonging. Hence, he sees the city archives and museums as the key institutions for it.

3. Legitimization

a. Legitimization of History(writing)

In modern times the past is preserved in the documents, not in the memories and yet the reproduction of it occurs in the archives (Erkmen, 2010: 27). Archive takes the responsibility of preservation of the records of the past, also determines their relation to the future (Erkmen, 2010: 21). The things that archive collected are to be remembered, on the contrary, the excluded ones are condemned to be forgotten (Erkmen, 2010:

27). It is the dilemma of documenting the memory: positively, it helps to remember the ages old past and, negatively, by means of censor, suppression, distortion causes to forget with exclusion (Assman, 2001: 28). This manipulative feature of the archive is explained by Jacques Derrida (1995: 11) in a single sentence: "There is no political power without control of the archive, if not of memory."

"Istanbul City Museum should represent the city's past and present, and shape its future" (İstanbul Büyükşehir Belediyesi, 2012: 14). The issue of shaping a city's future is one of the prominent statements in the documents regarding city museums in Turkey.

Municipality of Nusaybin declares that "people can only shape their future reviewing the present with what the past has taught" and adds "the city museum is the best example for it" ("Tarihine Sahip Çıkmak, Geleceğe Sahip Çıkmaktır," 2012). City museums are "the places providing to read the city values correctly" ("Malatya Kent Müzesi Projesi Gerçekleşme Yolunda," 2008). In the issue of shaping the future, it is clear that representing the city's past correctly recalls selection of reading history.

As it was mentioned Pierre Nora states history is the representation of the past. According to Nora (1989: 17), "representation proceeds by strategic highlighting, selecting samples and multiplying examples." It is "the return of the narrative" (Nora, 1989: 17). The narrative of what is selected and what is not. In that sense, the question gets importance: How do city museums represent/narrate the city history?

Representing the everyday life is the prominent issue in the city museums in Turkey. For İstanbul City Museum, it is stated that in the museum "the everyday life stories of the ordinary people should be represented" and "it should be a multicultural exhibition that open to all ethnic communities" (İBB, 2012: 14).

We see sections in city museums narrating daily life features. For instance in Bursa City Museum the exhibition of "Bursa with its Life and Culture" is composed of such subsections: from past to present food culture, the story of Karagöz-Hacivat, the famous people grow up in

Bursa, customs and traditions, clothes, dwelling, religious life, education, sports and neighborhood relations. In short it exhibits the way of life. In the website of the museum it is stated that among the other exhibitions this section represents Bursa best, "because cities exist with their people" (www.bursakentmuzesi.com).

Other exhibitions in Bursa City Museum are the thematic gallery of "Handicraft Bazaar", chronological development of Bursa with the subsections of "Bursa city of Civilizations" (with the sections "First steps in Bursa", "the Ottomans", "War of independence") and "Contemporary Bursa" (with the sections such as "Atatürk and Bursa", "What makes the city Bursa", "Architecture", etc.). Most of the exhibitions consist of information boards with texts and images, and in some sections there are models, visualization with mannequins, computer-aided visualizations and object exhibitions.

The exhibitions of Samsun City Museum are as such: the chronological history of Samsun, the famous people born in Samsun, war of independence, tobacco farming, population exchange and migration, the disasters in city history, once upon a time Samsun, Samsun in the Republican era, Atatürk and Samsun, parliamentarians, governors, mayors, demography, historical buildings, architecture, history of transportation, Blacksea and fishing, handicraft bazaar, the history of sports, education, communication, geography, tourism in Samsun, economy, the history of health, food culture, childhood in Samsun, wedding traditions, and art and culture. The presentation techniques in this museum are also based on information boards and visualization with mannequins, computer-aided visualizations and object exhibitions.

Another example is Kumluca City Museum. The content of the museum consists of such sections: old radios, old irons, old pots and pans, disappearing toys, miniatures (representing old agricultural machinery etc.), clothes in Kumluca, nomad room, woodworks and blacksmith. The exhibiting technique is also similar with Bursa and Samsun city muse-

ums, there are information boards, thematic sections with mannequins and computer-aided visualizations and object exhibitions.

Beyond these features Kumluca City Museum leads a different discussion. It is stated in the website of the museum that "Kumluca City Museum is an ethnography museum which represents the local way of life and culture of Kumluca and its environment in recent history" (www.kumluca-bld.gov.tr). Representation of everyday life and culture already recalls the ethnography museums. In that sense, do city museums differ from the ethnography museums?

Orhan Silier (2010: 17) states it as a problem of city museums in Turkey that they cannot clarify their differences from ethnography museums. It is stated in the news titled as "Multicultural City Museum for Mardin" that Sakıp Sabancı Mardin City Museum is one of the good examples of how city museums and ethnography museums are differentiated. Contrary to ethnography museums' approach of standardization and determination of folklore, city museums' approach is multicultural which embraces the differences in the city with paying attention to the details of everyday life ("*Mardin'e çokkültürlü kent müzesi,*" 2009).

We see that majority of the city museums' content and representation techniques are similar. However some of them are differentiated with exhibiting techniques. Such as Eskişehir Museum of City Memory, İzmit Digital City Museum and Kayseri Kadir Has City and Mimar Sinan Museum. In these museums the contents are similar with the ones mentioned above, but there are no thematic exhibitions with mannequins and objects, rather, all the representations are based on computer-aided visualizations.

Remarkably, Kayseri City Museum sets its discourse on this way of representation. H. Sencer Erkman (2005) states that people struggle with the conceptual disconnection with past and yet the birth of city museum as a concept is not surprising in this condition. Erkman (2005) states that the city museum reinforces the sense of belonging with gathering the disconnected features of the city and re-constructs them for the sake of image of the city. According to Erkman (2005), "the image of the city

transmitted from past to future can only exist in conceptual framework and yet, city museum becomes the space for conceptual representations.” For that reason, he explains, in Kayseri City Museum, intentionally, there are no object exhibitions holding the traces of the past, rather, the digital representations based on documents are preferred. In that way, Erkman (2005) claims, “the grief that the tangible existence of the memories may cause” is avoided; and adds “in this approach which does not consist of pessimistic or melancholic retrospective, the urban development is comprehended and supported as a continuous regeneration.”

Image 1. Kadir Has City and Mimar Sinan Museum
(Source: www.kadirhasvakfi.org)

Yet, this idea is corroborated with the building itself. He claims that the main idea of the museum is advertising Kayseri, so the building is located in an exposition complex. According to him, the building is a contemporary design which connotes the images of factory chimney and oil refinery, stating that “Industrial City Kayseri” (Image 1). So, it is intentionally located distant from the historical environment, Erkman says, because Kayseri directs its attention to the present and future rather than the past.

There is another remarkable example that legitimizes its being with its design. Contrary to Kayseri City Museum, Osmaniye City Museum has a historic revivalist approach. The museum is a renewal project which was used for social activities and wedding ceremonies before. The mayor of Osmaniye, Kadir Kara states that the building is renewed with referring to Seljukian patterns on the façade (Image 2), and adds “how the exhibits inside the reinforced concrete structure represent our history and culture, the façade, because we believe in undertaking historical mission, is built with Seljukian style stone facing” (“Osmaniye Kent Müzesini Devlet Bahçeli Açtı,” 2013).

Image 2. Osmaniye City Museum
(Source: www.osmaniye-bld.gov.tr)

b. Legitimization of Destruction

The urban renovation issues are hot topics in recent years. Although pros and cons of the projects have been strictly discussing, it is clear that these projects completely change the urban memory of a place.

In Divriği (Sivas) there is a renovation projects is carried out around Divriği Ulu Cami. Expropriations and destructions are going on. The renovation is for the beautification of the Ulu Cami environments; and the project consists of a promenade linking Ulu Cami and Divriği Kalesi, souvenir shops and a city museum (“Divriği Ulu Camii ve Darüüşşifası Çevresinde Yıkımlar Başladı,” 2012).

Governor of Trabzon states that “while the urban transformation projects are going on, we are trying to reveal the historical pattern with the renovation projects” (“Vali ve Başkan TRT1’e Kent Müzesi hakkında bilgi Verdi,” 2013). He also states “when the Ortahisar Urban Renovation project is completed, the city museum and art and sculpture museum, which will be established sooner, reach its significance” (“Turizm Haftası Kutlamaları Başladı, 2013).

When we come to the issue of İstanbul City Museum, which is also a burning question for several months, I want to ask the question again: Why did the government use “City Museum” as a phrase which was not mentioned at all before the Gezi reactions?

Topçu Kışlası is a massive project which is planned, at first, to consist of hotel and shopping mall. But after the Gezi actions the plan has changed and the government adds a “City Museum” into the project (“Başbakan’dan Topçu Kışlası açıklaması,” 2013; “Topbaş’dan Topçu Kışlası açıklaması,” 2013). It clearly shows how city museum is used by the political rhetoric as an agent of legitimization of the invasive project and plays an important role to erase and re-write the urban memory.

Beyond its content, the representation of the building is problematic. ICOMOS (International Council on Monuments and Sites) declares that reconstruction project of Topçu Kışlası will create a structure which pretends to be historical, and yet the project is unacceptable regarding the international principles of conservation-restoration (“ICOMOS Türkiye Milli Komitesi Taksim Gezi Parkı Basın Duyurusu,” 2013). History Foundation of Turkey declares that as a foundation they are strictly oppose to such a replica building which disregards the urban memory and

reject the function of city museum, which is probably thought that it would make the project sympathetic (“Tarih Vakfı, kent hakkı ve kentli belleğini hiçe sayan ‘replika fiziki mekân’ üretimine karşı çıkıyor,” 2013). ÇEKÜL also declares that they support “occupygezi” movement (“Çekül Vakfı Manifestosu! Diren Gezi Parkı!,” 2013).

From now on the urban memory of Gezi Park and its environment get different layers. Taksim, which has been the resistance space in its urban past, already reminds Gezi protests, and the word “gezi” also has different meanings now. All the slogans, the declarations in social media are reproducing new meanings and commemorations for Gezi Park.

Conclusion

City museum has been discussed in political rhetoric, official discourse of local administration, works of non-governmental organizations and academic research. Most of the statements are about localism versus globalism and preservation of cultural values and identity. Regarding these discussions, it reveals that city museums are the agents of city branding, actors of global and local competition, platforms of conservation of local culture and history, initiatives of developing sense of belonging and consciousness of citizenship, collectors of urban memory, and yet agents of history writing and symbols of ideology. These motivations have important effects on the preparatory works of the city museum, curatorship and on the architectural presence of the museum; and also the city museum itself effects these motivations.

References

• Books/Articles

Assman, Jan (2001). *Kültürel Bellek, Eski Yüksek Kültürlerde Yazı, Hatırlama ve Politik Kimlik*. Translated by A. Tekin. İstanbul: Ayrıntı.

Crinson, Mark (2005). "Urban Memory—an introduction." In *Urban Memory History and amnesia in the modern city*. Mark Crinson (ed.). Oxon; New York: Routledge.

Derrida, Jacques (1995). "Archive Fever: A Freudian Impression." *Diacritics*, 25: 2 (Summer): 9-63.

Erkman, H. Sencer (2005). "Kayseri Kent Müzesi." *Mimarlık* 324 (July-August). Retrieved from: <http://www.mimarlikdergisi.com/index.cfm?sayfa=mimarlik&DergiSayi=31&RecID=522>

Erkmen, Alev (2010). *Geç Osmanlı Dünyasında Mimarlık ve Hafıza: Arşiv, Jübile, Abide*. İstanbul: Akın Nalça Kitapları.

Ersoy, Ahmet (2013). "Topçular Kışlası ve Bir Kitlesele Tüketim Aracı Olarak Tarih." *Toplumsal Tarih* 232 (April): 72-76.

İstanbul Büyükşehir Belediyesi (2012). *İstanbul Kent Müzesi Çalıştay Raporu*. Sapanca, 17-18 Kasım. In 20.12.2013, retrieved from: <http://pliturkey.com/katalogpdf/Kent-Muzesi.pdf>

Kültür ve Turizm Bakanlığı (2007). *Türkiye Turizm Stratejisi-2023*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı. In 20.12.2013, retrieved from: <http://mevzuat.dpt.gov.tr/ypk/2007/20070302-17-1.doc>

Nora, Pierre (1989). "Between Memory and History: *Les Lieux de Mémoire*." *Representations, Special Issue: Memory and Counter-Memory*, 26 (Spring, 1989): 7-24.

PANEL: "Birlikimleri ve Yeni Dönem Hedefleriyle Tarihi Kentler Birliği," *Geçmişten Geleceğe Yerel Kimlik*, 18 (Nisan-Mayıs-Haziran 2009): 11-19.

Silier, Orhan (2010). "Dünyada ve Türkiye'de Kent Müzeleri." *Ege Mimarlık*, 74: 3 (June): 16-21.

Yılmaz, Fikret (2004). "Ahmet Piriştina Kent Arşivi ve Müzesi." *Mimarlık* 319 (September-October). Retrieved from: <http://www.mimarlikdergisi.com/index.cfm?sayfa=mimarlik&DergiSayi=39&RecID=795>

- **Online News**

"Kent Müzesi Nedir? (12.06.2013)." *Afiş*, CNN TURK. Retrieved from: <http://www.mmk.org.tr/cms/ne-kisla-ne-kent-muzesi/103-cnn-turk-kent-muzesi-nedir>

"Kent Müzesi Kuracağız (17.03.2009)," in 19.12.2013, retrieved from: http://www.mersinistikbal.net/haber_yazdir.php?id=2401

"Çeşme'de 'tersine beyin göçü' olacak (28.11.2013)," in 20.12.2013, retrieved from: <http://www.gazeteyenigun.com.tr/gundem/121727/cesmede-tersine-beyin-gocu-olacak>

"Ordu, on yıl sonra Bursa olacak (25.11.2013)," in 16.12.2013, retrieved from: <http://www.yazargazetesi.com/siyaset/1294-ordu-on-yil-sonra-bursa-olacak.html>

“Ünye'yi yaşamak ve yaşatmak için buradayım (11.11.2013),” in 16.12.2013, retrieved from: <http://unyeguncel.com/haber/unyeyi-yasamak-ve-yasatmak-icin-buradayim/323/>

“Cihan'dan 5 yılda 10 müze sözü (31.10.2013),” in 16.12.2013, retrieved from: <http://www.denizlihaber.com/denizli/kent-genel/ak-parti-denizli-buyuksehir-belediye-baskan-aday-adayi-sezer-cihandan-5-yilda-10-muze-sozu/>

“Çubuk kent müzesi çalışmalarına start verildi (20.02.2013),” in 18.04.2013, retrieved from: <http://www.ilgazetesi.com.tr/2013/02/20/cubuk-kent-muzesi-calismalarina-start-verildi/0161162/>

“Side'de Kültür Turizmi İçin 5 Kent Müzesi Kurulacak (25.12.2011),” in 19.12.2013, retrieved from: <http://www.haberler.com/side-belediyesi-kultur-turizmi-icin-5-kent-muzesi-3215457-haberi/>

“İskenderun'un hafızası Kent Müzesi'nde yaşayacak (09.12.2011),” in 15.12.2013, retrieved from: http://hatayhaberim.com/haber_detay.asp?haberID=240

“Büyükşehir Belediyesi Kent Belleği Müzesi açıldı (18.10.2012),” in 23.05.2013, retrieved from: http://www.eskisehir-bld.gov.tr/haber_dvm.php?resim_id=346767

“Eskişehir, geçmişini canlandırıyor: Kent Belleği Müzesi (16.01.2013),” in 23.05.2013, retrieved from: <http://www.sonhaber.com.tr/eskisehir-gecmisini-canlandiriyor-kent-bellegi-muzesi-roportaj4.html>

“Tarihine Sahip Çıkmak, Geleceğe Sahip Çıkmaktır (02.03.2012),” in 31.05.2013, retrieved from: <http://www.nusaybin.bel.tr/default.aspx?c=d&g=8&k=4018>

“Malatya Kent Müzesi Projesi Gerçekleşme Yolunda (07.08.2008),” in 17.04.2013, retrieved from: <http://www.yerelyonetim.net/43/43/>

“Mardin'e çokkültürlü kent müzesi (03.10.2009),” in 20.12.2013, retrieved from: http://www.radikal.com.tr/kultur/mardine_cokkulturlu_kent_muzesi-957415

“Osmaniye Kent Müzesini Devlet Bahçeli Açtı (09.04.2013),” in 12.04.2013, retrieved from: <http://www.haberler.com/osmaniye-kent-muzesini-devlet-bahceli-acti-4509194-haberi/>

“Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası Çevresinde Yıkımlar Başladı (20.05.2012),” in 28.05.2013, retrieved from: http://www.yapi.com.tr/Haberler/divrigi-ulu-camii-ve-darussifasi-cevresinde-yikimlar-basladi_91870.html

“Vali ve Başkan TRT1'e Kent Müzesi hakkında bilgi Verdi (28.02.2013),” in 20.12.2013, retrieved from: <http://www.trabzon.bel.tr/Gazete/2013/2802TRT1.html>

“Turizm Haftası Kutlamaları Başladı (16.04.2013),” in 20.12.2013, retrieved from: <http://www.trabzon.gov.tr/?f=haberDetay&ID=1114>

“Başbakan'dan Topçu Kışlası açıklaması (02.06.2013),” in 16.06.2013, retrieved from: <http://www.sabah.com.tr/Gundem/2013/06/02/basbakandan-topcu-kislasi-aciklamasi>

“Topbaş'dan Topçu Kışlası açıklaması (12.06.2013),” in 16.06.2013, retrieved from: <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/23489972.asp>

“ICOMOS Türkiye Milli Komitesi Taksim Gezi Parkı Basın Duyurusu (01.03.2013),” in 16.12.2013, retrieved from: <http://www.icomos.org.tr/?Sayfa=Duyuru&sira=28&dil=tr>

“Tarih Vakfı, kent hakkı ve kentli belleğini hiçe sayan ‘replika fiziki mekân’ üretimine karşı çıkıyor (07.06.2013),” in 16.12.2013, retrieved from: <http://www.mmk.org.tr/cms/ne-kisla-ne-kent-muzesi/101-tarih-vakfi-replika-fiziki-mekan-uretimine-karsi>

“Çekül Vakfı Manifestosu! Diren Gezi Parkı! (03.06.2013),” in 16.12.2013, retrieved from: <http://www.cekulvakfi.org.tr/haber/cekul-vakfi-manifestosu-diren-gezi-parki>

- **Websites**

www.historic-towns.org

www.tarihikentlerbirliigi.org

www.cekulvakfi.org.tr

www.tarhvakfi.org.tr

www.bursakentmuzesi.com

www.sabancivakfi.org/sayfa/sakip-sabanci-mardin-kent-muzesi

www.samsunkentmuzesi.com

www.kumluca-bld.gov.tr/sanal_kent/muze

www.kadirhasvakfi.org

www.osmaniye-bld.gov.tr

www.bekirodemis.com/manifesto

Ayşe Nur Şenel Fidangenç: 1984 yılında Denizli’de doğdu. İlköğretim ve lise eğitimini Denizli’de tamamladı. 2007 yılında İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü’nden mezun oldu ve aynı okulda yüksek lisans eğitimine başladı. 2010 yılında “On Dokuzuncu Yüzyıl İstanbul’unda Kamusal Yaşam ve Mekânlarının Tanzimat Romanları Üzerinden Okunması” başlıklı yüksek lisans tezini tamamladı. Ardından aynı bölümde doktora eğitimine başladı. 2008-2013 yılları arasında İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü’nde araştırma görevlisi olarak çalıştı. Halen İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü’nde doktora tezine ve 2013 yılı itibariyle Pamukkale Üniversitesi Mimarlık ve Tasarım Fakültesi Mimarlık Bölümü’nde araştırma görevlisi olarak çalışmalarına devam etmektedir.

YAZARLARA NOTLAR

Yayın İlkeleri

idealkent, disiplinlerarası bir yaklaşımla kenti merkez alarak hazırlanan çalışmaların yer aldığı hakemli bir dergidir. Dergi; Ocak, Nisan, Temmuz ve Ekim aylarında olmak üzere, yılda dört kez yayımlanır.

idealkent'in yayım dili Türkçe'dir. Bununla birlikte, yaygın kullanıma sahip dillerde yazılmış makaleler de kabul edilir. Bu makaleler orijinal biçimleriyle ya da Türkçe'ye çevrilerek kullanılır.

Dergide yayımlanan yazıların daha önce hiçbir yayım organında yayımlanmamış, ilk defa idealkent'te yayımlanıyor olması gerekmektedir. Daha önce bilimsel bir toplantıda sunulmuş olan bildiriler, bu durumun belirtilmesi şartıyla kabul edilebilir.

İlk yayımlandığı tarihten itibaren asgari 25 yıl geçmiş olan; önem ve etki bakımından klasik metin olarak değerlendirilebilecek yazı ve çeviriler, daha önce yayımlanmamış olmaları kuralının istisnasını oluşturur. Bu tür metinlere daha önce yayımlanıp yayımlanmamış olmalarına bakılmaksızın idealkent'te yer verilebilir. Buna ilaveten, dergide, kitap eleştirileri de yayımlanabilmektedir.

idealkent'te yayımlanan yazıların fikri sorumluluğu yazarlarına aittir. Yayım için kabul edilen metinlerin, fiziki ve elektronik ortamda, tam metin olarak yayımlanmak da dâhil olmak üzere, tüm yayım hakları idealkent'e aittir. Kullanılan çizim, fotoğraf ve görsel malzemelerin hakları da idealkent'e ve anlaşmalı olarak da çizer ve fotoğrafçılarına aittir.

Yazıların Değerlendirilmesi

Yazılar, bilgisayar ortamında ve dizgi programlarında kullanılabilecek şekilde e-postayla ya da cd içerisinde teslim edilmelidir.

Dergiye yayımlanmak üzere yollanan makaleler, "kör hakem" yöntemiyle değerlendirilmektedir. Editörler tarafından incelenen ve değerlendirilmesi uygun bulunan çalışmalar, iki ayrı hakeme gönderilmektedir. İki hakemin görüş ayrılığı durumunda, üçüncü bir hakemin görüşüne başvurulmaktadır. Hakemlerden gelen raporlar doğrultusunda, makalenin yayımlanmasına, yazardan hakem raporuna göre düzeltme istenmesine ya da yazının reddedilmesine karar verilmekte ve karar yazara iletilmektedir. Basımı uygun bulunan yazıların, yayımlanıp yayımlanmayacağına ya da derginin hangi sayısında yayımlanacağına editörler karar verir. Yazar, süreç konusunda e-posta yoluyla bilgilendirilmektedir.

idealkent'e ulaşan yazılar için yanıt verme süresi otuz gündür. Bu süre içinde yanıtlanmayan yazılar ulaşmamış demektir. Yazılarla ilgili olumlu ya da olumsuz görüş yazara mutlaka bildirilir.

Yazım Kuralları

idealkent'e gönderilen yazılar için bir sayfa sınırlaması yoktur. Ancak, yazıların 2500-6000 arası kelime sayısında olması tercih edilmektedir. Gerekli kısaltma ve uzatmalar yazarla iletişim içinde yapılabilir.

Yazılarla birlikte, toplamda 1700 karakteri (boşluklu) geçmeyen; Türkçe ve yabancı dilde özetle, 5-10 kelime arası Türkçe ve yabancı dilde anahtar kelimeler, yabancı dilde başlık ve ilaveten Türkçe kısa özgeçmiş de iletilmelidir. Ayrıca, yazarla irtibat kurabilmek için gerekli telefon numarası, adres ve e-posta bilgileri de gönderilmelidir.

idealkent'teki makalelerin imlâ ve noktalamasında yazarın tercihleri geçerlidir. Ancak sehven yapıldığı anlaşılan yazım ve noktalama hataları düzeltilir.

Yayımlanması talebiyle idealkent'e ulaştırılan yazılarda, metin içindeki alıntı ve göndermeler, araç içinde (yazar soyadı, kaynağın basım yılı: sayfa numarası sırasıyla), APA (American Psychological Association)'nın en son gönderme ve kaynak gösterme kılavuzuna uygun olarak yapılmalıdır. Metin dışında yapılan açıklamalarda, sonnot yerine, o sayfanın altında yer alacak olan dipnot kullanılmalıdır.

idealkent'te yayımlanan makalelerin yazarlarına, yazılarının bulunduğu sayıdan iki adet verilir.

idealkent'e yazı göndermek için, idealkentdergisi@hotmail.com ve idealkent@gmail.com e-posta adreslerini veya A. Öveçler Mah. 1312. Sok. 5/1 Öveçler, Çankaya / ANKARA adresini kullanabilirsiniz. idealkent'in gelecek sayılarında işlenecek dosya konuları internet sitesinden öğrenilebilir

idealkent

Kentteki yolculuğumuz devam ediyor.

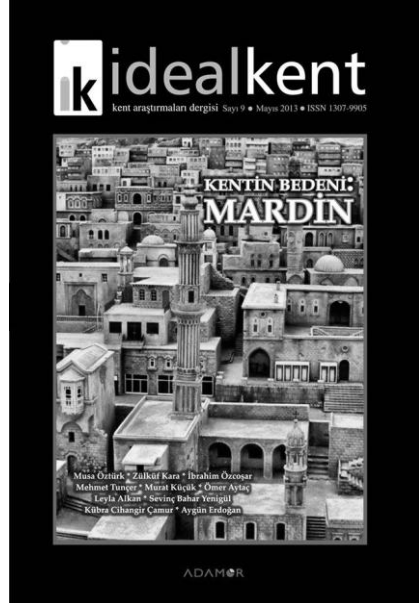
Sayı 12
Kent ve Politika

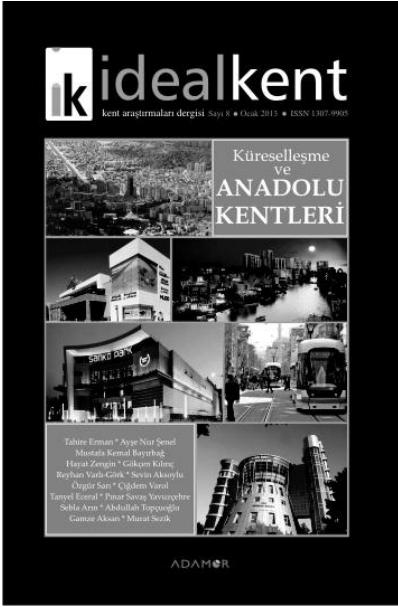
Sayı 11
*“Buralar Eskiden Bağ idi”
Ankara'nın Semtleri*

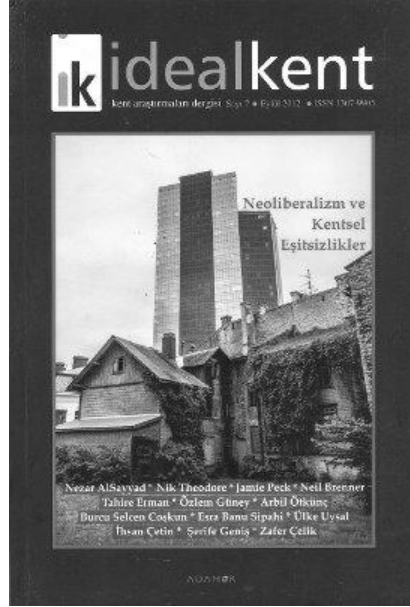
Sayı 10
Kentın Sanatı, Sanatın Kenti

Sayı 9
Kentın Bedeni: Mardin

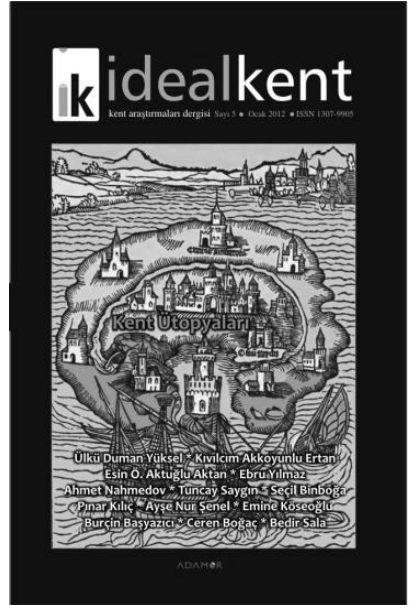
Sayı 8
*Küreselleşme ve
Anadolu Kentleri*

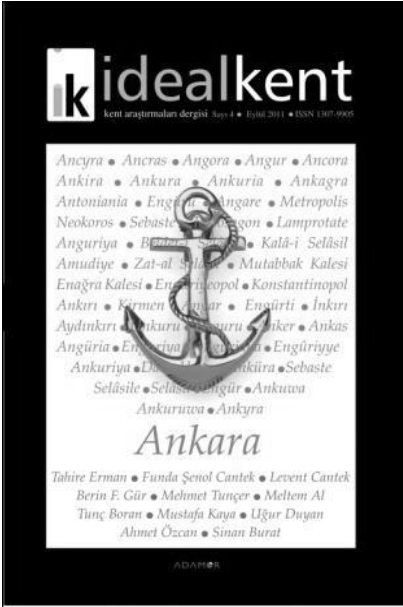
Sayı 7
*Neoliberalizm ve
Kentsel Eşitsizlikler*

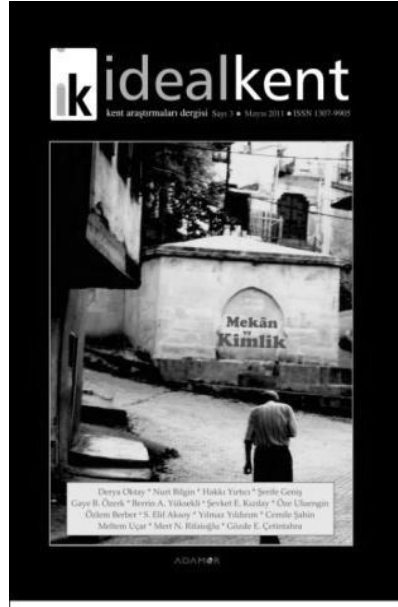
Sayı 6
Güvenlikli Siteler

Sayı 5
Kent Ütopyaları

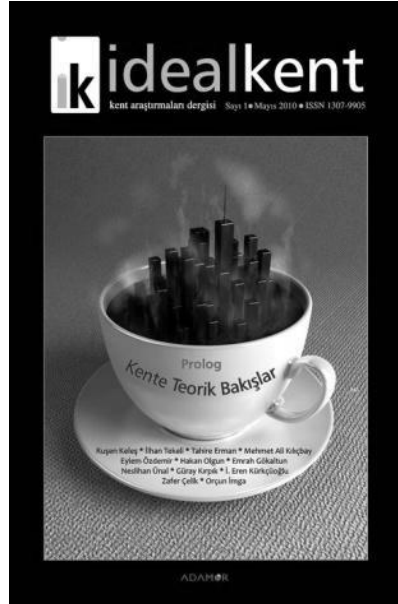
Sayı 4
Ankara

Sayı 3
Mekân ve Kimlik

Sayı 2
Mahalle

Sayı 1
Prolog: Kente Teorik Bakışlar